

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

ЦЗОУ Ченчжан

УДК: 1: 37: [378.4+316.3]: 004 (043.5)

**ВІРТУАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЯК ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

09.00.10 – філософія освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Науковий керівник:
СВИРИДЕНКО Денис Борисович,
доктор філософських наук, доцент

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	14
1.1. Поняття віртуального університету у філософському та загальнонауковому дискурсі	14
1.2. Генеза університету як соціокультурного феномену	36
1.3. Інформаційне суспільство як чинник трансформації інституційних засад вищої освіти	60
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	81
2.1. Онтологія віртуальної освіти в умовах інформаційного суспільства	81
2.2. Аксиологічні засади університету в контексті їхньої віртуалізації ...	96
2.3. Гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету	113
Висновки до другого розділу	128
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ТА ФУТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	133
3.1. Потенціал закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України	133
3.2. Футурологічні аспекти віртуального університету	148
Висновки до третього розділу	168
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	178

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ характеризується постійним зростанням інтенсивності змін, які мають непередбачуваний характер. Динаміка соціокультурних трансформацій дедалі більше охоплює усі без винятку сфери життя людини і соціуму. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що, *по-перше*, освіта виступає однією із ключових сфер формування і управління цими змінами через свою принципову спрямованість у майбутнє. Зміна генерацій відбувається постійно, що обумовлює постійне оновлення способів, змісту і форм освітньої діяльності у відповідності із вимогами часу. Сфера освіти є важливим соціальним інститутом, оскільки через систему освіти відбувається трансляція соціокультурного досвіду. Потрапляючи до сфери освіти, особистість отримує потужний інтелектуальний заряд для подальшого розвитку і становлення, інтелектуального, професійного зростання та особистісного вдосконалення. *По-друге*, трансформація сучасного планетарного суспільства на шляху до інформаційного етапу неминуче вимагає якісних змін в усіх сферах його функціонування, особливо у сфері освіти. Ця вимога зумовлена, перш за все, динамічним характером світової економіки, необхідністю швидкої перекваліфікації та високого рівня загальної та професійної освіти. Вплив інформаційних технологій виходить далеко за межі технологічного їх розуміння як засобу забезпечення навчального процесу, наразі вони формують ціннісно-смісловий зміст освіти як цілісної системи, формуючи усі без винятку етапи навчання і досліджень. Охоплюючи усі ланки освіти – від дошкільної до післядипломної – найпомітніше інформаційні технології визначають саме ланку вищої освіти, яка має на меті підготовку сучасного професіонала, становлення якого відбувається власне через наявність у нього інформаційної компетентності. *По-третьє*, на початку третього тисячоліття інтенсивний характер носять спроби теоретично обґрунтувати ефективну модель розвитку вищої освіти, здатної забезпечити університетам відповідність складним

соціокультурним запитам суспільства глобальної інформаційної доби. Процеси глобалізації історично співпали із бурхливим розвитком інформаційних технологій, що дозволило у соціогуманітарних науках говорити про цивілізаційний перехід від індустріального суспільства до постіндустріальної (інформаційної, знаннєвої) фази свого розвитку. Кількісні та якісні зміни сучасної цивілізації вимагають розвитку нового типу освітнього простору – відкритого освітнього простору, або ж відкритої освіти. *По-четверте*, феномен відкритої освіти відповідає глобальному тренду прагматизації усіх сфер, включно із освітою. Відкритий університет виступає закономірним результатом такої прагматизації. Становлення постіндустріального суспільства супроводжується масштабною експансією економічних законів на інші сфери соціального буття. У виступах публічних діячів, політиків, у наукових працях все частіше звучить лейтмотив виробництва культури, а не її творіння. Комерціалізація відносин між університетом та суспільством спричинили утворення освітнього ринку, який існує через співвідношення попиту та пропозиції та ефективно стимулює розвиток інноваційних процесів пошуку вдосконалення напрямів надання освітніх послуг відповідно до вимог споживачів. *По-п'яте*, у зв'язку з поступовою розбудовою відкритого, прагматично зорієнтованого освітнього простору виникає феномен віртуалізації багатьох сфер життєдіяльності суспільства. Поряд із іншими, виникає такий феномен, як віртуальний університет. Застосування нових інформаційних технологій у формуванні віртуального університету дає можливість, у свою чергу, залучити нові методи навчання у відповідності до вимог глобалізації стандартів. Сам по собі віртуальний університет не лише змінює культурне середовище, але й виступає продуктом цих змін, втілюючи власним існуванням основні принципи відкритої освіти.

Однак, не зважаючи на те, що останні кілька десятиріч віртуальні університети стають реальністю та символом інноваційності у галузі вищої освіти, не можна сказати, що в теоретичному плані даний освітній феномен

інформаційного суспільства є достатньо розробленим. Не проаналізовані фундаментальні протиріччя та конфліктогенні чинники між віртуальною й традиційною моделлю вищої освіти, до сих пір не було запропоновано ґрунтовну філософську концептуалізацію даного феномену.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Загальнотеоретичні засади відкритої освіти, яка виступає середовищем віртуального університету, аналізуються у роботах таких дослідників як Ю. Биков, В. Журавський, М. Згуровський, О. Комарова, М. Мур, К. Поппер, О. Потерс, Д. Свириденко, Б. Холмберг, А. Хуторський, Д. Шейл та ін. Філософські засади віртуального комунікативного простору знаходимо у роботах Н. Асмуса, Ж. Бодріяра, Р. Інглхарта та ін. Питання розвитку інформаційного суспільства як ключового концепту досліджуються у роботах Н. Алієва, В. Андрущенко, Н. Багдасарьян, Д. Белла, З. Бжезинського, С. Гантінгтона, Е. Гідденса, П. Друкера, М. Кастельса, Х. Д. Кюблера, Е. Ласло, Н. Лумана, М. Маклюєна, Ф. Махлупа, Х. Ортеги-і-Гассета, О. Тоффлера, М. Фуко, Ф. Фукуями та ін.

Проблему трансформації епістемологічного виміру віртуального університету (знання, пізнання, науки та освіти) висвітлюють такі дослідники як Л. Альошин, Г. Басейнова, Н. Бехтерева, І. Козловська, В. Красильникова, Т. Рябова, В. Фадєєв, Д. Шапіро, В. Цветков та ін. Аксиологічні питання сучасної університетської освіти різнобічно аналізуються у працях таких авторів, як Т. Андрущенко, В. Грєхньов, Н. Громико, А. Івін, М. Каган, А. Кравченко, С. Куцепал, М. Лоський, В. Нікольський, Л. Панченко, А. Плєханов, М. Розов, Д. Саприкін, О. Скубашевська, А. Ярошенко та ін.

Серед авторів, які всебічно вивчають проблему віртуалізації освіти варто окремо назвати таких дослідників: А. Давидовський, А. Запесоцький, С. Захарін, В. Зінченко, М. Квієк, Б. Кларк, М. Козяр, С. Кудж, О. Кулик, А. Майоров, О. Мельник, М. Мінаков, С. Правицька, В. Покась, А. Хуторський та ін. Досвід Китаю у розбудові вищої освіти, в тому числі, питання розбудови віртуальних університетів, аналізується у роботах

А. Арефьева, С. Бао, Дж. Бауер, Д. Ву, С. Гала, Х. Занг, В. Карапусь, Д. Кучеренко, О. Машкіна, Х. Лі, Н. Рейлі, З. Хіаохуа, Ф. Хуанг, В. Фенг, М. Чен та ін.

Методологічним підґрунтям дисертації стали дослідження з сучасної філософії освіти, особливо праці вітчизняних і зарубіжних філософів, присвячені модернізації вищої освіти в умовах інформаційного суспільства: В. Андрущенко, В. Вашкевича, О. Базалука, В. Воронкової, Е. Герасимової, О. Гомілко, О. Кивлюк, С. Клепка, В. Кременя, С. Крилової, Т. Розової, Є. Рябенко, В. Савельєва, Д. Свириденка та ін. Філософське обґрунтування актуальності раціонального залучення закордонного досвіду присвятили свої праці Д. Дзвінчук, А. Кравченко, С. Курбатов, О. Лозовицький, Н. Кочубей, В. Муляр, І. Предборська, С. Терепищій, С. Ягодзінський, А. Ярошенко та ін.

Разом з тим, не применшуючи значення робіт зазначених авторів, є підстави стверджувати, що у дискурсі філософії освіти досі системно не досліджувався феномен віртуального університету в умовах інформаційного суспільства. Потребують першочергового з'ясування такі проблеми, як уточнення категоріального апарату (що, власне, розуміється під віртуальним університетом у сучасному дискурсі), аналіз генези віртуального університету як соціокультурного феномену, дослідження рушійних сил процесу становлення інформаційного суспільства як чинника трансформації інституційних засад вищої освіти, аналіз онтологічних, аксіологічних, гносеологічних та епістемологічних особливостей віртуального університету, виявлення потенціалу закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України, а також аналіз футурологічних проектів розвитку віртуального університету. Саме суперечність між актуальністю зазначених проблемних питань та недостатністю їх розробленості в філософській та науковій літературі обумовила наше звернення до теми віртуального університету у цьому дисертаційному дослідженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної

науково-дослідної теми кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України №732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 12 від 31 березня 2016 р.).

Мета дисертаційного дослідження полягає в концептуалізації феномену віртуального університету в умовах становлення інформаційного суспільства.

Вказана мета вимагає послідовного розв'язання наступних **завдань**:

- дослідити інтерпретації поняття «віртуальний університет» у філософському та загальнонауковому дискурсі;
- прослідкувати генезу університету як соціокультурного феномену;
- проаналізувати процес становлення інформаційного суспільства як чинника трансформації інституційних засад вищої освіти;
- виявити онтологічні засади віртуальної освіти в умовах інформаційного суспільства;
- проаналізувати аксіологічні засади університету в контексті їх віртуалізації;
- дослідити гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету;
- виявити потенціал закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України;
- обґрунтувати футурологічні аспекти віртуального університету.

Об'єкт дослідження – віртуальний університет як освітній феномен.

Предметом дослідження – функціонування і розвиток віртуального університету в умовах становлення інформаційного суспільства.

Методи дослідження. Методологічні засади дослідження феномену віртуального університету базуються на міждисциплінарному підході, що обумовлений вимогами сучасного етапу розвитку філософії освіти як галузі філософського знання. Основними принципами, які закладені в дослідження віртуального університету як освітнього феномену, є загальнонаукові принципи системності, об'єктивності, цілісності, історизму та розвитку. Серед методів дослідження виокремлюються загальнофілософські методи – аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, інтерпретації, систематизації, класифікації, концептуалізації та ін. Частково використано потенціал таких методів, як структурно-функціональний та прогностичний. Зокрема, у першому розділі для з'ясування теоретико-методологічних вимірів віртуального університету як соціокультурного феномену домінували загальнонаукові методи - аналізу, синтезу, індукції, дедукції, концептуалізації та ін. У другому розділі для виявлення філософських засад віртуалізації вищої освіти більш плідними були філософські методи – діалектичний, аксіологічний, феноменологічний, герменевтичний та ін. Також у цьому підрозділі евристичними виявились підходи постмодерної філософії, які дозволили розкрити сутність процесів віртуалізації у вищій освіті в умовах інформаційного суспільства. У третьому розділі для обґрунтування потенціалу закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України та дослідження футурологічних аспектів віртуального університету продуктивними були методи – компаративний, екстраполяції та філософської антиципації (передбачення).

Наукова новизна дослідження полягає у філософській концептуалізації феномену віртуального університету в умовах становлення інформаційного суспільства, зокрема:

Вперше:

- *поняття віртуального університету проаналізовано в предметному полі філософії освіти.* Виходячи за межі суто технологічної інтерпретації віртуальної освіти, було запропоновано авторську дефініцію віртуального

університету як освітнього феномену інформаційного суспільства, основним призначенням якого є виробництво і поширення знань та інформації в освітніх цілях за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. З'ясовано, що в сучасному дискурсі філософії освіти відбувається активна полеміка довколо перспектив поширення ідеї віртуальних університетів, у зв'язку із чим вжитку набули низка термінів, за допомогою яких здійснюється концептуалізація університетів зазначеного напрямку: «віртуальний кампус», «відкритий університет», «цифровий університет», «дистанційний університет», але найбільш евристичним виступає саме поняття «віртуальний університет», оскільки воно найточніше відображає тенденцію віртуалізації глобальної освіти;

- виявлено потенціал вищої освіти Китаю в контексті дослідження закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України, зокрема обґрунтовано потребу розширення пошукового поля інновацій за межі Європи і залучення досвіду вищої освіти прогресивних країн Сходу. Доведено, що вища освіта КНР формується на основі ретельного контролю та активної державної підтримки. Завдяки цьому вища освіта у цій країні є важливою стратегічною галуззю, що динамічно розвивається, включно із розвитком віртуальної освіти. Для України є цікавим досвід Китаю у використанні хмарних технологій для усунення цифрового розриву між різними містами і регіонами країни. Також, є перспективним використання технології «віртуальної реальності» та «доповненої реальності» в освітньому процесі.

Уточнено:

- онтологічні засади віртуальної освіти в умовах інформаційного суспільства. З філософської точки зору, віртуалізація університету супроводжується формуванням «простору симулякрів знань», який змушена освоювати людина інформаційної епохи. Симулякр знань виступає референтним зразком, який втрачає зв'язок зі своїм реальним прообразом. Тим самим віртуальний університет перетворюється в організований простір симулякрів, тобто особливих об'єктів, «знаків, відчужених від своїх

реальностей», які, на відміну від знань, які є знаками-копіями, фіксують не подібності, а відмінності з референтною реальністю. Віртуальний університет є джерелом відмінності і різноманіття ідей і форм пізнавальної діяльності, а також способів оцінки її результативності. Віртуальний університет – це мережева інституція, яка створює унікальні можливості як для спонтанного, так і для цілеспрямованого маніпулювання розвитком людини, освітньої діяльності загалом;

- *аксіологічні засади університету в контексті їхньої віртуалізації*, зокрема проаналізовано, що з розвитком інформаційного суспільства виникає необхідність у реактуалізації та переосмисленні змісту освіти та її ціннісних складових. Віртуальний університет з необхідністю має бути побудований з урахуванням нових ціннісних орієнтирів: відкритості, доступності, демократичності, відсутності дискримінацій для людей з обмеженими можливостями та інших потреб особистості й соціуму. Формування нової картини світу, яка передбачає відповідальність людства перед самим собою та перед природою, звеличення цінності людського життя, свободи вибору стає причиною й формування нових аксіологічних маркерів, які визначають віртуальний університет як феномен інформаційного суспільства;

- *історичну тenezу університету як соціокультурного феномену*, зокрема доведено, що ідею університету не можна редукувати до забезпечення трансляції знань у стінах університетів. Дослідження історії становлення університету не лише у європейській, а й у азійській культурі з методологічних позицій філософії освіти може бути джерелом евристичних ідей, за допомогою яких відбулося поглиблення розуміння особливостей цього феномену, які забезпечують гнучкість університету перед фундаментальними викликами нових епох, проте, зі збереженням фундаментальної університетської традиції;

Набуло подальшого розвитку:

- *уявлення про гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету*, зокрема досліджено, що наявність віртуального середовища знань, в якому розгортається процес навчання, породжує необхідність розвитку

віртуальної культури, яка є особливою формою комунікації суб'єктів освіти в процесі виробництва і споживання знання. Віртуальна культура відповідає за створення «особи» майбутнього фахівця і є смисловим підґрунтям розвитку віртуальної освіти. Віртуальна комунікація є підвидом власне смислової комунікації, яка містить у собі обмін як інформацією, так і знаннями. Ідеологія об'єктно-орієнтованого навчання у цьому сенсі розвивається на базі дистанційного і віртуального навчання, що передбачає активне використання мультимедійних елементів;

- *уявлення про рушійні сили, тенденції розвитку, нові можливості та загрози інформаційного суспільства та його вплив на трансформацію інституційних засад вищої освіти. Інформаційне суспільство, базоване на світовій інформаційній економіці (економіці знань), стимулює розвиток планетарної інформаційної інфраструктури, яка визначає освітні тренди ХХІ століття. В інформаційному суспільстві економічна активність забезпечується інформаційно-комунікативним середовищем, невід'ємною складовою частиною якого виступає освіта. Поряд із віртуальною економікою, віртуальною фінансовою системою тощо виникають віртуальні освітні феномени, зокрема – віртуальний університет;*

- *уявлення про футурологічні аспекти віртуального університету, зокрема обґрунтовано суперечність між існуючими навчальними планами, програмами і сучасним способом формування освіченої людини як такої. Опис інформаційних полів потенційних перетворень включає зміни як на антропологічному рівні – «образ людини майбутнього», так і на інституційному – «університет майбутнього». Важливою проблемою футурології освіти у контексті її «віртуального» перетворення є передбачення наслідків (можливих і бажаних), а отже, вибір конкретної методології впровадження змін, зокрема філософської рефлексії стратегій розвитку освітньої галузі.*

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що в ньому вперше здійснено філософський

аналіз феномену віртуального університету в умовах розгортання інформаційного суспільства. Обґрунтовано необхідність розширення дослідницького поля сучасної філософії освіти та освітньої політики за рахунок включення досвіду прогресивних країн Сходу, насамперед – Китайської Народної Республіки, як одного із світових лідерів як класичної університетської освіти, так і поширення віртуальної освіти, зокрема віртуальних університетів. З цією метою доцільним стане поглиблення освітнього співробітництва між Україною та Китаєм заради зміцнення міждержавних відносин та створення механізмів активного обміну досвідом.

Матеріали дослідження можуть бути використані для формування змісту навчальних дисциплін, таких, як «Філософія освіти», «Вища освіта і Болонський процес», «Освітня політика», «Педагогіка вищої школи», «Порівняльна педагогіка», «Зарубіжні освітні системи» та ін.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на спільних засіданнях кафедри методології науки та міжнародної освіти та кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, та низці науково-теоретичних і науково-практичних конференцій, а саме: «Проблеми розвитку науки та освіти: теорія і практика» (м. Київ, 29-30 квітня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Нові завдання суспільних наук у XXI столітті» (м. Київ, 17-18 червня 2016 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція «Особистість, суспільство, політика» (Польща, м. Люблін, 20-21 червня 2016 р.), «Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Львів, 1-2 липня 2016 р.), IV Всеукраїнська наукова конференція «Філософія як культурна політика сучасності» (м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р.) тощо.

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 9 публікаціях, з них: 5 наукових статей, опублікованих у вітчизняних фахових

виданнях з філософських наук, 1 – стаття у зарубіжному фаховому виданні, 3 – інші публікації.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, трьох розділів (8 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (190 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок, основна частина дисертації – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

1.1. Поняття віртуального університету у філософському та загальнонауковому дискурсі

Трансформація сучасного планетарного суспільства на шляху до інформаційного етапу неминує вимагати якісних змін в усіх сферах його функціонування, особливо у сфері освіти. Ця вимога зумовлена, перш за все, динамічним характером сучасного світу, необхідністю швидкої перекваліфікації та високого рівня вузькопрофільної освіти: врешті-решт, часи фахівців широкого профілю залишаються позаду. У зв'язку з цим змінюється й роль і статус університетів. З'являється необхідність у готовності до змін навчальних курсів та програм у відповідності до вимог соціуму та ринку праці. Відносини між університетом та суспільством усе більш набувають рис бізнес-відносин, що зумовлює розвиток співвідношення «попит-пропозиція» та змушує університети змінювати та вдосконалювати шляхи надання освітніх послуг та передбачати запити їх споживачів.

Дослідники ЮНЕСКО зазначають: «одним з основних викликів сьогодення вищої освіти є питання про те, як вища освіта може задовольнити глобальний масовий попит на підготовку професійних кадрів, зберігши при цьому свою ключову роль навчання для досліджень і за допомогою досліджень. В умовах зростаючої глобальної конкуренції необхідно переглянути соціальний контракт, який визначає взаємини між закладами вищої освіти та суспільством в цілому. Це ставить цілий ряд фундаментальних питань про майбутнє університетської моделі освіти в звичному для нас вигляді» [94, с. 55].

Кількісні та якісні зміни вимагають розвиток нового типу освітнього простору – відкритого освітнього простору, або ж відкритої освіти. Як відомо, саме поняття відкритості активно застосовується в категоріальному апараті

природничих наук, які тлумачать його як основоположну якість системи, яка надає їй можливість безперервного обміну речовиною, енергією та інформацією з навколишнім середовищем та світом. К. Поппер, розробник концепції відкритого суспільства, розглядав відкритість в ідеологічному аспекті у якості альтернативи поняттю тоталітарного суспільства. Саме відкрите суспільство він наділяв набором рис, властивих сучасній західній демократії, заявляючи, що воно «засноване на інструментальній раціональності, де сакралізації соціальних та політичних норм та процедур, можливості зміни соціального статусу його членів» [98, с. 211].

В контексті цього поняття ми пропонуємо розглянути поняття відкритої освіти та віртуального університету як її складової. Розвиток відкритої освіти пов'язано зі становленням інформаційного суспільства, формуванням нової освітньої парадигми та появи потреби у неперервній освіті. Технологічність сучасної освіти, що засновується на використанні інформаційних технологій, електронних носіїв та джерел інформації, є провідним чинником її відкритості.

У доповіді ЮНЕСКО формулюються питання, які, на нашу думку є дуже вадливими і для нашого дослідження:

1) Незважаючи на те, що чотири базові компоненти навчання – вчитися знати, вчитися робити, вчитися бути собою і вчитися жити разом – як і раніше зберігають свою актуальність, їх здійснення на практиці виявилось під питанням в умовах триваючої глобалізації і нового сплеску політичної активності, в основі якої лежить етнічна складова.

2) Яким чином можна було б зміцнити і актуалізувати ці компоненти? Як освіта може більш ефективно сприяти підвищенню економічній, соціальній та екологічній стійкості? Як цей гуманістичний підхід може бути втілений в життя за допомогою здійснення політики і прийняття практичних заходів в галузі освіти?

3) Як можна примирити різноманітні світогляди на основі гуманістичного підходу до освіти? Які загрози і можливості представляє

глобалізація точки зору національної політики і процесу прийняття рішень в області освіти?

4) Як має фінансуватися освіта? Які наслідки це матиме для навчання, підготовки, підвищення кваліфікації викладацьких кадрів і надання їм сприяння? Як відіб'ється на освіті проведення відмінності між поняттями «приватне благо», «суспільне благо» і «загальне благо»? [94, с. 92].

Зasadничою відправною точкою наших роздумів є переконання, що будь-яка освіта (і віруальна теж) є не лише послугою, а й духовним феноменом. Так, В. Андрущенко наголошує: «Освіта є явищем поліфункціональним. Хоч би які основні риси (і функції) ми називали, кожна з них (як і їхня сукупність) не охопить освіту як цілісність у її сутнісному розумінні, якщо з цього поля випаде її (освіти) розуміння як духовного феномена» [3, с. 5].

Розвиток нової освітньої системи має на меті інтенсифікацію, індивідуалізацію та неперервність освіти. Реалізація ж принципів відкритої освіти призводить до якісних змін усієї системи:

- самого знання;
- форм та методів організації навчання;
- ролі викладачів та студентів у навчальному процесі.

Як слушно зазначають дослідники, «зміни базових парадигм сприйняття світу, пов'язані з процесами глобалізації (переважання перманентних змін над станом стабільності, індивідуалізація єдиного історичного часу, згортання корочення географічних просторів, нові типи взаємодії локальних та глобальних практик, виникнення горизонтальних мережевих структур, віртуалізація багатьох сфер життя, гібридизація культурних феноменів і ін.), призвели до формування концепції знання, істотно відмінною від попередньої. При більш детальному розгляді це дозволяє говорити про кристалізацію нового «ідеального типу» (в сенсі Вебера) університетської освіти, що перетворює все складові компоненти

університетської структури і перетворює університет в щось інше в порівнянні з тим, що ми добре знаємо з минулого» [97, с. 151].

Водночас, у зв'язку з тенденціями глобалізації ми спостерігаємо явище масифікації вищої освіти, тобто, зростання попиту на споживання освітніх послуг. З цього випливає прагматизація цілей та цінностей освіти як відповідь на запити суспільства, ринку праці, економіки тощо. Вища школа остаточно позбавилася свого станового характеру, що, з одного боку, зумовило невизначеність її місця у структурі суспільства та суспільних відносин, а з іншого – перетворило її на відкрите поле для нововведень. Ми спостерігаємо поступову автономізацію університету та зміну ролі держави у його розвитку. Разом з тим, усе більш поширеним стає явище маркетизації вищої освіти, тобто, втручання у її сферу ринкових відносин, стверджує дослідник В. Нікольський [82, с.17].

Усі ці явища спонукають до дискусії щодо формування різних моделей вищої освіти, оскільки класична модель стає застарілою та вже не в змозі відповісти на заклики сучасності. А. Запесоцький стверджує, що формування різноманітних моделей університетської освіти є «історично зумовленим процесом, що має циклічний характер». Зміст кожного циклу визначається, з одного боку, реальним суперечностями, які неминуче виникають внаслідок інертності освітніх систем, а з іншого – динамічним розвитком реалій життя, змінами соціокультурного стану. Внаслідок цього ми спостерігаємо не лише зміни змісту освіти, але й поступову трансформацію домінуючого типу університету [38, с. 155].

Поняття відкритої освіти формується за допомогою синергетичного підходу, згідно з яким це поняття передбачає подолання інституціональних обмежень освітньої діяльності. У цьому випадку освіта усвідомлюється як одна з підсистем суспільства – відкрита система. Завдяки такій моделі ми отримуємо освіту, відкриту до майбутнього розвитку, та включення до освітніх процесів уявлень про відкритість світу, цілісності та взаємозв'язку людини, природи та суспільства. У цій концепції основним показником

відритої освіти є новий тип соціальних відносин, який включає у себе обов'язкову взаємодопомогу, взаємокоординацію, співпрацю та співтворчість. Такої точки зору дотримується представниця синергетичного підходу С. Шевелева, визначаючи відкритість як ключову властивість освітнього процесу сучасності [145, с. 14].

Реалізація такого принципу передусім зумовлює першочергову орієнтацію на учня як суб'єкта навального процесу. Іншим важливим показником є максимальне врахування сучасних тенденцій суспільного розвитку та цілеспрямована інтеграція освіти у суспільні процеси. «Уявляється, що сучасна освіта передбачає відкритість майбутньому, а її подальший розвиток пов'язано з подоланням закритості та наданням навчальному процесу творчого характеру. Це вимагає принципових корективів в організації існуючої системи освіти», – зазначає С. Шевелева [145, с. 16]. Окрім цього, ідеї відкритості знаходимо й у основоположників синергетики – Г. Хакена та І. Пригожина.

Якщо спробувати сформулювати вимоги інформаційного суспільства до університету, вони полягатимуть, передусім, в уніфікації загальних стандартів кваліфікації, які будуть прийнятними в різних регіонах світового рику. Це зумовлено вимогою конкурентоспроможності та затребуваності випускника на ринку праці. Окрім цього, виникає велика необхідність у постійному оновленні компетентності робітника, що зумовлено швидким розвитком та зміною інформації. Тобто, одна з найважливіших вимог до освіти – це йти в ногу з часом, не лише не відставати від інформаційного та технічного прогресу, але й органічно вклинюватися у його хід, відповідати його вимогам та вимогам нового суспільства. Університет має остаточно позбутися характеру установи, що тяжіє над суб'єктами навчального процесу, а сам навчальний процес має стати повністю прозорим та особистісно-орієнтованим.

Як слушно відзначає С. Терепищій, «діалектичні протилежності, що існували в період аграрного суспільства... зберігають свою теоретичну та

практичну силу, разом с тим народжуються нові відношення, що декламують ускладнення педагогічних смислів та значень. «Ідеальна людина» стає дедалі більш різноманітною, тобто автономною у своїй інтерпретації. Цей процес диверсифікації освітніх ідеалів триває і досі, а отже і цінності освіти індустріальної епохи мають своє видозмінене відображення в еру глобалізації» [122, с. 134].

У зв'язку з поступовою віртуалізацією багатьох сфер життєдіяльності суспільства та у контексті розвитку відкритого освітнього простору виникає такий феномен, як віртуальний університет.

Як зазначають дослідники, «в сучасній філософській думці проблема віртуалізації освіти розглядається з різних позицій. Це обумовлено як самою природою віртуалізації соціального, культурного простору, так і природою процесу освіти, яка прагне зберегти традиційні імперативи в динамічно мінливому світі» [78].

Застосування нових інформаційних технологій дає можливість, у свою чергу, залучити нові методи навчання у відповідності до вимог глобалізації стандартів. Сам по собі віртуальний університет не лише змінює культурне середовище, але й виступає продуктом цих змін, втілюючи власним існуванням основні принципи відритої освіти. Але, як слушно зазначає Н. Скотна: «глобалізація несе людству не лише видатні досягнення в науці, техніці та технології, збагачення культурної спадщини за рахунок інтеграції світових культур. Вона несе й глобальні та катастрофічні за своїми наслідками катаклізми, міжнаціональні і релігійні сутички, расову неприязнь, міжнародний тероризм, реальну загрозу ядерного взаємознищення та екологічного колапсу, деформації моральних ідеалів та цінностей, які важко виправити» [7, с. 81].

Що ж мається на увазі під поняттям віртуального університету? Перш за все, це зміна роду взаємодії між студентом та викладачем, які переходять у площину віртуального середовища, створюючи віртуальний навчальний процес. Віртуальна освіта, як і освіта у традиційному розумінні, являє собою

водночас і процес, і результат взаємодії суб'єктів навчального процесу, що супроводжується створенням ними віртуального освітнього простору зі своєю власною специфікою. За таких умов існування віртуального освітнього простору поза комунікацією між тими, хто *навчає*, та тими, хто *навчається*, визнається неможливим.

Дослідник А. Хуторський визначає наступні основні характеристики віртуального освітнього процесу:

- попередня невизначеність для суб'єктів взаємодії;
- унікальність для кожного роду їх взаємодії, в тому числі й з реальними освітніми об'єктами;
- існування лише протягом самої взаємодії. Віртуальний процес відбувається у відповідному віртуальному просторі, якості якого визначаються аналогічними ознаками та наявністю у ньому віртуальних об'єктів [82, с. 25].

Таким чином, можемо стверджувати, що віртуальний освітній простір створюється, передусім, лише об'єктами та суб'єктами, які безпосередньо приймають участь у процесі навчання, відводячи другорядну роль власне технічним засобам навчання та скорочуючи обсяг мінімально необхідної матеріально-технічної бази. Такий підхід дозволяє відійти від вже застарілої суб'єкт-об'єктної моделі навчання, яка передбачає передачу знань студенту без врахування специфіки міжособистісної взаємодії та спрямованої суто на реалізацію стандартів, навчальних планів тощо.

Розвиток нових інформаційних технологій дає можливість застосовувати й відповідні нові методи навчання. А. Смірнов зазначає: «Інформація стає реальним соціальним ресурсом – адже фактично вона здатна допомогти людині адаптуватися до життя в умовах постійних змін, напрацювати нові стереотипи поведінки, які відповідні новим обставинам. Для людини інформаційного століття єдність світу виявляється не

теоретичною чи ідеологічною абстракцією, а фактом його звичного життя» [117, с. 41].

За такої моделі навчання усі матеріали оформляються у вигляді окремих модулів, розподілених за темами, кожен з яких формується з допомогою не лише педагога, але й програміста та веб-дизайнера. Готовий курс розміщують на сайті, додаючи обов'язково і посилання для самоперевірки. Безпосередня комунікація між студентом та викладачем здійснюється за допомогою електронного листування. Це дозволяє розвивати комунікативну етику міжособистісного спілкування вчителя та учня, покладаючи у своїй основі принцип діалогізму.

На початку третього тисячоліття інтенсивний характер носять спроби теоретично обґрунтувати ефективну модель розвитку вищої освіти, здатної забезпечити університетам відповідність складним соціокультурним запитам суспільства глобальної доби. Процеси глобалізації історично співпали із бурхливим розвитком інформаційних технологій, що дозволило у соціогуманітарних науках говорити про цивілізаційний перехід від індустріального суспільства до постіндустріальної (інформаційної, знаннєвої) фази свого розвитку.

Актуальності пропонованому нами дослідженню додає діагностована П. Друкером кризова ситуація в бутті сучасних університетів, яка виводить на передній фронт досліджень спроби обґрунтувати нову університетську модель: «Сучасна система освіти задіює завелику кількість викладачів. Ми повинні зробити так, щоб їх стало якомога менше. Зараз освіта знаходиться на рівні сільського господарства 1750 року, коли двадцять селян забезпечували продуктами одного місцевого мешканця. Ми повинні підвищити ефективність праці вчителя, багатократно посилити його вплив та значно збільшити продуктивність» [33, с. 284].

Дійсно, освіта не може втрати свій ефективний статус задля подальшого прогресу людства, особливо в епоху розриву (термін П. Друкера), коли суспільство дуже швидко змінюється. З одного боку,

університет є консервативним соціокультурним феноменом із майже тисячолітньою традицією, а інновації у його бутті, здебільшого, сприймаються скоріше в якості загроз, аніж перспектив. З іншого боку, важко не помітити наявності кризових явищ в галузі вищої освіти, спричинених його невідповідністю запитам сучасного споживача освітніх послуг.

Сучасні університети задля подолання цієї кризи мають знайти модель примирення традиції та інновацій задля продовження свого існування в якості соціокультурного феномену. В цьому плані, плідним вважаємо наступне твердження П. Друкера: організація, незалежно від цілей, повинна вміти позбавлятися від вчорашніх задач та скеровувати вивільнену енергію та ресурси на нові, більш продуктивні задачі: якщо організація збирається максимально використовувати свої можливості, вона повинна відмовлятися від непродуктивних та позбавлятися від застарілих напрямків діяльності [33, с. 169]

В зазначених умовах, в центрі уваги українських та закордонних філософів освіти перебуває ідея розбудови вищої освіти на засадах відкритості та застосування сучасних досягнень комп'ютерної індустрії: більшість авторів вважає, що закономірним виходом із цієї ситуації може бути ревізія ідеї університету, яка надала б вищим навчальним закладам характеру відповідності сучасним цивілізаційним запитам, серед яких одну із ключових ролей відіграє тенденція глобалізації, що орієнтує освітню галузь в бік комерціалізації, менеджеризму, «демаркації кордонів» для освітніх провайдерів [33, с. 215].

Однією із евристичних концепцій розбудови вищої освіти відповідно до сучасних соціальних запитів є ідея поширення університетів, діяльність яких укорінена у використанні комп'ютерних технологій та реалізованих із її допомогою технологій дистанційної освіти – віртуальних університетів. Останні кілька десятиріч віртуальні університети стають реальністю та символом інноваційності у галузі вищої освіти, проте, не можна сказати, що в

теоретичному плані подоланими є фундаментальні протиріччя та конфліктогенні явища між ними й традиційною моделлю вищої освіти.

Як зазначають дослідники, пріоритетними цілями дистанційного навчання є:

- 1) поглиблене вивчення теми, розділу будь-якого курсу;
- 2) ліквідація прогалин в знаннях, уміннях, навичках студентів з певних предметів» [83, с. 4].

Сучасний дискурс філософії освіти, як ми вже зазначали, активно полемізує довкола перспектив поширення ідеї поширення віртуальних університетів. На тлі зазначеного, вжитку набувають низка термінів, за допомогою яких здійснюється концептуалізація університетів зазначеного гатунку:

- «віртуальний університет»;
- «віртуальний кампус»;
- «відкритий університет»;
- «цифровий університет»;
- «дистанційний університет»;
- «смарт-університет».

Хотілося би зазначити, що термінологічні відмінності між цими близькими поняттями, які претендують на визначення нової інституційної форми університетів, залишаються поза межами даної роботи та мають бути дослідженні окремо. В межах пропонованого дослідження ми, здебільшого, ототожнюємо ці поняття.

Щодо термінологічної бази досліджуваної нами проблеми також хотілося би навести наступну тезу: «Термін «віртуальний кампус», зазвичай, означає інституцію, що пропонує послуги електронного навчання через мережу Інтернет. Проте, ситуація зараз далека від одностайного використання саме цього терміну. Дехто надає перевагу іншим термінам, як, наприклад «віртуальний університет», «цифровий університет», «цифровий кампус», або (зазвичай в Італії) «телематичний університет». Навіть більше,

для деяких науковців слово «кампус» відсилає тільки до сфери вищої освіти, в той час як інші не бачать причин, які б заважали розширити його використання на сферу початкової та середньої школи, на весь приватний освітній сектор» [153, с. 22].

Отже, що сучасні дослідники зазвичай розуміють під поняттям «віртуальний університет»? Не прояснивши змісту ключового поняття дослідження, виглядає непродуктивним переходити безпосередньо до оцінки його в якості стратегічного орієнтиру модернізаційних процесів в галузі вищої освіти. Узагальнюючі наявні у сучасному дискурсі визначення, можна стверджувати, що під віртуальним університетом розуміється освітня інституція, що надає послуги вищої освіти за допомогою електронних засобів (зазвичай, Інтернету).

Як пишуть дослідники, «сьогодні, поряд з поштовими пересилками друкованих та медіа-матеріалів, все частіше застосовуються сучасні комп'ютерні технології: аудіо / відеоконфеції, E-Learning (електронне навчання), online-Learning (онлайн-навчання), інтернет-конференції, інтернет-трансляції. Дистанційне навчання може проходити через програму skype, і в такій формі навчання багато позитивного:

- 1) Індивідуальний темп навчання: швидкість вивчення встановлюється самими учням в залежності від його особистих обставин, від стану здоров'я.
- 2) Свобода і гнучкість: учень може самостійно планувати час, місце і тривалість занять.
- 3) Доступність: заняття не залежить від географічного і тимчасового положення того, хто навчається і викладача.
- 4) Мобільність: наявність зворотного зв'язку між викладачем і учнем, а це одна з основних вимог і підстав успішності процесу навчання.
- 5) Творчість: комфортні і звичні умови для творчого самовираження учня.

б) Економічність: витрати на навчання вдвічі нижчі, ніж на звичайних аудиторних заняттях.

7) Ефективність: індивідуальний підхід гарантує швидкий результат» [83, с. 3].

Тому віртуальний університет – це більш організована в інституційному плані наступна ланка розвитку ідей дистанційної освіти, яка пройшла еволюцію від поштових (паперових) форм навчання, через теле-радіо-відео формат аж до сучасного інтерактивного мережевого формату, долаючи переважну кількість обмежень, що властиві звичному університетському кампусу. В результаті зазначеної еволюції, станом на сьогодні можемо спостерігати логічну ситуацію, коли поширення ідей віртуального навчання, з одного боку, корелює із впровадженням сучасних досягнень інформаційних технологій в освіту, а з іншого – із модернізацією в контексті зближення просторів вищої освіти зі сферою бізнесу, на перетині яких народжуються нові моделі взаємин замовників послуг, у вигляді представників бізнесу, та університетів, як їхніх постачальників [33, с. 240].

На нашу думку, віртуальний університет як горизонт модернізації в галузі вищої освіти в контексті сучасних цивілізаційних викликів, може вважатись таким, що забезпечує сучасні вимоги споживача освітніх послуг щодо доступності, гнучкості, інноваційності та орієнтованості на реальні запити ринку праці. Детальніше ці його вимоги виглядають наступним чином:

- доступність – студенти бажають отримувати знання саме в режимі онлайн;
- гнучкість – більшість студентів бажає, щоб навчальні курси були доступними будь-коли, без фіксованого розкладу, що враховувало б вимоги студентів, що працюють, або просто надаючи можливість вчитись у зручний час;

- інноваційність – близько половини студентів хотіли б отримувати персоналізовані інструкції або тьюторінг в режимі онлайн, вважаючи досвід навчання у традиційних аудиторіях менш важливим;
- сприяння майбутньому працевлаштуванню – студентам потрібні університети, що безпосередньо фокусуються на навчанні студентів, підготовлених до успішної роботи, потрібної виробництву або суспільству [176].

Аби надати нашому твердженню щодо потужного соціального запиту на реалізацію прав та свобод у сучасному суспільстві, наведемо тезу Р. Інглхарта та К. Вельцеля (авторів багаторічного проекту World Values Survey – Всесвітній огляд цінностей): «Високий рівень життєвої захищеності (existential security) та особистої незалежності людини фундаментальним чином змінює його безпосередній життєвий досвід, спонукаючи надавати першорядного значення цілям, що раніше стояли на другому плані, в тому числі отриманню свободи. Акцент в культурній сфері зміщується від колективу та дисципліни до свободи особистості, від групової норми до індивідуального різноманіття, від влади держави до особистої незалежності, породжуючи синдром, який ми визначили як цінності самовираження» [43, с. 12-13]. Дійсно, загальновизнаним фактом є те, що перехід до постіндустріальної фази розвитку суспільства спричинило актуалізацію тенденцій демократизації та індивідуалізації, що слугувало додатковим чинником поширення ідей віртуальної освіти.

Сучасний студент вимагає від університету гнучкості, забезпечення простору свободи для реалізації широкого спектру можливостей його самореалізації; уникнення потенційних суперечностей із робочим графіком, адже велика кількість віртуальних студентів паралельно із освітою вибудовують власну кар'єру тощо. Як зазначає М. Мінаков, «процес змін в освітній сфері значно прискорився на Заході, де інформаційні технології мають постійних споживачів (від 30% населення в США, до 15% населення в Великобританії). Західні університети застосували нові підходи для того,

щоб задовольнити освітні потреби суспільства. Ринок освітніх послуг і конкуренція в цій сфері набагато збільшилися, як збільшилася і продуктивність високоосвічених працівників. Університети США, Великобританії та багатьох інших західних країн починають перепідготовку педагогів вищої школи з метою навчити їх новим можливостям інформаційних технологій і впровадити асинхронні методики дистанційного і відкритого навчання. Університети стають «віртуальними» [74].

Завдяки віртуальним технологіям в освіті створені сприятливі умови для реалізації ідей *lifelong learning* (навчання протягом життя), адже віртуальний університет виходить за межі своїх фундаментальних цілей. Саме зазначений соціальний запит вивів дистанційну освіту з периферії систем вищої освіти, де вони існували не одне десятиріччя, на передній план інноваційного розвитку та спричинив безпосередню її активну імплементацію у більш розвиненій, комп'ютерній формі.

Дослідники процесів становлення віртуальних університетів у національних системах освіти стверджують, що їхнє становлення було ініційовано більше ста років тому: «Ще у XIX ст. відділи кореспонденції, додаткові підрозділи університетів, а також орієнтовані на дистанційну освіту університети відкрили свої двері широкому спектру клієнтів, які з тих чи інших причин не могли безпосередньо відвідувати заняття, залишившись поза традиційними університетами. Цільова аудиторія, навчаючись за допомогою дистанційної освіти, розумілась як окрема, особлива, зазвичай, старша когорта у класичних університетах, як студенти, що отримали «другий шанс» з тих чи інших причин. Сьогодні ж, мільйони людей, традиційні студенти та працюючі дорослі, навчаються з використанням дистанційних методів навчання з безлічі причин та задля безлічі цілей» [158, с. 487].

Отже, хотілося би зазначити, що віртуальний університет є не стільки університетом, що зазнав трансформацій під тиском розвитку технологій, скільки відкриттям, покликаним забезпечити невід'ємні права людини на

освіту. У сучасному постіндустріальному суспільстві небувалої актуальності набули так звані постматеріальні цінності (самореалізація, свобода, гендерна рівність тощо), в результаті чого освіта вимушена робити кроки щодо забезпечення максимальних можливостей для отримання бажаної освіти людиною незалежно від фізичних можливостей, відстані тощо. І віртуальний університет виглядає соціальним феноменом, здатним задовольнити зазначені потреби сучасного людства. І. Аносов зазначає: «Освіта як результат може розглядатися в двох планах. Перший – образ того результату, який повинен бути отриманий конкретною освітньою системою, і фіксований у формі освітнього стандарту. Сучасні освітні стандарти включають вимоги до рис людини, яка завершує певний курс навчання, до його знань і умінь. Очевидно, що зміст стандарту є потенційне уявлення соціокультурного досвіду, яке зберігається в ідеальній формі. Другий план існування результату освіти – це сама людина, яка пройшла навчання в певній системі» [6, с. 37].

Враховуючи це, ми також намагаємось бути об'єктивними у оцінці потенціалу комп'ютерних засобів організації освіти та всебічно розглядати досліджуваний феномен, штучно не дистанціюючись від потенційних загроз. М. Карпенко: «Можливості й ресурси глобальної інформатизації лише незначною мірою використовуються у процесі продукування та розповсюдження знань – більша їхня частина сприяє розквіту явищ, які нічого спільного із суспільством знань не мають: беззмістовні інтернетівські «чати», віртуальні розваги та «шопінги», тощо, – складають більшість у глобальному інформаційному трафіку. Тому суспільство знань саме по собі з інформаційного суспільства не постане, оскільки збільшення обсягу інформації не обов'язково призводить до приросту знань» [45, с. 58].

Ми поділяємо оптимізм щодо утилітарного значення віртуальних технологій в освіті, проте розуміємо, що університет як особливе середовище для комунікації, трансляції специфічного академічного знання та життєвого

досвіду, повноцінно не може бути повністю замінений системою віртуальних освітніх практик [33, с. 235].

Дійсно, існує загроза зниження якості навчання шляхом мінімізації безпосереднього контакту між викладачем та студентом, адже освіта є особливою сферою, у якій досвід інтерсуб'єктної взаємодії є надзвичайно важливим. Разом із тим, ми поділяємо підхід, згідно якого конструктивний пошук шляхів імплементації ідей віртуальної освіти не повинен сходити на рівень «демонізації» технологій, а обґрунтування їхньої доцільності чи недоцільності носило би неупереджений характер [33, с. 234].

Також, на нашу думку, варто прийняти до відома наступний аспект: для студента цінність навчання полягає у реалізації свого внутрішнього інтересу до вивчення тих чи інших відомостей шляхом творчого та не завжди легкого дослідницького шляху та інтелектуального напруження. Саме такі знання потенційно можуть бути включені до структури особистості, вони мають індивідуальну траєкторію отримання та особливий досвід засвоєння. «Перехід на новий щабель соціальної пам'яті дає можливість людині отримувати навчальну інформацію з багатьох різних джерел. Традиційно ними є книги, людська пам'ять, життєвий досвід, а в останні десять-двадцять років минулого сторіччя – ще й засоби мультимедіа, такі як відео і аудіо. З приходом комп'ютерів цей список не тільки видозмінився, але і значно розширився. Традиційні види джерела стали переноситися в електронний формат, формуючи одну з граней віртуальної реальності; з'явилися електронні підручники, за багатьма параметрами більш зручні, ніж паперові. З нововведень, які принесла в навчальний процес віртуальна реальність, вельми помітні навчальні комп'ютерні гри, дистанційне і (або) «он-лайн» навчання. Можливо, головною характеристикою віртуального світу є те, що інформація в ньому більш доступна і зручна, ніж в традиційних джерелах. І, що не менш важливо, у віртуальній реальності будь-хто може стати творцем власного світу, нового віртуального культурного простору. Віртуальна

культура тим і хороша, що в ній багато способів самовираження, частково або повністю неможливих в реальності» [78].

Разом із тим, віртуальні університети можуть надмірно захопитись ідеєю зручності та легкості отримання знань, пошуку ефективних шляхів «монетизації» освіти тощо, які можуть ініціювати складні виклики. До того ж, стандартизація, процедурність надання освітніх послуг та мінімізація комунікативного простору, створює загрози і для викладачів, вступаючи у суперечність із ідеєю академічної свободи викладання, яка є фундаментальною складовою педагогічного процесу у традиційних університетах.

На наше тверде переконання, саме філософські та педагогічні аспекти віртуальних технологій у вищій освіті є актуальнішими за дебати довкола розвитку технологічних компонентів: чи не втратить освіта свою гуманістичну спрямованість завдяки комп'ютерній опосередкованості; чи не перетвориться таке складне соціокультурне явище як освіта на суху трансляцію знань тощо. Одне можна сказати напевно – фундаментальні зміни у онтології університетів спричинять низку складних трансформацій, які мають поставати об'єктом уваги філософів освіти, адже саме ця галузь філософського знання має методологічний потенціал для аналітики футурологічного характеру, оцінки співмірності модернізаційних кроків духу сучасної епохи та духу епохи, що чекає людство попереду. Не менш важливо, щоб застарілі педагогічні підходи та зміст освіти не отримали «реінкарнації» в умовах дистанційної освіти, щоб не відбувся у віртуальне освітнє середовище переніс підходів, які вже втратили свою актуальність, щоб важливі зміни стосувались не лише зміни технологічних засобів передачі інформації [33, с. 238].

Дискусія щодо гуманістичної, світоглядної ролі освіти набуває особливого звучання в контексті дискусій щодо втрат віртуальної освіти саме в контексті викладання гуманітарних дисциплін, в яких роль безпосереднього спілкування є особливо важливою. З цього приводу К. Едвардс, відомий

дослідник суперечностей між класичною ідеєю університету та віртуальними, зазначає наступне: більшість дискусій щодо віртуальної вищої освіти виникає в контексті технічних, професійних, природничих та соціальних дисциплін, а у меншому ступеню, у контексті гуманітарних дисциплін, разом із тим, саме гуманітарії ініціюють дискусії щодо загроз традиційними цінностям університетів, актуалізують проблеми, що виникають при обґрунтуванні співвідношення самостійної роботи та безпосередньої комунікації із викладачем [155, с. 604].

Таким чином, ми стверджуємо, що віртуальний університет відповідає на вимоги сучасної цивілізації, створюючи інформаційне поле нового типу, стимулюючи осіб, що навчаються, до самостійного пошуку інформації, її критичного осмислення, усвідомлення власної мотивації до навчання та орієнтованість на результат. На відміну від класичної моделі університету, віртуальний дає можливість розвиватися у тенденціях динамічного розвитку суспільства, створюючи поле для мобільності у повному сенсі цього слова: головна вимога до матеріально-технічної бази студента – наявність портативного комп'ютера та зв'язку з мережею Інтернет.

Віртуальний університет створює умови для формування інтелектуальних особистостей, здатних до самостійного пошуку та здобуття знань, прийняття рішень та застосування здобутого на практиці. Завдяки легкому доступу така модель навчання може забезпечити широке залучення дорослого населення до отримання цих знань та застосування їх на користь як окремих особистостей, так і держави та суспільства в цілому. Адже досягнення суспільства залежать безпосередньо від рівня інтелектуальних та практичних навичок та вмінь його членів.

Організація відкритого освітнього простору за допомогою віртуального університету (адже, як ми вже прояснили, ці поняття не є синонімами) закономірно розглядається як система, що має змогу забезпечити загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів шляхом широкого введення та застосування освітніх технологій дистанційної освіти. На цьому

грунті громадянам створюються умови для найбільш повної реалізації свого права на освіту, яке за своєю структурою та якістю відповідає вимогам сучасного розвитку економіки та громадянського суспільства.

Віртуальні університети мають широке поле для утворення. Так, базою для них можуть стати заклади, які історично діяли у сфері відкритої та дистанційної освіти; традиційні навчальні заклади, що не мають досвіду дистанційної освіти та бажають таким чином знизити витрати на навчання; традиційні навчальні заклади, які бажають таким чином підвищити якість надання освітніх послуг, що, у свою чергу, збільшить контингент студентів, бажаючих навчатися з використанням нових інформаційних технологій; корпоративні бізнес-сектори, які мають свої внутрішні програми підвищення кваліфікації [74].

Як ми вже визначили, на рівень розвитку віртуального університету впливають наступні фактори:

- поява нових можливостей для розвитку технологій навчання у зв'язку з розвитком нових інформаційних технологій,
- зниження вартості навчання для обох сторін з обернено пропорційним збільшенням можливого об'єму знань.
- необхідність об'єктивного покращення якості навчання та оперативного використання найновіших досягнень різноманітних галузей науки.

В Україні розвиток систем дистанційного навчання поки що знаходиться на початковій стадії, їх використання здійснюється переважно у складі традиційних систем. Деякі навчальні заклади зараз запроваджують паралельне використання дистанційної освіти з метою залучення більшої кількості студентів та напрацювання досвіду роботи з такими технологіями задля подальшого переходу на повну дистанційну освіту. Прикладом такого підходу є успішне використання системи управління курсами Moodle – веб-додатку, що надає можливість створювати сайти для online-навчання та знаходиться у вільному доступі. Ця навчальна платформа має на меті

об'єднання викладачів та студентів у єдину інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища. Своїм функціонуванням вона реалізує так звану філософію педагогіки соціального конструктивізму.

Соціальний конструктивізм у цьому випадку має у своїй основі побудову знань окремими групами одна для одної, протягом якої відбувається спільне створення культури загальних артефактів із загальними значеннями. Коли людина занурена в культуру, вона постійно вчиться бути її частиною на різних рівнях, бути її витвором та водночас творцем.

Застосування такої технології дозволяє зосередити увагу на студенті в якості суб'єкта навчання, апелюючи таким чином до синергетичної концепції освіти, розвитку діалогу замість монологічного викладу інформації. Таким чином, спостерігається зміна ролей: кожен учасник освітнього процесу стає не лише учнем, але й вчителем. Сам же педагог перестає бути звичайним джерелом інформації, стаючи більше зразком для наслідування, лише скеровуючи на шляху до досягнення цілей кожного конкретного курсу.

Нові інформаційні та комунікаційні технології пропонують вражаючі можливості та перспективи їх застосування в навчальному процесі, підкреслюючи таким чином, що людство знаходиться на межі освітньої революції, в результаті якої кардинальних змін зазнають усі сфери життя людини. Разом з новими соціальним вимогами та новою світовою спільнотою, яка формується в результаті застосування цих технологій та моделей діяльності, утворюється необхідність нового рівня освіченості, який би відповідав вимогам інформаційного суспільства. А новий рівень освіченості, у свою чергу, вимагає створення принципово нової технології набуття наукових знань, інших підходів до викладання та засвоєння знань. Відтак, помилково було б вважати, що застосування нових інформаційних технологій автоматично підвищить рівень якості освіти, адже задля цього необхідний і відповідний розвиток окремих галузей психології, дидактики та етики. Та водночас варто зазначити, що було б ледь чи не злочином не

звертати увагу на можливість успішного застосування нових інформаційних та комунікаційних технологій в освітній сфері та їх роль у розвитку творчого потенціалу людини: аби залишитись в авангарді цивілізаційного поступу, університетам треба визнати існуючі виклики та позбутись, у необхідному обсязі, зачарованості академічними традиціями [174, с. 217].

Застосування нових технологій освіти, пов'язаних з використанням віртуального простору, дозволяють певним чином вийти за межі часо-просторових вимірів. Забезпечення безпосередньої інтерактивної комунікації між суб'єктами навчального процесу стає безсумнівною перевагою такої системи навчання. Дивлячись на швидкий прогрес техніки та пов'язаний із цим розвиток різноманітних технологій, методик та систем навчання, можемо прогнозувати з досить високим відсотком ймовірності, що різноманітні електронні бібліотеки, віртуальні університети, наукові лабораторії віддаленого доступу стануть основою створення єдиного освітньо-наукового середовища для світової спільноти.

Віртуальний університет – це освітній феномен, основним призначенням якого є виробництво і поширення знань та інформації в освітніх та навчальних цілях за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. В умовах сучасного рухливого світу та тих новацій, які внесла інформатизація в світове та українське суспільство, освіта потребує застосування інформаційних технологій в освітніх, навчальних, професійних цілях. Ще одне поняття, яке широко розповсюдилося завдяки світових освітнім тенденціям – інформаційні технології – ми визначаємо наступним чином: сукупність методів засобів, що використовуються з метою отримання, зберігання, розповсюдження і відображення даних для інтересів і потреб користувачів.

Сучасний суспільний розвиток характеризується потужним інформаційним потоком, і водночас, дослідники відмічають стрімке збільшення швидкості старіння знань: «Досягнення інформаційних технологій дозволить вирішити зазначену проблему шляхом широкого

застосування у сфері освіти дистанційного навчання» [84, с. 3]. Сучасний віртуальний університет, за умови наявності необхідних технічних пристроїв і комп'ютерного забезпечення, дає студенту доступ до широкої панелі освітніх можливостей: бази електронних бібліотек, курси дистанційного навчання, віртуальних центрів знань, онлайн-консультацій із викладачами, доступність системи тестування у будь-який час, відоконференції та інші.

Відтак, ми бачимо, що практично всі елементи, які присутні у класичній системі навчання є доступними у віртуальному університеті, більш того, вони роблять процес навчання гнучким і зручним. Проте одним з невід'ємним елементом, який неможливо відтворити за допомогою віртуальної освіти, є реальна комунікація із викладачем. Хоча спробою заповнення цього пробілу є відео-конференції та онлайн-консультації у режимі реального часу.

Таким чином, розуміння освіти як відкритої системи впливає, передусім, з її технологічних та інформаційних складових. Нова модель освіти, яка стає втіленням ідеї про формування відкритого суспільства, потребує інноваційних форм навчання, зорієнтованих на особливості та проблеми інформаційного суспільства. Однією з таких форм стає віртуальний університет, який має змогу забезпечити доступність та відкритість нової системи вищої освіти. Соціально-філософський зміст цих явищ полягає у звільненні освіти від системних механізмів сучасного суспільства, як то політики, влади та бюрократії. Тоді функціонування освіти може визначатися соціально-значущими цілями. Відкрита освіта та віртуальний університет мають на меті реалізацію одних з основних принципів демократії: доступності знання й можливості самоосвіти та саморозвитку особистості та суспільства загалом.

1.2. Генеза університету як соціокультурного феномену

Споглядаючи на генезу європейської культури протягом останніх десяти століть, із упевненістю можна сказати, що її розвиток значним чином співвідноситься із розвитком університетів. Не намагаючись у своїй роботі проголошувати обумовленість розвитку Європи саме розвитком університетів, все ж таки пропонуємо в якості вихідної тези ідею щодо потужного зв'язку між соціокультурними трансформаціями зазначеної та змінами в бутті університетів. Ми погоджуємось із тим, що феномен університету посідає значне місце у європейській культурі, століттями залишаючись осередком надбань людської цивілізації, а з власну багатовікову історію університет довів свою здатність бути інтелектуальним осередком не тільки Західної, але й світової цивілізації [110, с. 50].

Дослідники ЮНЕСКО зазначають: «У мінливому контексті місцевого і глобального управління слід також відзначити зростаюче бажання людей впливати на державну політику. Вражаюче розширення можливостей підключення до інтернету, розвиток мобільних технологій та інших цифрових засобів комунікації укупі з демократизацією доступу до передарчі освіти і з розвитком різних форм приватної освіти перетворює моделі соціальної, громадянської і політичної участі. Крім того, зростання мобільності працюючих і студентів та розширення можливості для них вибору країн, професій і місць навчання підсилює потребу в перегляді правил що стосуються визнання, атестації та оцінки результатів навчання і компетенцій» [94, с. 16].

У сучасному дискурсі філософії освіти кілька останніх десятиріч ведуться масштабні дебати щодо кризового стану сучасних університетів та, що не менш важливо, здійснюється теоретичне обґрунтування нової університетської ідеї, здатної бути співмірною запитам глобалізованого постіндустріального суспільства. Сучасний стан університетів розглядається

дослідниками все більше з алармістських позицій – відомі автори вводять у обіг поняття «університет у руїнах», «смерть університету» тощо.

Як слушно пише І. Медведєв, «Розвиток ідеї класичного університету детермінованого соціокультурними цінностям, традиціями освіти й потребами суспільства. Вплив на формування ідеї класичного університету спричиняє філософська традиція німецького ідеалізму й нової гуманістичної філософії, а також традиція філософського Просвітництва. На уявлення про університет впливає й образ науки: сучасні досягнення наукової думки формують нове бачення освітніх "технологій". Таким чином, ідея університету уявляється нами як складне утворення, що відображає в своєму інституціональному образі (портреті) як традиції суспільного розвитку, так і результати філософського бачення проблем університетської освіти. Ідея класичного університету зображується як така, що фіксує його ідеальний образ, в якому знайшли відображення основні ціннісні орієнтації цього закладу і функціонування в конкретній державі» [72].

Разом із тим, неозброєним оком ми можемо побачити в університетів майже на генетичному рівні закріплену здатність долати кризові явища, оновлювати університетську ідею, зберігаючи за собою лави особливого соціокультурного феномену, покликаного до пошуку істини. І чи залишиться університетом нового тисячоліття інституція, яку Б. Кларк називає терміном «підприємницький університет» та наділяє його наступними ознаками:

- посилення управлінського начала (вижити та здійснити прорив університети зможуть тільки через посилення ефективності, гнучкості та динамічності управляючих структур);
- розширення периферії (організаційний захід, спрямований на зростання структурних одиниць, які ефективніше, ніж академічні структури, встановлювати контакти із сторонніми організаціями, промисловістю, фінансовою сферою тощо);
- диверсифікація фінансування (збільшення частки коштів, що надходять від грантів, місцевих органів самоврядування, благодійних

організацій, фондів різного спрямування тощо); стимулювання академічного співтовариства (паралельно із організаційними реформами, стимулювати прогрес та інновації безпосередньо у академічному середовищі, долучати його до вирішення безпосередніх організаційних та фінансових задач тощо);

- інтегрована культура підприємництва (поширення підприємницької ідеї в колективі, демонстрація практичних досягнень, поширення організаційних цінностей для надання підприємницькій моделі статусу реально діючого механізму тощо) [51, с. 40-41].

До того ж, щоб відповісти на питання, що є університет для сучасної філософії освіти, яким його бачать дослідники та, що не менш важливо, яким його вбачають у найближчому майбутньому, приходиться ще й залишитись в межах високого рівня методології, аби уникнути наступної ситуації, описаної В. Фадєєвим: «У суспільних категорій складна доля. Перебуваючи на межі між соціогуманітарними дослідженнями і соціальними практиками, вони відчувають на собі подвійний тиск з боку вимог аргументованого аналізу та розмаїтими прагненнями тих чи інших соціокультурних об'єктів, які застосовують теоретичний інструментарій для виправдання власних дій і переконання інших у правомірності та необхідності останніх. Безперечно, категорії соціального аналізу, врешті-решт, походять із звичайної мови, але після відповідної теоретичної обробки їхнє значення змінюється, підпорядковується множині правил та стандартів, інституціоналізованих в певній інтелектуальній спільноті» [130, с. 3].

Університет як хранитель академічної традиції, як інституція із високим рівнем інерції в питаннях впровадження інновацій, постає у різних образах перед представниками філософії освіти, безпосередньо в очах представників університетського життя, а також в образах тих, хто приймає рішення щодо їхнього подальшого майбутнього – кожен вкладає свій зміст у поняття університет, і подолати зазначену ситуацію можна, в тому числі, глибше дослідивши процеси генези університету як соціокультурного явища. Як пише С. Курбатов, «в умовах глобалізації, взаємодія між національним та

інтернаціональним компонентом університетської місії є предмет численних дискусій. Виникнувши як, значною мірою, інтернаціональна інституція, університет в той же час переживає справжній розквіт як інституція національна. З моменту побудови національної держави саме університет стає її культурним, ідеологічним, навіть світоглядним осередком. Університет транслює певну, етнічно насичену картину світу, формує визначений конкретною культурною реальністю кут наближення до загальнолюдської реальності. Він інкорпорує до своєї місії функцію націоналізації, формування контексту в рамках певної культурної традиції, детермінованої, перш за все мовою. З початком епохи глобалізації та процесу активного формування єдиного світового освітнього та дослідницького простору, університет стає провідником функції інтернаціоналізації, тобто поширення транснаціональних цінностей, знань, підходів та технологій, а також здатності й реальної можливості бути впливовим гравцем на цьому загальносвітовому рівні» [64, с. 47].

Разом із тим, раціональне поєднання традиції та інновацій при формулюванні університетського образу у XXI ст., здатне зняти конфлікт між сучасною нелінійною складною динамікою та багатовіковою освітньою традицією. На цьому ж наголошує Д. Свириденко, стверджуючи, що інноваційність, станом на сьогодні, є однією із ключових проблем модернізації освіти, саме на поширення інноваційних підходів та технологій спрямовані конкретні освітні реформи. Наголошуючи, що інноваційність має як зовнішні ознаки, так і глибинний зміст, а тому існує загроза впровадження інноваційних ідей, позбавлених гуманістичного змісту [110, с. 140]. Ще раз маємо можливість переконатись, що саме підходи філософії освіти здатні на високому теоретичному рівні розв'язати проблему пошуку оновленої університетської ідеї для третього тисячоліття.

Отже, саме ідея університету, яку не можна редукувати до забезпечення трансляції знань у стінах університетів, і постає предметом жвавої дискусії. На наше глибоке переконання, дослідження історії

становлення університету у європейській культурі з методологічних позицій філософії освіти може бути джерелом евристичних ідей, за допомогою яких відбулося з поглиблення розуміння особливостей цього феномену, які забезпечують гнучкість університету перед фундаментальними викликами нових епох, проте, зі збереженням фундаментальної університетської традиції.

На думку Т. Жижко, серед сучасних тенденції, що характеризують систему вищої освіти та науки України в контексті інноваційного розвитку, забезпечення ефективного розвитку національної економіки на основі нових знань:

- високий рейтинг України за індексом освіти як складової частини індексу людського розвитку;
- динаміка та регіональні особливості доступу до якісної освіти споживачів освітніх послуг; розширення мережі ВНЗ і пов'язане з цим створення філіалів столичних ВНЗ, «університетизація» ВНЗ;
- післядипломна освіта та освіта впродовж всього життя, яка має великі резерви для свого зростання;
- фінансування вищої школи та динамічне зростання сектору платних послуг, які надаються українським та іноземним громадянам; кадрове забезпечення вищої школи як важливий індикатор якості освіти в умовах активізації євроінтеграційних процесів;
- розвиток матеріально-технічного забезпечення ВНЗ для виконання університетською освітою її місії та стратегічних завдань;
- розвиток науки в університеті [36, с. 27].

Натомість, на думку С. Курбатова, «на «просторовому перехресті» університетської місії ми можемо говорити про місію націоналізації, внаслідок якого університет стає провідною інституцією культурного сепаратизму, формування етнічно та, відповідним чином, ідеологічно забарвленого освітнього простору, а також, фактично, головним центром формування дискурсів національної культури. Університет відіграє роль

необхідного інструменту становлення національних держав та впливовим фактором їх легітимації. Але глобалізація повертає університету визначальний універсальний вимір, який він мав на етапі свого виникнення за часів Пізнього Середньовіччя. Як наслідок, сутнісною складовою місії університету XXI сторіччя стає інтернаціоналізація, в контексті якої університет виступає фактором інтеграції економічних, політичних та соціальних систем власних країн у світовий контекст та головним ретранслятором глобальних цінностей, підходів та технологій на рівні тієї чи іншої держави» [64, с. 55-56].

Щодо ситуації в Україні, ми солідарні з думкою вчених, що «інформаційний простір формування місії українського університету в аспекті його основних стейкхолдерів дозволяє констатувати, що сучасні вітчизняні вузи, які знаходяться на шляху трансформації у знаннєві організації, просто приречені шукати компроміс між різновекторними спрямуваннями їх ключових стейкхолдерів. Дієвим інструментом такого узгодження має стати місія університету, яка віддзеркалює його філософію та засвідчує його прагнення на шляху до інтеграції у світовий та європейській освітній простір. Розроблення місії університету має відбуватися з урахуванням природи інформаційного простору, в якому розвивається університет. Окреслення та ідентифікація такого простору, в свою чергу, вимагає виявлення:

- а) ціннісних орієнтирів основних суб'єктів вітчизняного університету (студентства, викладачів і науковців);
- б) потреб споріднених ринків праці і освітніх послуг та сфери наукових досліджень;
- в) відмітних характеристик і можливостей самого університету як складної, відкритої, поліфункціональної системи. Комплексний підхід до формування стратегічних настанов університету як знаннєвої організації забезпечить об'єктивне підґрунтя для виявлення та свідомого формування ціннісної пропозиції вищої школи, що утворює самостійний напрям

подальших досліджень трансформаційних процесів в освітній сфері» [20, с. 370].

Т. Жижко доводить, що «в процесі структурного реформування освітньо-наукового комплексу України в рамках приєднання до Болонського процесу необхідно вирішити основні проблеми на макро- і мікрорівні:

- організаційні,
- кадрові,
- ринкові,
- інформаційні,
- психологічні,
- фінансові.

В умовах входження України в Болонський процес відсутні розроблені чіткі стратегії для національних ВНЗ з метою успішної діяльності в єдиному європейському освітньо-науковому просторі. Можливості, які отримає вітчизняна система вищої освіти при виконанні умов Болонського процесу, конкретизовані для наступних зацікавлених сторін (учасників): державних органів влади, в т.ч. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, адміністрацій ВНЗ, вітчизняних викладачів та студентів, іноземних студентів і викладачів. Виділення можливостей для різних груп впливу допоможе розробити адекватну стратегію розвитку вітчизняних ВНЗ у Болонському процесі й чітко показати вигоди кожній із зацікавлених груп» [36, с. 27].

Дійсно, університети мають зберігати свою орієнтованість на потреби сучасного людства, саме гуманістична наповненість ідеї університету завжди залишалась тим остовом, на якому розбудовувалось університетське життя у різні культурні епохи: «Університет залишається університетом в тій мірі, в якій він розгортає своє життя навколо проблематики реальної людини, яка є носієм конкретних соціально, культурно, національно та етнічно обумовлених якостей» [129, с. 61-62].

Епоха ж, яка розпочала своє утвердження наприкінці ХХ ст., можливо є носієм викликів такої складності, із якої університети ще не зустрічались:

відомий дослідник сучасних університетів М. Квієк зазначає, що університетам доводиться вступати у діалог із епохою, яку:

- одні автори позначають «постмодерністю» (Ж.-Ф. Ліотар і З. Бауман, хоча З. Бауман останнім часом уподобав термін «плинна модерність»),
- для інших – це «друга модерність» (У. Бек),
- «рефлексивна модернізація» (У. Бек, Е. Гіденс, С. Леш),
- «глокалізація» (Р. Робертсон)
- «глобальна доба» (М. Вотерз),
- «мережеве суспільство» (М. Кастелз),
- «знаннєве та інформаційне суспільство» (П. Дракер)
- або, у більш філософському стилі, «постнаціональна констеляція» (Ю. Габермас) [49, с. 24].

В цих складних умовах, які формують нову соціальну архітектуру, новий характер суспільних відносин, перед університетами стоїть вибір – або, спираючись на багатий історичний досвід, здійснити змістовне оновлення та зберегти свої позиції в якості ключового чинника суспільного розвитку, або, потрапити на периферію зазначеного розвитку.

Отже, маємо підстави перейти безпосередньо до дослідження процесів генези феномену університету в європейській культурі. Для здійснення зазначеного завдання, на нашу думку, слід зробити низку зауважень методологічного характеру. Перше з них стосується того визначення хронологічних рамок дослідження, адже у сучасному дискурсі філософії освіти інколи звучать ідеї щодо необхідності здійснити ревізію дат виникнення перших університетів: пропонується ототожнити університети із розвиненими освітніми установами Давньої Греції, або ж вважати першим університетом освітню інституцію, створену в Константинополі у V ст. тощо.

Як писав ще Платон: «Мудрість – одне з найпрекрасніших благ, тоді як Ерос – прагнення до прекрасного, так що Ерос – неминуче філософ, тобто любомудр і, як філософові, йому належить місце між мудрецем і невігласом.

Причина ж того – його походження. Він – син батька, що мудрий та невичерпно багатий, і матері – немудрої й убогої. Така природа цього духа, дорогий Сократе. А що ти інакше уявляв собі його – нічого дивного. Ти гадаєш – принаймні, так виходить з твоїх слів – що Ерос є предметом любові, але не сама любов. Тому і видавався тобі Ерос таким прекрасним. Бо предмет любові і справді мусить бути прекрасним, привабливим, досконалим і блаженним» [95, с. 69].

У «Політиці» Аристотеля знаходимо: «Не можна залишити поза увагою й те, що взагалі являє собою виховання і як воно має бути організоване. Нині з цього приводу існують різні точки зору: не всі можуть дійти згоди, чи потрібно вести навчання молодих людей з метою виховати в них добродетності, або ж вести це виховання так, щоб молоді люди могли досягти найбільшого щастя; не з'ясоване також і те, на що потрібно звертати при вихованні переважну увагу, на розвиток інтелектуальних здібностей, чи на розвиток моральних якостей. Унаслідок такої нестійкості в поглядах на сучасне виховання та обговорення (пов'язаних з ним питань) є сумбурним, і залишається абсолютно нез'ясованим, чи потрібно розвивати в дітях ті їхні душевні властивості, які їм не знадобляться у практичному житті, або ті, які мають на увазі добродетель, або, зрештою, ті, що ведуть до вищого вивіреного знання» [8, с. 592–593].

Дійсно, в Античну добу існували такі заклади, як Піфагорейський союз, Академія Платона, Лікей Аристотеля та заснований Птоломеем Олександрійський мусейон із багатою бібліотекою [128, с. 89]. Ми вважаємо їх праобразами університетів, важливими освітніми феноменами зазначеної доби, проте, вони були позбавлені низки ключових ознак, у координатах яких мислиться університет як соціокультурне в цілому та освітнє зокрема явище. В зазначеному руслі Д. Свириденко зазначає: атенеуми та ліцеї Давньої Греції нагадували середньовічні європейські університети, там підтримувалася воля думки, але організація навчання була нечіткою – корпоративна стійка форма організації навчання виникла в Європі в XII ст.;

що Античну добу домінувало сільське господарство, не було необхідності у масовому випуску фахівців, не існувало універсальної релігії – християнства, не було ще розвиненої спеціалізації знання [110, с. 51].

Друге зауваження стосується легітимності звуження нашого дослідження історії університетів тільки до європейського контексту. Не применшуючи значення азійських та американських університетів у сучасному світовому освітньому просторі, все ж маємо визнати, що характер ідеї університету був таки визначений у європейському культурному ландшафті. До того ж, історія розбудови неєвропейських просторів вищої освіти є порівняно невеликою по відношенню до багатовікової європейської традиції, вона є максимально наближеною до сучасності, а у своїх проблемних аспектах розвитку, у більшості випадків, корелює із європейським контекстом.

Разом із тим, ми визнаємо потенціал подальших досліджень сучасної неєвропейської (наприклад, азійської) університетської традиції, адже сучасний період свідчить про їхній бурхливий та, що набагато важливіше з точки зору змісту, інноваційний розвиток, про що свідчать сучасні світові рейтинги університетів: станом на 2016 рік, у світовому рейтингу університетів (World University Rankings 2015-2016) 26 місце займає Університет Сінгапуру; 42 місце – Університет Пекіну; 43 – Токійський Університет; 44 – Університет Гонконгу; 47 – Університет Тсингшуа; 55 – Технологічний Університет Наньянг (Сінгапур); 59 – Гонконгський університет тощо [187].

Варто зазначити зростання ролі рейтингування університетів. «Складання рейтингу університетів відображає важливу тенденцію в інтернаціоналізації вищої освіти і зростаючий інтерес до зіставлення якості навчання в закладах вищої освіти. Незважаючи на суттєво збільшене уваги до подібних рейтингів, з боку університетських вчених, студентів, постачальників послуг в галузі освіти, осіб, що визначають політику, і установ в області розвитку висловлюється чимало критичних думок. З

однією боку, рейтинги задовольняють зростаючий попит на доступну, скомпоновану в зручній і відносно просту за формою інформацію про «якість» вищих навчальних закладів. Цей попит підігривається необхідністю прийняття обґрунтованих рішень щодо університетів в умовах масового поширення вищої освіти і стрімкого зростання ринку постачальників відповідних послуг. Крім того, на думку багатьох, рейтинги сприяли більшій прозорості інформації і підвищенню звітності установ вищої освіти. Зі своєю боку, критики вказують на те, що рейтинги університетів можуть переключити увагу вузів на шкоду питань якості навчання і соціальної відповідальності на ті види наукових досліджень, які «котируються» при складанні рейтингу з використанням певних показників. Вони висловлюють також побоювання в тому, що в світлі застосування обмеженої кількості критеріїв до університетів по всьому світу і з урахуванням прагнення опинитися в числі 200 кращих університетів, рейтинги, по суті, заохочують нівелювання відмінностей між вузами, роблячи їх менш гнучкими і актуальними з точки зору безпосередньо прилеглого до них контексту. Той факт, що рейтинги, за твердженнями, заохочують надання переваг, властивих 200 найкращим університетам, має важливе значення з точки зору забезпечення рівності» [94, с. 56].

В межах нашого дослідження ми пропонуємо вважати евристичним більш традиційний підхід, адже ревізія хронологічних рамок виникнення університетів є суб'єктом потужної критики та недостатню кількість прихильників, що дає нам підстави вважати в межах нашого дослідження виникнення середньовічного університету в якості «відправної точки» у історії становлення та розвитку університетів як соціокультурних феноменів. Саме в XI–XII ст. склалися соціокультурні передумови та соціальний запит на виникнення університетів. При цьому, запит цей носив не стільки утилітарний характер (забезпечення потреб тогочасної економіки), скільки був ініційований потребою виникнення інституцій – носіїв над-утилітарної ідеї, ідеї розвитку науки та людства, вільного пошуку істини.

Про цю над-утилітарну особливість університетської ідеї звертаю увагу велика кількість дослідників. Зокрема, О. Долженко з цього приводу зазначає наступне: «На початку свого існування ці заклади не були «відповіддю» на «кадрові» запити середньовічного суспільства. Аби отримати нотаріусів, здатних зняти копію або завірити юридично ту чи іншу угоду, зовсім не обов'язково було створювати Університет у Болоньї. Юридичні школи, що існували задовго до появи цього університету, такі практичні запити задовольняли повністю. Університет виник як наслідок потягу людей до високого знання, в якому міркування користі відігравали другорядну роль. Тобто він виник в якості реакції на чистий потяг до знань. Університети в момент свого виникнення розглядались в якості певних нормативних центрів високого знання (на протипагу знанню практичному; зокрема, практична медицина ніколи не входила до корпусу університетських наук, до кола яких входила, грубо кажучи, теоретична медицина, яка символізувала собою це знання)» [32, с. 22].

Д. Реале та Д. Антісері виділяють «два ефекти діяльності університетів» в Середньовіччі: «Перший – це народження певного прошарку вчених, священників і мирських людей, яким церква довіряла місію викладання істин одкровення. Історичне значення цього феномену полягає в тому, і до сьогоднішнього дня офіційна доктрина церкви повинна і може бути довірена лише церковним ієрархам. Магістрам офіційно дозволялось обговорювати питання віри. Святий Фома, Альберт Великий і Бонавентура будуть названі пізніше “докторами церкви”. Поряд з традиційними двома владами – церковною і світською – являється третя – влада інтелектуалів, вплив яких на соціальне життя з часом стає все відчутнішим» [105, с. 88].

Отже, відслідковуючи генезу університетів за досліджуваний період часу, варто тримати в полі зору те, наскільки ідея пошуку істини, що онтологічно була присутня з початку становлення університетів, трансформувалась в різні історико-культурні епохи. На початку свого становлення потяг до істини багато в чому був визначений теологічною

орієнтованістю усієї середньовічної культурної традиції. У добу ж Відродження гуманістична ідея прийшла на заміну християнським догмам, відповідно, трансформуючи фундаментальні принципи університетського життя, орієнтуючись на запити не тільки церкви, але й світської культури. Культурний підйом, що розпочався в добу європейського Відродження, призвів до відродження гуманістичних ідеалів періоду античності, формування нових аксіологічних засад та ідеалів освіти, що обумовило реформу університетів: його ідея отримує гуманістичне наповнення, відбуваються структурні зміни, а наукові дослідження та підготовка вчених виходять за межі компетенції університетів [81].

Перехід від середньовічного до новочасного культурного проекту описує В. Андрущенко: «Сонм суперечностей, в які вступила цивілізація, виходив за межі можливостей пояснення засобами античної філософії. Розумні і великі мислителі мовчали. “Романтичний розум” античної цивілізації в цей час практично повністю вичерпав свої евристичні можливості. Ні Сократ, ні Платон, ні навіть Аристотель, незважаючи на всеосяжність і глибину раціонального осягнення “соціуму”, не змогли запропонувати людству щось таке, що дало б можливість знайти вихід із загальної соціальної кризи, надало б нового імпульсу соціальній творчості, розширило б горизонт оптимізму та надії на майбутнє» [4, с. 144].

Наступних кілька століть університети активно позбувались своєї схоластичної спадщини, реагуючи на становлення буржуазних економічних відносин, активно долучаючись до становлення класичної науки. Без університетів навряд чи можна уявити собі високі наукові досягнення доби Нового Часу, утвердження ідеалів раціональності та свободоловства доби Просвітництва. Меркантилізм, фізіократія, просвітництво, із властивим йому прагненням відновити статус ручної праці, майстерності та грамотності, на тлі яких обґрунтування знаходило переконання про те, що між успішною кар’єрою та просунутим навчанням повинен існувати сталий зв’язок: в

результаті в XVII – XVIII століттях було усвідомлено, що мета університетів вчити задля кар'єри [134, с. 46].

Я. Коменський у творі «Велика дидактика» зазначає: «Порядок – душа речей. Якщо б ми звернули увагу та те, що, власне, зберігає в стійкому стані весь цей всесвіт з усіма його найдрібнішими речами, то не знайшли б нічого, рішуче нічого іншого, крім порядку, тобто розміщення речей попередніх і наступних, верхніх і нижніх, великих і малих, схожих і несхожих відповідно до місця, часу, числа, міри і ваги, належних і відповідних кожній речі. Хтось влучно і вірно сказав, що порядок є душа речей. Адже все, що приведене в порядок, зберігає своє положення і цілість доти, поки удержує порядок. Якщо порядок порушений, то все ослаблюється, коливається, розхитується, падає. Це ясно з прикладів природи і мистецтва» [56, с. 102].

З кінця XVIII ст. університети поставати суб'єктами розбудови національних освітніх систем, серед яких особливе місце займають німецька та англійська системи. Ключовими ідеями, які реалізовували тогочасні університети, стали підходи до феномену університету, концептуалізованими та реалізованими на практиці В. фон Гумбольдта та Г. Ньюмена (так звані гумбольдтівська та ньюменівська модель університету). Щодо гумбольдтівської моделі класичного університету (термін «класичний університет» закріпився в обігу у XIX ст.) зазвичай зазначають наступне: можна виділити три основні задачі університету, які визначають сенс його існування – мова йде про передачу, розширення та використання знань, відповідно, видами діяльності, пов'язаними із цими задачами, є викладання, науково-дослідна робота та діяльність, спрямована на служіння суспільству [133, с. 26]. Отже, наукова діяльність, за В. фон Гумбольдтом, має перебувати у фокусі діяльності університету, надаючи йому статус відповідальності за поступ людства, за науково-технічний прогрес. В. Гумбольдт, який створив еталон класичного університету, зазначав: «Оскільки наукові заклади можуть досягти своєї мети тільки в тому випадку, якщо кожен із них буде по можливості відповідати чистій ідеї науки, то переважаючими для них

принципами є самотність і свобода. Але ж і духовна діяльність людства може розвиватися тільки як взаємодія – не тільки для того, щоб один доповнював те, чого не вистачає іншому, але і для того, щоб успішна діяльність одного надихала інших, і щоб усі побачили ту загальну початкову силу, яка в окремих особистостях проявляється лише зрідка або світить відбитим світлом. Тому внутрішня організація цих установ повинна породжувати і підтримувати безперервну взаємодію, самооновлюватися, але при цьому невимушену, таку що не переслідує заздалегідь заданої мети» [25, с. 27–28].

За Дж. Г. Ньюменом, університет має бути орієнтованим не стільки на науку, скільки на утвердження ліберальних ідей, та, відповідно, розвиток співмірних із цією ідеєю способів мислення у студентів. Дж. Г. Ньюмен писав: «Якщо ми ведемо мову про знання як про освіту, то ми під цим розуміємо, що таке знання є станом або особливістю психіки, а якщо культура психіки гідна пошуків лише заради неї самої, то це не може не привести до висновку, що слова «ліберальний» і «філософія» передбачають таке: існує знання, яке є бажаним незалежно від того, чи дає воно що-небудь безпосередньо, чи ні, бо таке знання саме є скарбом і достатньою винагородою за роки праці» [85, с. 107].

М. Френей, дослідниця ідеї класичного університету у європейській культурі, пише з цього приводу наступне: у ньюменівському університеті формуються мисленнєві навички, які залишаються на все життя, їхніми атрибутами є свобода, рівність, спокій, поміркованість та мудрість, а самі їх носії будуть краще виконувати свою роль у суспільстві, стануть розумними, здібними та активними членами суспільства [133, с. 29]. Отже, суспільний розвиток, до якого долучають університети за Г. Ньюменом, полягає у ефективному поширенні знань, вихованні освічених громадян, всупереч акцентованості на науковій складовій. Ньюменівський університет є місцем навчання універсальному знанню, його мета носить інтелектуальний, а не моральний характер, та зводиться до поширення та розширення, а не примноження знань – якби його метою було б наукове чи філософське

відкриття, то не зрозуміло, чому в університеті повинні бути студенти; якщо релігійне наставництво – як Університет може бути місцем літератури та науки? [108, с. 6].

У минулому столітті відбувається мультиплікація освітніх систем – різким чином збільшилась кількість студентів та викладачів, розширилася та диференціювалась мережа вищих навчальних закладів тощо, а сама система освіти отримує індустріальні риси: особистість стає продуктом освітнього процесу, спрямованого на задоволення потреб промисловості [110, с. 64]. Університети працюють на задоволення потреб індустріального суспільства, залишаючись спів мірним із «духом епохи» ХХ ст.

Разом із цим, зазначена утилітарна орієнтованість університетів мала й негативні риси – в центрі освітнього процесу знаходилась людина індустріального суспільства, носій обмежених навичок виробничого характеру, що дозволило говорити про таке явище, як «одновимірна людина», «людина маси» (терміни відповідно Г. Маркузе та Х. Ортега-і-Гассета). Місія університету у минулому столітті у роботах Х. Ортега-і-Гасета аналізувалась довкола потреби повернути університет до свого справжнього призначення як інституції, на яку покладена відповідальність за прогрес людства, для якої найвищою цінністю є людина: «Треба виходити зі студента, а не знання та викладача. Університет повинен бути інституційною проекцією студента, двома важливими характеристиками якої є, по-перше, дефіцит здатності отримувати знання, і по-друге, насущність отримуваних знань для життя» [88, с. 43].

Ми поділяємо стурбованість науковців, щодо суперечностей розвитку університету, бо «процес інтернаціоналізації містить певний суттєвий виклик системі національної вищої освіти та університетам як її головним структурним елементам. Академічні ієрархії, які склалися і десятиліттями визначали університетське життя країни, стискаються з новими формами конкуренції, але вже в глобальному освітньому полі. І часом те, що

вважалось якісним освітнім продуктом в національному контексті, виявляється неконкурентоспроможним в контексті світовому» [64, с. 54].

Багато вчених звертають увагу, що «під впливом таких домінуючих чинників розвитку сучасної цивілізації як глобалізація, інтернаціоналізація, розвиток економіки знань та інформаційно-комунікаційних технологій місія університету набуває, разом із тим, ознак трансформації, до яких ми відносимо такі:

- виникнення нового глобального бренду – міжнародний дослідницький Університет (університет світового рівня – world class university), у якому домінуючу роль відіграють наукова та освітня складові місії;
- поглиблення інтеграції освітньої та наукової складових місії Університету шляхом надання навчальному процесу дослідно-орієнтованого характеру з перших днів навчання студентів у виші та залучення до навчального процесу провідних науковців – експертів із різних галузей знань;
- виникнення у межах реалізації наукової місії Університету тісного взаємозв'язку та взаємозумовленості дослідної та підприємницької діяльності (research/entrepreneurship nexus), що передбачає трансфер результатів наукової діяльності у виробничу сферу, доведення результатів наукової та інноваційної діяльності вишу до стану готового ринкового продукту, розвиток наукоємного виробництва тощо;
- інноваційний характер реалізації освітньої місії Університету, що означає використання актуальних підходів до побудови навчальних програм, педагогічних технологій, форм та методів навчання;
- поглиблення значимості міжнародної діяльності Університету, що зумовлює її виокремлення як вагомого критерію визначення рейтингової позиції вишу та окремої складової його місії;
- диверсифікація «третьої місії» Університету, що передбачає такі аспекти його діяльності, як формування громадянина держави та світу;

- соціальні послуги місцевій громаді; формування системи цінностей і культури середнього класу;
- трансфер продуктів інноваційної діяльності в соціальну сферу;
- підтримка сталого розвитку суспільства та світу в цілому» [109, с. 459].

Наразі ми спостерігаємо перехід до постмодерного університету, але його обриси все ще залишаються туманними. Так, Г. Руїз відзначає: «Незважаючи на збільшення кількості літератури з питання про постмодерністський університет, наразі немає консенсусу серед учених про міру, в якій університетська установа має, по суті, змінити свій етос, свої цілі та традиційні соціальні функції, не існує консенсусу і з приводу того, чи взагалі еволюційний процес веде університет до таких змін» [177, с. 44].

Що ж до віртуального університету, то він має змогу підготувати набагато більше фахівців, порівняно зі стандартними вишами. Це зумовлено, зокрема, і відсутністю необхідності великої матеріально-технічної бази, й зняттям кадрового питання. Власне, його парадигма ґрунтується на радикальній переоцінці ефективності традиційної моделі навчання. Частка сухого викладу теоретичного матеріалу лектором зменшується на користь практичному застосуванню знань шляхом самоперевірки, перевірки інших та надання оцінки їхньому рівню знань. Залучаючи нові інформаційні технології, прислухаючись до новацій та будучи відкритим до нововведень, віртуальний університет створює якісно нову інфраструктуру, наближаючи, якщо говорити мовою бізнесу, послуги до їх споживача. М. Мінаков пише: «парадигма віртуального університету базується на радикальній переоцінці ефективності традиційних способів навчання. Найменш ефективними визнані лекції, реферування монографій і семінари, найбільш ефективні – навчання інших, перевірка власних знань і рівня знань інших. Віртуальний університет використовує ефективні способи навчання завдяки інформаційним технологіям і створює нову інфраструктуру, наближаючи послуги до споживача» [74].

У цьому контексті С. Курбатов пише, що «університет традиційно є головною соціальною інституцією, завданням якої є як поширення існуючих знань, так і виробництво знань нових. Упродовж останніх десятиліть у діяльності провідних світових університетів відбувається зміщення акценту саме на науково-дослідницьку активність, але при цьому навчання залишається фундаментальним компонентом університетської місії. Іншими чинниками змін в університетському середовищі став масовий характер університетської освіти та її зростаюча комерціалізація. У зв'язку з цим багато говориться про кризу традиційного розуміння університету та про необхідність його реформування відповідно до вимог сьогодення. Розгляд генези теоретичного дискурсу університету в історичній ретроспективі, на нашу думку, допоможе знайти баланс між традиційними та інноваційними складниками буття університету як соціальної інституції» [63, с. 3].

А. Сбруєва, проаналізувавши місії найбільш престижних сучасних університетів світу стверджує, що «дидактичними принципами, яких дотримуються у своїй навчальній роботі всі без винятку університети, що входять у Топ-10, є такі:

- активність і самостійність студента у процесі навчання;
- дослідницький, інноваційний, особистісно-орієнтований і творчий характер навчального процесу;
- свідомий характер засвоєння знань;
- розвивальний та виховальний характер навчання.

Актуальним є надання навчальному процесу практико-орієнтованого характеру, формування підприємницької культури випускників вишу. Підкреслимо, що абсолютна більшість названих принципів складають основу класичної дидактики, однак форми, методи, засоби їх реалізації, мають надсучасний характер, що відповідає актуальним досягненням психологічної науки, науково-технічного та інформаційного прогресу. Важливу роль в інноваційних процесах у контексті розв'язання питання «як навчати?» відіграє запровадження інформаційних технологій у навчальний

процес, що допомагає будувати індивідуальні освітні траєкторії для кожного студента та максимально реалізовувати його творчий потенціал» [109, с. 458-459].

Однак віртуальний університет ще більше ніж класичний підвладний чинникам меркантилізації, що пояснюється підвищенням фінансово-економічної ролі головних елементів такого університету, зокрема віртуальних знань та досліджень. «Потенційні застосування отримані від фундаментальних досліджень та їх трансформації в інновації та промислової продукції призвело до розширення та узагальненню прав інтелектуальної власності з метою захисту використання нових застосувань і генерування фінансування для тих, хто розвивав їх. В результаті, договірні дослідження розширилася і продукти цих контрактів більше не розглядатися як не-конкуренті і не-виняткові: доступ до певних знань відтепер може бути затриманий, або ж взагалі обмежений в області патентування та ліцензійних угод» [94 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 76]. Внаслідок цього, віртуальний університет, що є джерелом реального грошового зиску, не може розповсюджувати знання будь-кому безкоштовно.

Але не варто забувати, що «освіта – це усвідомлений процес придбання знань і розвитку навичок і умінь з метою застосування їх у відповідних ситуаціях. Накопичення і використання знань є головними цілями освіти, побудованого на принципах того типу суспільства, до якого ми прагнемо. Розгляд освіти як усвідомленого і організованого процесу навчання означає, що будь-яка дискусія на цю тему вже не може зводитися виключно до процесу придбання (і підтвердження) знань. Ми повинні враховувати не тільки те, як знання набуваються і підтверджуються, а й наскільки часто доступ до них контролюється і, отже, те, яким чином можна зробити цей доступ загальнодоступними» [94, с. 86].

Н. Покровський виділяє кілька перспективних тенденцій розвитку сучасного університету:

1) Ставлення студентів і їх батьків до університетської освіти стає все більш споживацьким. Велике значення отримують такі компоненти вибору університету, як широко відомий бренд, красивий і переконливий каталог, хороша реклама, наявність сучасного сайту та ін. Крім того, а, можливо, і в першу чергу, принцип «ціна-якість» перетворюється в провідний у виборі вищого навчального закладу майбутнім студентом і його батьками. Університет повинен бути «Мегамаркетом» споживання знання з усіма витікаючими наслідками;

2) Для більшості студентів університетська освіта втратила характеристику «доленосності» (екзистенціальної). Навчання в університеті – це всього лише епізод у їхньому житті, який розгортається паралельно з іншими, не менш важливими епізодами: паралельна робота, особисте життя, наповнена задоволеннями споживацького суспільства тощо.

3) Університет повинен бути зручним, тобто від університету вимагається безумовно хороший сервіс у всіх його інфраструктурних та основних компонентах:

- доступність та інвайронментальна дружність (гарне розташування кампуса в місті або передмісті, зручна паркова автомобілів, розвинене природне середовище, комфортність, екологічність приміщень, прекрасне харчування, наявність торгових точок та індустрії рекреації безпосередньо в кампусі і ін.);

- легка засвоюваність предметів;
- наскрізна ясність складу освітнього продукту зі задалегідь очікуваними властивостями (дисципліни, навчальні програми, біографії професорів);

- повна відповідність вимогам ринку праці;
- наявність у навчальному плані спецпропозицій, тобто особливих ексклюзивних предметів («родзинки»), недоступних студентам інших вузів;

- «святковість» - організація різного роду свят і фестивалів, необтяжливість університетського життя;

4) Університет повинен знаходитися на гребені технічного і технологічного прогресу, пропонуючи студентам новітні досягнення в організації навчального процесу та студентського життя;

5) Поступово університетська освіта включається в процес віртуалізації, тобто все більшої ваги набувають програми дистанційної освіти, телеконференції, освіта через інтернет-сайти та ін. Для будь-якого студента університет і викладач (в тому числі і професор) повинні бути оперативно доступні. І навіть традиційні форми навчання вже не будуть мислимі без максимальної підтримки в Інтернеті і віртуальних бібліотеках;

6) Поступово трансформуються і інші, здавалося б, вічні форми університетського викладання. На зміну потоковим лекціям приходять дискусії зі студентами по типу «ток-шоу», виникає мережа проміжних форм залучення клієнтів в університетську освіту: семінари для публіки і місцевої громади, консультації фірмам і громадським організаціям і багато іншого. Іноді за участь в цих, найчастіше платних, формах роботи можуть нараховуватися кредити, тобто залікові бали, які в підсумку увійдуть в навчальний план, що веде до присудження ступеня. За всім цим стоїть принцип: всі засоби хороші для залучення нової клієнтури, але при дотриманні високого стандарту наданих освітніх послуг;

7) Діяльність університету-корпорації має чіткі регулюючі норми і принципи. Все обумовлюється контрактами і договорами, за кожною формою взаємодії зі студентами-клієнтами слідує юридичний супровід;

8) Університет повинен пропонувати численні програми за кордоном і мати свої кампуси-бази в різних привабливих регіонах світу. У цьому сенсі процес навчання і туризм поступово зближуються. Так, Бостонський університет має програму навчання на океанському лайнері, що курсує в світовому океані і стає на якор в різних портах. Причому мова йде не про навчання океанології, а про суто гуманітарні і економічні дисципліни. В процесі навчання студенти хочуть бути в русі, змінюючи координати своєї географічної та соціально-культурної локалізації» [97, с. 159-161].

Звісно, може здатися, бачимо це стосується лише країн «прогресивного Заходу». Однак для кожної країни напрощуд важливо розвивати свій інформаційний та освітній простір, прислухаючись до провідних світових тенденцій. Адже це пов'язано не лише з вимогами світового ринку та ринку праці. Нове покоління молоді зростає з якісно новим та відмінним від попереднього світоглядом та світоглядними потребами. Ї не в останню чергу це зумовлено розвитком та поширеністю інформаційних та комунікаційних технологій. «Приватизація освітніх послуг може справити позитивний вплив на деякі соціальні групи з точки зору розширення можливостей навчання, надання батькам більш широкого вибору і різноманітності пропонованих навчальних програм. Разом з тим вона може мати і негативні наслідки, обумовлені недостатнім або неадекватним рівнем контролю і регулювання з боку державних органів (школи, які не мають ліцензій, прийом на роботу непідготовлених вчителів і відсутність контролю якості), що несе в собі потенційні ризики з точки зору соціальної згуртованості та солідарної відповідальності. Особливе занепокоєння у дослідників викликає той факт, що маргіналізовані групи населення не зможуть скористатися більшою частиною можливостей, які відкриває приватизація, але при цьому виявляться основним об'єктом її негативних наслідків. Крім того, відсутність контролю при встановленні приватними провайдерами освітніх послуг ставок плати за навчання може підірвати принцип загального доступу до освіти. В цілому приватизація загрожує негативними наслідками для здійснення права на якісну освіту і реалізації принципу рівних освітніх можливостей» [94, с. 80].

Отже, маємо підстави перейти до формулювання проміжних висновків. В якості методологічного орієнтиру наших висновків ми хотіли би навести наступну тезу: «Тисячу років існує базова дидактична модель (з певними обмовками). Але за цю тисячу років університет народжувався та вмирав не один і не два рази. Університет Середньовіччя, університет епох Відродження та Просвітництва (що дожив до сьогоднішніх днів) та, нарешті,

майбутній університет XXI ст. – це різні університети. Їх не можна вивести один із одного. Кожен із них народжувався та помирав по мірі того, як вичерпувалась чергова концепція людини, коли він виходив у новий соціокультурний вимір» [129, с. 59].

У сучасній філософії освіти останнім часом піднімається питання щодо «кризи університету та потреби пошуку нової ідеї, спів мірної із запитами сучасності. Становлення наукового теоретичного дискурсу університету відбувається в кінці XVIII і протягом XIX сторіч, а його головними представниками є Вільгельм фон Гумбольдт та Генрі Ньюмен. Модель університету, розроблена Гумбольдтом і його колегами, досі відіграє роль певної ідеальної матриці класичного бачення університету та сприяє ствердженню спадкоємності розвитку університету як соціальної інституції та феномену інтелектуального та культурного життя. Соціальні, культурні та технологічні трансформації останніх десятиліть потребують творчого переосмислення цієї моделі та інтеграції новітніх тенденцій глобального наукового та освітнього простору в її контекст» [63, с. 10].

Отже нами був здійснений аналіз генези університету у європейській історії з метою продемонструвати характер трансформацій ідеї університету, який міг би бути евристичним для обґрунтування сучасної університетської ідеї для глобалізованого суспільства XXI ст. Ми показали, що університет, аби забезпечити собі статус важливого соціокультурного феномену сучасності та не відійти на периферію процесів цивілізаційного розвитку, має сприйняти сучасний «дух епохи» та відповідний йому концепт людини, запропонувавши свою роль (яка може бути відмінною від попередньої, традиційної) у сучасній соціокультурній динаміці.

1.3. Інформаційне суспільство як чинник трансформації інституційних засад вищої освіти

На сучасному етапі розвитку соціальних наук широкого поширення набуло поняття інформаційного суспільства, проте спільної думки щодо дефініції, змісту і структури такого суспільства у дослідників немає. Це питання є доволі дискусійним із 60-х рр. ХХ століття і до нашого часу. Найбільш продуктивно аналізувати концепт «інформаційного суспільства» в передметному полі філософії. Ми солідаризуємось із думкою О. Дзьобань, що саме «філософський аналіз інформаційних комунікацій та їх ролі у соціальних процесах сприятиме:

по-перше, об'єктивнішому й точнішому визначенню статусу й місця сучасних ін формаційних комунікацій і методів інформаційних впливів у соціальних відносинах і взаємодіях;

по-друге, науковому аналізу основних тенденцій впливу інформаційних комунікацій на формування особливостей взаємодії між індивідами й соціальними групами, а також інтеграційних і глобалізаційних тенденцій у світовій спільноті;

по-третьє, вивченню наслідків і перспектив розвитку й розповсюдження інформаційно-комунікативних технологій в нашій країні, оскільки сучасна Україна активно включається в загальносвітовий інформаційний простір за допомогою освоєння й розвитку нових телекомунікаційних технологій» [30, с. 5-6].

Насамперед слід зазначити, що інформаційне суспільство тісно пов'язане із поняттям комунікації, а саме із інформаційно-комунікаційними технологіями. Останні дозволили втілити в реальність мрії фантастів минулого щодо єдності людства. «Розвиток інформаційних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій здійснювався у соціумі по лінії їх ускладнення й диверсифікації у вигляді послідовного переходу від простих моделей до складних. Поява професійних способів інформаційно-

комуникативної дії пов'язана з розвитком соціальних відносин. До середини ХХ століття склалися основні моделі інформаційних комунікацій, які можна назвати класичними, оскільки всі вони мають яскраво виражену соціальну обумовленість» [30, с. 206]. Дійсно, інформаційні комунікації мають соціальну природу, тобто існують в суспільстві і для суспільства. Саме розвиток останнього законмірн спричинив виникнення в середині ХХ століття поняття, яке згодом отримало назву «інформаціне суспільство». С. Терепиций зазначає, що «завдяки привілеї інформації в сучасному глобалізованому суспільстві границі між віртуальним та реальним стають топологічними, їх не можливо чітко прокласти, адже значення віртуального відтепер є не менш практичним, ніж значення реального. Цей феномен ґрунтується на тому, що інформація в своїй сутності завжди є віртуальним знаком» [123, с. 176].

Будучи наступним етапом розвитку капіталістичних взаємовідносин, інформаціне суспільство має виражений ринковий етос. «Бум епохи споживання матеріальних товарів перетворюється на бум споживання інформації, де віртуальне стає конкурентом реальному. Індивідуальна та колективна свідомість, занурена у вир «вимушеної комунікації», трансформує поняття цінності знань. Інформація не вимагає глибокого розуміння сутності явищ, головні її якості – це мобільність, універсальність, еквівалентність, здатність до використання, доцільність, а головне – актуальність. У сучасному інформаційному просторі дійсне лише те, що актуальне. Інформація є необхідною, проте вона не є в повному сенсі цього слова позитивною для розуміння цілісності реальності, адже її головним атрибутом є мобільність, а не глибинність дескрипції суцього» [123, с. 334].

Загалом, форми і зміст інформаційної комунікації залежать від епохи, типу суспільних відносин і бахових цінностей, які поділяють члени цього суспільства. Як зазначають дослідники, «поняття інформаційна комунікація – складний культурно-історичний феномен, завяким легко вгадуються ті або інші суспільні потреби, світоглядні принципи й ціннісні орієнтації, що

дозволяє визначити інформаційно-комунікаційні технології як соціально обумовлену сукупність інтегрованих прийомів і методів інформаційно-комунікативної дії, технічних і програмних засобів, які використовуються в процесі обміну продуктами матеріальної й духовної діяльності і взаємодії між індивідами, соціальними прошарками і групами, з метою збору, обробки, зберігання, розповсюдження, відображення і використання інформації для регуляції й управління процесами життєдіяльності» [30, с. 206]. Таким чином думки науковців розділилися.

Але незаперечним є факт впливу інформації та процесу її циркуляції на всі без винятку аспекти сучасного суспільства. Інформаційно-комунікаційні технології охопили економіку, політику, релігію, культуру і освіту. Вони радикально змінили інтенсивність обміну досвідом, в тому числі від покоління до покоління, вплинувши, таким чином, на формування «цифрового освітнього ландшафту». Проте серед дослідників немає спільної думки щодо позитивного чи негативного ставлення до «цифрових» трансформацій у гуманітарній сфері суспільства.

З одного боку, «нові інформаційно-комунікаційні технології створюють унікальні можливості прямого діалогу між людьми практично незалежно від ситуації і їх фізичного місцезнаходження. Але з іншого боку, інформаційно-комунікаційні технології можуть не тільки полегшувати комунікацію, але й внаслідок своєї інструментальної природи її ускладнювати. Симбіоз інформаційно-комунікаційних і соціальних технологій в сукупності з використанням можливостей сучасних біотехнологій несе потенціал, здатний зруйнувати багато конститутивних елементів у традиційній структурі людського досвіду, поставити його під контроль, а в перспективі і зовсім замінити його. Це, у свою чергу, може призвести до зміни глибинних механізмів, що формують самосвідомість людини. Тому, в сучасному світі бурхливо-го розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, методів інформаційної дії виникає

необхідність поглиблення розуміння філософського принципу гуманізму» [30, с. 207-208].

Серед ключових ознак, які характеризують саме цей концепт доцільно виділити наступні.

По-перше, інформація доступна будь-кому, у будь-який час та у будь-якому місці планети. Варто підкреслити, що зміна структури комунікації у бік знеособленої, заочно-інформаційної є не просто полегшенням і пришвидшенням обміну досвідом, даними, знаннями тощо, це – виклик людській природі, її духовності і моральності. Яскравим прикладом може слугувати існування в соцмережах груп «Синій кит», які підштовхують дітей і підлітків до самогубства. Відсутність відповідальності, анонімність, яку дає Інтернет, відкриває в людині не лише світлі, а й найтемніші боки її природи. Безкарність віддаленої комунікації стимулює розвиток кіберзлочинності, розбещення дітей тощо.

По-друге, більшість процесів, які відбуваються у суспільстві мають інформаційну складову, яку представляють інформаційні технології. Український дослідник В. Скалацький перераховує характеристики, що притаманні цьому типові суспільства:

- «створені значні інформаційні ресурси, виробництво, збереження, поширення і передача як аудіовізуальної продукції, так і ділової й освітньої інформації стають найважливішою частиною економіки;

- сформувалася інформаційна індустрія, що включила в себе комп'ютерну і телекомунікаційну промисловість, розроблювачів аудіовізуального і програмного забезпечення, виробників елементної бази і побутової електроніки, мультимедійну промисловість;

- громадяни мають технічні і правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації» [115, с. 6].

По-третє, прискореними темпами розвивається відповідна інформаційна інфраструктура, яка потрібна для підтримки і розвитку науково-технологічного прогресу у всіх галузях суспільного життя.

«Специфіка інформаційного суспільства – це універсальне охоплення життя суспільства інформаційними технологіями. На базі інформаційних технологій здійснюється автоматизація виробництва, розробляються нові системи контролю і розподілу. В сфері політичного життя інформаційні технології прокладають шлях до нових механізмів демократичного життя суспільства. У побуті, в особистому житті використовуються персональні комп'ютери, які забезпечують інформаційний зв'язок людини з національними і міжнародними мережами, радикально змінюючи її інформаційні горизонти» [104, с. 17]

По-четверте, відбувається розвиток комп'ютеризації та кібернізації як економіки, так і культурного життя, дозвілля і побуту. «Інформаційне суспільство – це принципово новий етап розвитку сучасної цивілізації. Його основними ресурсами є інформація і знання, діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційно-інтелектуальних технологій та технологій зв'язку» [115, с.6].

По-п'яте, власне соціальна структура суспільства зазнає радикальних трансформацій, що призводить до зміни типу виробничих відносин, виробництва і споживання цифрових культурних продуктів (товарів, послуг) з метою забезпечення зростаючих інформаційних потреб індивідів та суспільства. «Епоха інформатизації породжує свої проблеми, і аж ніяк не тільки технічні, але і екологічні, і соціальні, і політичні. Щоб розв'язувати ці проблеми, необхідне цілісне філософське їх осмислення, необхідно не тільки досліджувати становлення “інформаційного суспільства”, але й знаходити способи направити процес інформатизації на благо всіх країн і народів, а не на зло людству, на усесторонній розвиток особистості людини, а не її поневолення» [104, с. 11].

Тому не варто розглядати інформаційне суспільство лише як сукупність техноглобій роботи з інформацією, адже «сьогодні [віртуальні] освітні умови сформували такий простір, який був недоступним в минулому десятиріччі, а

отже, з'явилася необхідність пошуку та осмислення нової реальності в освіті» [78].

Ми солідарні з думкою Н. Ващекіна, який пропонував розглядати інформатизацію у якості феномена культури: «персональні ЕОМ, оптичні диски, оптико-волоконні канали зв'язку, відеотекстні системи зв'язку, методи подання даних і знань, системи електронної пошти, електронних журналів і т.п. Вся ця техніка забезпечить в недалекому майбутньому створення високоавтоматизованого інформаційного середовища, яке дозволяє одержати доступ до будь-якого знання, поданого у вигляді інформації. Фактично це означає, що інформаційне середовище дає глобальне розв'язання проблеми доступу до знання, одержаному в будь-який момент і в будь-якому місці. Отже, проблема інформатизації є не чисто технічною, а в значній мірі соціокультурною» [19].

В інформаційному суспільстві змінюється природа самого знання, його виробництва, трансляції і споживання. Український дослідник М. Згуровський виділяє сім ознак знань в інформаційному суспільстві [41]:

1. Їм притаманний людський вимір, вони створюються й розвиваються людьми і пов'язані з тим, що роблять і думають люди.

2. Знання, що креативно виробляються людьми, є товаром, який може купуватися, зберігатися, розповсюджуватися, продаватися, бути предметом обміну. Але це товар, який постійно змінюється та збагачується.

3. Нові глобальні знання змінюють конфігурацію геополітичних сфер впливу у світі. Традиційні географічні та політичні кордони між країнами вже не відіграють тієї вирішальної ролі, як було колись. Деякі країни та великі компанії здатні створювати нові знання, захищати і продавати їх, інші є переважно користувачами чужих знань. За цією ознакою відбувається перегрупування країн світу і транснаціональних компаній на могутні та залежні. З'являються нові альянси, нові території, нові могутні влади, що групуються з метою вироблення та

володіння глобальними знаннями (наприклад, 45 країн – учасниць Болонського процесу, Євросоюз тощо).

4. Знання вже неможливо визначити в термінах класичних дисциплін – математики, фізики, біології, астрономії, літератури, історії та ін. Нові знання стають більш комплексними, проблемно-орієнтованими та міждисциплінарними. Проблеми, які мають вирішуватися з їх використанням, більш складні і взаємопов'язані.

5. Знання є одночасно індивідуальними і колективними. Традиційно пізнання світу базувалося на індивідуальних наукових досягненнях. У суспільстві, побудованому на знаннях, дедалі більшого значення у вивченні навколишнього світу набуває колективний розум, який формується на основі колективних форм інтелектуальної роботи. При цьому ІКТ дозволяють, долаючи кордони, створити єдиний віртуальний простір для взаємодії і спільних дій груп дослідників із різних куточків світу, поєднаних між собою спільною метою щодо вирішення тих чи інших проблем.

6. Знання набувають синергетичного характеру. Колективний розум, що формується в результаті такої діяльності, не є простою сумою індивідуальних інтелектуальних внесків окремих дослідників. У цьому випадку існує, умовно кажучи, «додана вартість» колективного розуму, що виникає за рахунок величезної кількості взаємодій дослідників. Тому напрацьовані таким чином знання – суспільні, вони не можуть належати якомусь одному індивіду.

7. Процес створення і розповсюдження нових знань має мережевий характер. Традиційні піраміди та вертикалі влади принципово не властиві новому типу суспільства. Головними його елементами є вузли (окремі люди, групи людей, установи та організації) і гілки, які втілюють зв'язки між вузлами й розвиваються природно і довільно. У результаті формуються розгалужені мережі людей, установ та організацій (без кордонів), в яких відбувається створення нових знань

та обмін ними, виробництво інтелектуальної продукції (наприклад, програмного забезпечення), проводяться фінансові операції, культурологічні обміни і ще величезна кількість інших видів взаємодії між людьми [41].

Отже саме поняття «знання» змінюється і це призводить до багатьох як позитивних так і негативних наслідків. Якщо оглянути історію питання, то стає зрозуміло, що «поява теорії інформаційного суспільства в 60-х роках минулого століття зумовила суспільну полеміку щодо сутності та ролі новітніх технологічних перетворень. Проте, протягом останніх десятиліть стрімкий розвиток і поширення інформаційно-комунікаційних технологій, а також збільшення обсягів інформації та знань створили належне підґрунтя для сприйняття нового устрою суспільства саме у практичному контексті. Інформаційне суспільство почали сприймати не просто як термін, який потребує наукового обґрунтування, а як стратегічний суспільно-політичний та соціально-економічний орієнтир розвитку країни на сучасному етапі. Більш того, лідери провідних країн світу вказують на необхідність консолідації зусиль міжнародної громадськості задля побудови глобального інформаційного суспільства. У провідних західних країнах розвиток інформаційного суспільства стає пріоритетом державної політики» [115, с.7].

Ми вже згадали раніше, що інформаційне суспільство характеризується прагматизацією усіх сфер, включо із освітою. Віртуальний університет виступає закономірним результатом такої прагматизації. Становлення постіндустріального суспільства супроводжується масштабною експансією економічних законів на інші сфери соціального буття. У виступах публічних діячів, політиків, у наукових працях все частіше звучить лейтмотив виробництво культури, а не її творіння.

Ми солідаризуємось із позицією, що «сучасна епоха в межах Західного світу характеризується прагматизацією цінностей, що в тому числі зумовлено інтенсифікацією соціальних дискурсів з приводу реформ та інновацій. Як було зазначено вище, становлення постіндустріального суспільства

характеризується стрімким розповсюдженням ринкових законів та принципів капіталістичного виробництва на не-економічні сфери соціального буття. Навіть на семантичному рівні все більш доцільно стає говорити про виробництво культури, а не її творіння, оскільки перший спосіб її втілення в сучасному світі є беззаперечно домінуючим. Культура набула ознак товару, а її розкол на масову та елітарну на початку ХХ століття, лиш підтверджує подібну ідеологічну схизму. Так само як і матеріальний продукт може бути розрахований на різних споживачів, так і нематеріальні товари мають загального та специфічного покупця. Теза про те, що масова культура може бути товаром, а «висока» культура – ні, не витримує критики, оскільки саме продукти «високої» культури найбільш яскраво відображають ознаки присутності механізму новітньої капіталістичної оцінки вартості. А саме, пригнічення ролі у цьому механізмі критерію праці творця (виробника), відчуження культурного продукту від суб'єкта (міграція авторського права), утворення не-трудова систем присвоєння вартості продукту» [123, с. 178].

Особливо звернемо увагу на неоднозначність терміну «глобальна інформація», що на думку науковців «приховує набагато більше специфічно сучасних ознак досвіду індивіда чи соціуму, а ніж здається на перший погляд:

По-перше, глобальна інформація не є пасивною, при перетворенні безпосередньої реальності в знак у тій чи іншій мірі змінюється сутність розуміння речей.

По-друге, глобальна інформація завжди поверхнева, до інтерпретації і узгодження її з дійсністю вона несе лише часткове означення фактів та подій.

По-третє, як уже зазначалося, глобальна інформація носить дискретний характер, позначення наю реальності відбувається не поступово цілісно, а сюжетними частинам, різними за сенсом, змістом, сутністю, інколи навіть протилежними одна одній» [123, с. 169].

У таких умовах культура перетворилась в культурний продукт з усіма атрибутами звичайного товару. Як зазначає С. Терепиций: «зародження та

панування масової культури, що стало одним із головних предметів дискурсу в континентальній філософії ХХ століття, навряд би займало свій фундаментальний статус в колективній свідомості глобального соціуму, якби ідеально не вписувалося б в господарчу систему індустріального суспільства. Індустріальна економіка не може індивідуально підходити до створення продукту для окремої особистості, їй властиве намагання розшукати та/або сформувати великі груп споживачів. Так само як концерн «Volkswagen» має індустріальний успіх внаслідок виготовлення «масових» автомобілів, так і в епоху індустріального капіталізму культурний продукт дає прибуток у відповідності до ширини його споживацького кола. Звичайно, «ексклюзивний» продукт, що часто тяжіє до «немасових» або «класичних» форм, також має місце (наприклад, ексклюзивні суперкари), проте він займає лиш додаткову, подекуди навіть, рекламну роль в порівнянні з прибутковістю «універсального» товару» [122, с. 130].

Так само як і матеріальний продукт може бути розрахований на різних споживачів, так і освітні послуги мають різних клієнтів. Теза про те, що освіта не бути товаром, адже її «висока» місія полягає у творенні «нової людини» не витримує критики, оскільки саме освітні продукти – наприклад програми МВА, яскраво показують присутність механізму ринкової оцінки вартості за принципом порит/пропозиція. Зокрема це виявляється у другорядній ролі у цьому процесі викладача, його праці. У масовій суспільній свідомості освіту надають університети, а не люди. Відбувається відчуження освітнього продукту від суб'єкта освіти, що особливо яскраво видно на прикладі віртуального університету.

Ж. Холак виділяє три фактори, які мають позитивно вплинути на удосконалення освіти: «Необхідно змінити роль учителів: з метою підготовки незалежних людей, які здатні відслідкувати інформацію, її обробити та інтерпретувати, вчителі повинні переглянути свої методи навчання і перейти від ролі мовця до ролі гіда. Для цього важливо було б спиратися на нові інформаційні та комунікаційні технології, які вони повинні водночас

пояснювати і використовувати в навчальному процесі. Ця еволюція має на увазі, що:

- вони мають певну свободу в різних сферах, таких як методи навчання, організація класної кімнати і графіків, можливість адаптації навчання до індивідуальних потреб і т. д.;
- вони мають бути підготовленими в контексті нових інформаційних технологій, у них повинно бути «під рукою» необхідне обладнання;
- їх зарплатня має індексуватися відповідно до критеріїв ефективності та на основі регулярних оцінок» [159, с. 3].

Як відзначає американський дослідник М. Керной: «Глобалізація штовхає держави-нації усе більше зосереджуватися на діючий в якості стимуляторів економічного зростання для своїх національних економік, аніж на якості захисників національної ідентичності або національного проекту. “Проект” нації-держави, як правило, стає зосередженим в основному на підвищення та збільшення сукупної матеріальної вигоди, вимірної на національному рівні, в той час як набагато менше уваги приділяється просуванню “рівного ставлення” серед різних етнічних груп, що проживають у межах національних кордонів або між регіонами. Усе частіше держава переступає право місцевих та регіональних влад і все менше й менше здатна до вирівнювання інтересів різних ідентичностей, представлених у державах» [151, с. 20].

Ю. Габермас зазначає: «я використовую термін «глобалізація» для опису процесу, але не кінцевого стану. Він характеризує зростаючий обсяг і інтенсифікацію транспортних, комунікаційних і обмінних відносин за межами національних кордонів. Подібно до того, як в XIX столітті залізниця, пароплави і телеграф призвели до згущення і прискорення товарних і пасажирських перевезень, а також інформаційного обміну, - так і сьогодні супутникова техніка, космічні польоти і цифрова комунікація знову таки сприяють розширенню і згущенню мереж. «Мережа» перетворилась в

ключове слово, незалежно від того, чи йде мова про шляхи перевезення товарів і пасажирів; про потоки товарів, капіталу і грошей; про електронні перенесення та обробку інформації, або ж про кругообіг між людиною, технікою і природою» [138, с. 112].

Наукавці вважають, що «глобалізація супроводжується багатьма наслідками, як позитивними, так і негативними. Апологети уніфікаційного блага наголошують на тих можливостях, які відкриваються перед людиною в ході світової інтеграції: доступ до інформації, свобода пересування, вільна торгівля, доступ до всіх світових ресурсів та культурного надбання. Опозиціонери ж із неприхованою неприязню до глобалізації, підкреслюють, що блага від планетарного єднання отримує лише мізерна кількість багатого населення, а більшість людей з меншими статками виявляються такими ж прикріпленими до своєї території маргіналами. Досить очевидним є те, що глобалізація означає політизацію усіх сфер міжнародних відносин, оскільки підприємці та їх об'єднання під впливом цього розгорнутого механізму отримують змогу все більш активно втручатися в ті сфери, де була повна домінація національного державного механізму. Саме тому, як альтернатива несправедливим проявам світової інтеграції, виникає опозиційний рух антиглобалізму, вивчення аргументованої специфіки якого стає все більш актуальним, особливо з огляду на усе більш контрастне ідеологічне протистояння Сходу та Заходу» [123, с. 189-190].

П. Солберг з цього приводу доречно підкреслював: «Освітні системи по-різному реагують на зміни в нових економічних, політичних і культурних порядках світу. Глобалізація вчинила вплив у соціальних реформах національних держав, до яких сектори освіти змушені пристосуватися в нових глобальних умовах, що характеризуються гнучкістю, різноманітністю, посиленням конкуренції та непередбачуваною змінністю. Розуміння впливу глобалізації на викладання і навчання є важливим для будь-якого розробника політики, конструктора реформ та освітнього лідера» [178, с. 67].

С. Маргінсон та М. Ван дер Венде у спільній роботі «Глобалізація та вища освіта» (2006) зосереджують увагу саме на цьому: «Глибоко занурена у глобальні трансформації, вища освіта сама по собі розділяється на дві сторони – економічну та сторону культурного симбіозу. Вища освіта є помітною в глобальних ринкових відносинах. Вона навчає керівників і технологів глобального бізнесу; здійснює основне зростання студентської мобільності у глобальному масштабі, що сприяє бізнес-дослідженням і діловому зближенню націй; сектор формування економічної політики проходить до часткової глобальної збіжності, й університет одним із перших вийшов на глобальний ринок. Крім того, навіть великі економічні зміни відбуваються в культурному аспекті» [166, с. 5].

Вища освіта залишається стержнем науково-технічного прогресу та нового типу цивілізації, побудованої на високих технологіях. Розвиток такої цивілізації неможливо уявити без прориву у сфері духовності суспільства та індивідів. Країна не може дійти до високих технологій та бути конкурентоспроможною на світовому ринку без формування у своїх лавах високоосвічених гуманних людей, тобто, без освітнього самозвеличення соціуму.

Німецький дослідник Х.-Д. Кюблер у книзі «Міфи про суспільство знань» (2010), аналізуючи перспективи розв'язання проблем, пов'язаних із формуванням «суспільства інформації» та «суспільства знань», вдало систематизує проблемні теми, які активно обговорюються у професійних і суспільних дискусіях [66, с. 225–230]:

- наявність так званого «цифрового розриву» між розвинутими країнами та регіонами й рештою світу;
- проблема відкритого доступу до даних («open access»), зокрема доступу до наукових публікацій, подолання монополій комерційних структур у цій сфері;
- можливість несанкціонованого збору та доступу до персональних даних, їх захист;

- ефективний громадський контроль за комерціалізацією знань, «приватизацією науки»;
- «медіалізація знання» через соціальні медіа – Wikipedia, Google тощо;
- комунікаційне навантаження на користувачів інформації, проблема «інформаційного забруднення»;
- роль соціокультурних та індивідуальних умов щодо можливостей бути повноцінним учасником творення і присвоєння нових знань, зокрема в освіті;
- роль інформації та знання: це товар чи щось більше ніж звичайний товар, який можна продавати й купувати;
- способи отримання нового знання: чи воно здобувається нейтрально, чи залежить від конкретного суб'єкта;
- вплив тривалого інформаційного надлишку та «вибуху знання»: чи не є це загрозою, що «суспільство знання» буде суголосо «суспільству забуття».

Для нашого дослідження особливо важливим є розрізнення інформаційного суспільства за макрорегіонами світу. Нерівномірність розвитку технологій, так звані «цифрові розриви», призводить до диверсифікації ландшафту інформаційного суспільства. Ми не перші, хто звернув на це увагу. Так, В. Скалацький акцентує увагу на тому факті, що «становлення інформаційного суспільства проходить в різних країнах з різною інтенсивністю і особливостями...дві моделі такого становлення: “західна” і “азійська”. В “західній” моделі основна роль відводиться лібералізації ринку інформаційних супермагістралей і їх універсальному обслуговуванню. В “азійській” приділяється більше уваги співробітництву держави і ринку, спостерігається прагнення встановити зв'язок між традиційними культурними цінностями і невідворотними соціальними змінами. В той же час, в рамках кожної з цих моделей існують свої

відмінності, які багато в чому визначаються рівнем економічного і соціально-політичного розвитку того чи іншого соціуму» [115, с. 8].

Для нас особливо важливим є досвід КНР у цьому питанні. Варто погодитись із висновком, що «в основі формування інформаційного суспільства Китаю лежить модель економічної співпраці держави і ринку. Вагомі інвестиції в сферу науково-технічних розробок вже приносять свої плоди, обіцяючи в майбутньому перетворити цю раніше технічно відсталу країну в один із світових центрів нових технологій. У першу чергу йдеться про сектор телекомунікацій. Зараз Китай займає друге місце у світі за розміром своїх комунікаційних мереж» [115, с. 9]. Додамо, що це ж стосується і розвитку віртуальних університетів, зокрема відповідні підрозділи створені в усіх великих університетах у кожній провінції.

Підволячи попередні підсумки аналізу ролі інформаційного суспільства у розвитку віртуальної освіти, варто зазначити, що «становлення інформаційного суспільства в найближчій перспективі носитиме характер якісної зміни природи суспільних відносин. Тому ми не маємо права не уявляти собі можливих наслідків цієї цивілізаційної перебудови, ігнорувати можливі небезпеки. Перехід до інформаційного суспільства може мати непередбачувані наслідки. Небезпечний поворот у розвитку людства цілком ймовірний. Досить уявити собі ситуацію у випадку монополізації планетарної інформаційної системи виникнення інфократії (влади власників інформації) і її підпорядкуванні егоїстичним інтересам окремих груп людей. Вже сьогодні неоднаковий доступ до інформаційно-комунікаційних технологій став причиною виникнення нової форми соціальної диференціації – цифрової нерівності. Серед причин – величезне відставання ряду країн світу в плані забезпечення комунікаційною інфраструктурою, низький рівень освіченості населення і нестача кваліфікованих фахівців» [115, с. 12]. Додамо, що це особливо стосується віртуалізації вищої освіти, оскільки саме вона відповідальна за виробництво високоосвічених кадрів для всіх сфер промисловості, сільського

господарства, транспорту та сфери послуг.

Інформаційна нерівність між регіонами, країнами та окремими людьми буде збільшуватися з часом, тому з метою ліквідації цього явища слід розвивати саме віртуальні форми освіти, які позбавлені залежності від географічного розташування. Побудувати новий університет в регіоні, де немає традиції вищої освіти швидко не можливо. На відміну від звичайного заводу чи фабрики для створення університету потрібна особлива атмосфера – академічна культура, вагомою складовою якої є академічна добросовісність. Для її формування потрібні значні ресурси і час. Тому для пришвидшення скорочення цифрового розриву варто звернути увагу на дисциплінарні форми освіти, зокрема на віртуальні університети.

Не викликає заперечень думка, що «розвиток інформаційних технологій, комп'ютеризація різних сфер діяльності додали до сукупності відомих чинників інформаційної нерівності ще один, що робить кардинально нерівними можливості сталого розвитку окремих верств населення, країн і навіть регіонів. Цей бар'єр виник внаслідок практично суцільного перенесення знань, накопичених людством, з паперових та інших традиційних носіїв інформації у так звану бінарно-кодовану форму» [115, с. 12]. Водночас не варто забувати, що доступ до інформації буде ефективним за умови оволодіння професорами і студентами новітніми засобами, їх мотивованості і професійної компетентності. Якщо неможливо залучити значну частину академічної спільноти до цих засобів через технологічну відсталість університету, де вони навчаються і працюють, то ніякого прогресу не буде.

Остня теза особливо стосується України, адже «формування інформаційного суспільства в Україні є необхідною умовою її поступального розвитку. Україна поки не змогла скоротити відстань від промислово розвинених країн за рівнем інформатизації економіки. Це є наслідком як загальноекономічної ситуації, так й інших чинників, таких як: невідповідність правової бази реаліям нової доби; недостатнє впровадження

сучасних комп'ютерних і інформаційних технологій в галузі державного управління; низький рівень обізнаності громадян про переваги інформаційного суспільства» [115, с. 12]. В таких умовах говорити про розвинуте інформаційне суспільство в Україні важко. Це в свою чергу вири родить до висновку, що саме університети, зокрема через розвиток віртуального сегменту своїх послуг, мають стати атракторами саморозвитку і самоорганізації українського соціуму. Лише через розвиток вищої освіти Україна буде не лише аграрною, але й технологічною та інноваційною країною. У цьому контексті особливої актуальності набуває становлення віртуальної освіти, що стане предметом аналізу у наступних розділах.

Висновки до першого розділу

У першому розділі визначено концептуальні питання теорії та методології дослідження феномену віртуальної освіти та віртуального університету. Першу частину розділу присвячено рефлексії базового категоріального апарату дослідження «віртуальний університет» та «інформаційні технології». Узагальнюючі наявні у сучасному дискурсі визначення, можна стверджувати, що під віртуальним університетом розуміється освітня інституція, що надає послуги вищої освіти за допомогою електронних засобів (зазвичай, Інтернету). Віртуальний університет змінює взаємодію між студентом та викладачем, які переходять у площину віртуального середовища, створюючи віртуальний навчальний процес. Віртуальна освіта, як і освіта у традиційному розумінні, являє собою водночас і процес, і результат взаємодії суб'єктів навчального процесу, що супроводжується створенням ними віртуального освітнього простору зі своєю власною специфікою. За таких умов існування віртуального освітнього простору поза комунікацією між тими, хто навчає, та тими, хто навчається, є неможливим.

Віртуальний освітній простір створюється, передусім, лише об'єктами та суб'єктами, які безпосередньо приймають участь у процесі навчання, відводячи другорядну роль власне технічним засобам навчання та скорочуючи обсяг мінімально необхідної матеріально-технічної бази. Такий підхід дозволяє відійти від вже застарілої суб'єкт-об'єктної моделі навчання, яка передбачає передачу знань студенту без врахування специфіки міжособистісної взаємодії та спрямованої суто на реалізацію стандартів, навчальних планів тощо.

Досліджено інтерпретацію поняття «віртуальний університет» у філософському та загальнонауковому дискурсі. Віртуальний університет як горизонт модернізації в галузі вищої освіти в контексті сучасних цивілізаційних викликів може вважатись таким, що забезпечує сучасні вимоги споживача освітніх послуг щодо доступності, гнучкості, інноваційності та орієнтованості на реальні запити ринку праці.

У другій частині розділу прослідковано генезу університетів у хронологічних рамках від XI–XII ст. до нашого часу. В контексті даного аналізу, ми тримали в полі зору те, наскільки ідея пошуку істини, що онтологічно була присутня з початку становлення університетів, трансформувалась в різних історико-культурних епохах. На початку становлення потяг до істини багато в чому був визначений теологічною орієнтованістю усієї середньовічної культурної традиції. У добу Відродження гуманістична ідея прийшла на заміну християнським догмам, відповідно, трансформуючи фундаментальні принципи університетського життя, орієнтуючись на запити не тільки церкви, але й світської культури. Наступних кілька століть університети активно намагалися позбутися схоластичної спадщини, реагуючи на становлення буржуазних економічних відносин, активно долучаючись до становлення класичної науки. Без університетів навряд чи можна уявити собі високі наукові досягнення доби Нового Часу, утвердження ідеалів раціональності та свободоловства доби Просвітництва. З кінця XVIII ст. університети сформувалися як суб'єкти

розбудови національних освітніх систем, серед яких особливе місце займають німецька та англійська освітні системи. Вирішальними ідеями, які реалізували тогочасні університети, стали підходи до феномену університету, концептуалізованими та реалізованими на практиці В. фон Гумбольдта та Д. Г. Ньюмена. З кінця XIX ст. університети все більше працюють на задоволення потреб індустріального суспільства, залишаючись співмірним «духу тогочасної епохи». Разом із цим, зазначена утилітарна орієнтованість університетів мала й негативні риси – у центрі освітнього процесу знаходилась людина індустріального суспільства, носій обмежених навичок виробничого характеру, що дозволило говорити про таке явище, як «одновимірна людина» (Г. Маркузе), «людина маси» (Х. Ортега-і-Гассет). З другої половини XX століття дискусія щодо місії університету розгорталась навколо потреби повернути університет до свого дійсного призначення як інституції, на яку покладена відповідальність за прогрес людства, для якої найвищою цінністю є людина.

В середині XX ст. виникають перші форми віртуалізації навчання за допомогою технічних новацій – пошти, радіо, телебачення, а з 90-х рр. XX ст. – через мережу Інтернет, яка спочатку об'єднала провідні дослідницькі центри та університети США, а згодом – усього світу. Таким чином, прослідковано генезу університетів – від їх появи до сучасності.

Третю частину розділу присвячено аналізу концепту «інформаційне суспільство» в контексті відповідних трансформацій, які визначали сутність і покликання сучасного університету. Аналіз показав, що щодо визначення поняття інформаційне суспільства спільної думки у дослідників немає. Це питання є доволі дискусійним із 80-х рр. XX століття і до нашого часу. Проте, серед ключових ознак, які характеризують саме цей концепт доцільно виділити наступні. По-перше, інформація доступна будь-кому, у будь-який час та у будь-якому місці планети. По-друге, більшість процесів, які відбуваються у суспільстві мають інформаційну складову, яку представляють інформаційні технології. По-третє, прискореними темпами розвивається

відповідна інформаційна інфраструктура, яка потрібна для підтримки і розвитку науково-технологічного прогресу у всіх галузях суспільного життя. По-четверте, відбувається розвиток комп'ютеризації та кібернізації як економіки, так і культурного життя, дозвілля і побуту. По-п'яте, власне соціальна структура суспільства зазнає радикальних трансформацій, що призводить до зміни типу виробничих відносин, виробництва і споживання цифрових культурних продуктів (товарів, послуг) з метою забезпечення зростаючих інформаційних потреб індивідів та суспільства.

Загалом, розгортання інформаційного суспільства загострює протиріччя між традиційним університетом та віртуальним університетом, який кидає виклики майже тисячолітній історії утвердження зазначеного соціокультурного феномену. Зазначені протиріччя між традиційною моделлю університету та віртуальною моделлю раціонально вирішуються шляхом впровадження ідеї змішаної освіти (blended education), яка уособлює собою теоретично виважений синтез традиції та інновації у освіті. Виправданим виглядає твердження, що у найближчі роки чи навіть десятиріччя ми будемо свідками подальшого розмивання межі між віртуальними та традиційними університетами у відповідь на нові соціокультурні та, не менш важливо, ринкові запити. Таким чином, проаналізовано процес становлення інформаційного суспільства як чинника трансформації інституційних засад вищої освіти та визначено концептуальні питання теорії та методології дослідження феномену віртуальної освіти та віртуального університету.

Отже, маємо підстави перейти до формулювання висновків щодо потенціалу віртуального університету в якості стратегії, згідно якої може відбуватись модернізація сфери вищої освіти в умовах подальшого розгортання інформаційного суспільства. Нами були продемонстровані протиріччя між традиційним університетом та віртуальним університетом, який кидає виклики майже тисячолітній історії утвердження зазначеного соціокультурного феномену. Зазначені протиріччя між традиційною моделлю університету та віртуальною моделлю раціонально вирішуються шляхом

впровадження ідеї змішаної освіти (blended education), яка уособлює собою теоретично виважений синтез традиції та інновації у освіті. На нашу думку, виправданим виглядає твердження, що у найближчі роки чи навіть десятиріччя ми будемо свідками подальшого розмивання межі між віртуальними та традиційними університетами у відповідь на нові соціокультурні та, не менш важливо, ринкові запити.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

2.1. Онтологія віртуальної освіти в умовах інформаційного суспільства

В сучасному соціумі поняття знання здається досить абстрактним і не практичним порівняно з інформацією. Інформативність культури зумовлює масовий та технологічний характер освіти, зокрема ланки вищої школи. Технологічне, на відміну від природного, розглядає знання як засіб, а не як ціль. Тобто, освіта стає технологічним інструментом досягнення капіталу, в якій університети «репродукують» інформаційний ресурс – кадри.

Дослідники ЮНЕСКО зазначають: «Переосмислюючи мету освіти, ми вибудовували свою концепцію, виходячи з основоположною завдання забезпечення сталого розвитку людського потенціалу і соціального розвитку. Сталий розвиток розуміється як соціально відповідальна діяльність індивідуумів і суспільств в інтересах побудови кращого майбутнього для всіх на місцевому та глобальному рівнях, як діяльність, в рамках якої соціально-економічний розвиток забезпечується на основі принципів соціальної справедливості і відповідального ставлення до навколишнього середовища. Зміни, що відбуваються в сьогоdnішньому пов'язаному і взаємозалежному світі, виводять його складності, протиріччя і парадокси на новий рівень, відкриваючи нові горизонти знань. Все це має прийматися нами до уваги. Подібна особливість змін, що відбуваються, вимагає від нас зусиль з вивчення альтернативних підходів в забезпеченні прогресу і благополуччя людства» [94, с. 20].

З одного боку, в умовах діалектичного поєднання глобального та локального сучасна освіта трансформуються. Адже знання та інформація є двигунами сучасної економіки, що призводить до нових вимог та викликів в бік освітян. Науково-освітній сектор, що виробляє один із найпотужніших ресурсів інформаційного капіталізму – знання, отримає набагато вагомішу

роль у структурі суспільства, аніж 50 років тому. З іншого боку, університети стають центральним об'єктом не лише середньо- та довгострокової перспективи економічного розвитку. Відтепер унаслідок скорочення часу між виноходом та впровадженням товару у виробництво, через інтелектуалізацію сучасної праці, інтенсифікацію інформаційної місткості економіки вони посідають чільне місце у системі суспільних відносин.

Як значають міжнародні аналітики, «майбутнє освіти і розвитку в сучасному світі вимагає заохочення діалогу між різними світоглядами з метою інтеграції систем знань, що сформувалися в різних реаліях, а також формування нашої спільної спадщини. У міжнародних дискусіях з питань освіти повинен бути чутний голос глобального Півдня. Наприклад, в андських громадах Латинської Америки термін «розвиток» виражається через поняття «Сумак Кавсана», що на мові кечуа означає «гідне життя». Це поняття, закріплене в культурах і в світогляді корінних народів, пропонується в якості альтернативної концепції розвитку і вже знайшло відображення в конституції Еквадору і Болівії. Заслуговує на увагу і запропонована Махатмою Ганді концепція «опікунства», згідно з якою ми користуємося багатствами землі не в якості їх «власників», але в якості «опікунів» всіх живих істот і майбутніх поколінь» [94, с. 32].

Сучасний ринок освітніх послуг пропонує широкий спектр освітніх послуг за найрізноманітнішими спеціальностями із застосуванням різних видів ІКТ, віртуальних середовищ (в області медицини, будівництва, економіки тощо), ігрових освітніх програм і т. п. Все це і багато іншого надає студентам широкий спектр можливостей віртуальної очно-заочної освіти та самоосвіти. Сукупно ці форми дістали назву віртуального університету. Важливо відзначити, що «віртуальний університет», у відповідності до цього, не зводиться до поняття поліпшеної «дистанційної» освіти. Тут йде мова про абсолютно новий феномен – це певне «віртуальне поле, віртуальний освітній простір, який обумовлює взаємодію суб'єктів взаємодії, посередником якої є комунікації різного роду, як електронного, так і усного, друкованого» [2].

Оскільки комп'ютерні системи увійшли в навчальний процес досить давно (понад 30 років), то можна стверджувати, що проблемі використання інформаційних технологій у процесі навчання присвячена достатня кількість наукових і науково-методичних праць і досліджень. Аналіз попередніх досліджень свідчить, що ідеї віртуальної освіти виникли як наслідок розвитку таких проблем як інформатизація освіти, доступ до належного рівня освіти у відповідності до сучасної освітньої парадигми, а також розвитку технологій. У роботах дослідників розкриваються такі аспекти проблеми як організація й управління навчальною діяльністю в комп'ютерно-орієнтованому середовищі, активізація пізнавальної діяльності й розвиток творчих здібностей учнів засобами ІКТ в процесі навчання, підвищення ефективності навчання з використанням інформаційних технологій, концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання та ін. У вітчизняному дискурсі це роботи Н. Алієвої, О. Андрєєва, В. Бикова, Р. Гуревича, М. Жалдака, Ю. Заболотньої, А. Хуторського, В. Цветкова та інших.

На рубежі ХХ і ХХІ ст. людство зіткнулося із соціокультурним феноменом віртуалізації різних сторін життя суспільства, який проявляється в заміщенні реальності образами. В економіці – це віртуалізація вартості; в політиці – віртуалізація влади; в науці – віртуалізація знання про реальний світ, яке пов'язане з небезпеками помилок і псевдонаукових висновків; в мистецтві – віртуалізація процесу творчості і його результатів, яскравою ілюстрацією чого є індустрія спецефектів та комп'ютерної анімації при виробництві відеопродукції; в сфері міжособистісного спілкування – це віртуалізація любові і взаємин; в менеджменті – це мережецентричні технології управління кадрами, ресурсами, матеріальними та інформаційними потоками [143, с. 6]. Підсумком віртуалізації вищої освіти є не тільки створення нових «смыслових просторів» і способів пізнання світу і технологій навчання, а й небезпека підміни адекватних уявлень про об'єкти, процеси та явища об'єктивної дійсності їх інформаційними образами (тобто

симулякрами). При цьому технології віртуальної освіти мають високий потенціал маніпулятивного впливу на свідомість індивідумів [17; 168].

«Віртуальність» в освіті пов'язана з новим поданням образів реальності, яка створюється засобами інформаційних освітніх моделей і освітніх комунікацій. «Віртуалізація з точки зору освіти – процес і результат комунікативної взаємодії суб'єктів і об'єктів освіти у віртуальному освітньому середовищі, специфіку змісту якої визначають конкретні суб'єкти та об'єкти під час самого взаємодії. З широкого поняття віртуальності слід прив'язуватися до області понять, які описують віртуальність з позицій точних наук. Віртуальність – це сукупність передбачуваних взаємодій уявлень реальних об'єктів між собою, а також їх можливі наслідки, тобто умовні взаємодії образів понять і об'єктів, які формально представляються як реальні» [52, с. 102].

Є доречним відзначити амбівалентне розуміння терміну «віртуальна освіта», який вносить плутанину в розуміння і тлумачення цього поняття. Під віртуальним утворенням можна розуміти не тільки дистантне телекомунікаційне навчання, а й «процес і результат взаємодії суб'єктів і об'єктів освіти, який супроводжується створенням ними, специфіку якого визначають саме ці об'єкти і суб'єкти» [141]. Можна уявити, що перше розуміння несе вузький сенс «віртуальної освіти», що переноситься віртуальним середовищем. Друге розуміння «віртуальної освіти» в широкому сенсі визначається як віртуальне поле, віртуальне освітній простір, який обумовлює взаємодію суб'єктів взаємодії, яка відбувається за рахунок різноманітної комунікацій.

Якщо розглядати освіту як процес соціальної взаємодії, вона, як така, буде віртуальним процесом. Як зазначає Хуторський, «у випадку, коли один чи більше об'єктів взаємодії подає себе у ролі суб'єкта діяльності, то ця взаємодія виявлятиметься витокком їхнього віртуального стану, який буде відрізнятися від їхнього стану до взаємодії» [141]. Тобто здійснення освітнього процесу є реконструкцією віртуального середовища. Але,

оскільки освіта в реальному суспільстві має стійкий статус реального інституту, в коло наших завдань входить лише опис віртуалізації вже наявного віртуального процесу, яке і називається в сучасних дослідженнях віртуалізацією освіти.

«Віртуальна освіта» включає в себе такі компоненти як: інформаційне поле, віртуальний освітній простір, а також віртуальні освітні моделі. Ці компоненти зумовлюють взаємодію суб'єктів взаємодії в сфері освіти, вони складають верхній рівень ієрархії віртуальної освіти. Проміжний рівень становлять реальні об'єкти, на основі яких формуються компоненти віртуальної реальності. На цьому рівні представлені різні інформаційні моделі: моделі об'єктів, моделі процесів, інформаційні моделі ситуацій, інформаційні моделі позицій. Наступна по ієрархії група включає різні інформаційні одиниці» [59], які слугують основою створення інформаційних моделей.

Освіта, на основі інформаційних одиниць і інформаційних моделей, створює нові моделі співвіднесення поглядів з об'єктивною реальністю. Поява інформаційних моделей великої інформаційної ємності створило умови для моделювання реальності з високим ступенем достовірності ситуацій. Слід зазначити, що пізнавальна діяльність в освіті спирається на моделювання реальності, яка схематизує різні ситуації буття людини і дійсності, яка оточує її. Віртуальні моделі в освіті відносяться до класу абстрактних моделей на основі яких проектуються інші моделі.

Таким чином, можна відзначити, що декларується розширення можливостей студента у вищій освіті. «Віртуальний студент» не обмежений строго тимчасовими рамками навчання, спеціалізацією (є можливість навчатися відразу в декількох місцях при відносній фінансовій свободі в оплаті навчання), віковим цензом, має інтерактивний доступ до цифрових бібліотек, забезпечений потужними пошуковими системами, навчання може відбуватися в домашній обстановці, або там, де є доступ в Інтернет. Тобто, всі можливості самоосвіти набувають офіційного статусу (видача диплома),

розширюючи «бібліотечні послуги» в інтерактивному режимі. Недолік такої системи для студента полягає у відсутності особистого контакту з викладачем, і як наслідок, у втраті навичок мовної комунікації в процесі передачі інформації (семінари, іспити і заліки переводяться в інтерактивний мережевий режим).

М. Згуровський слушно зазначає: «значною проблемою вищої школи є практично повна “відрізаність” університетських викладачів від передової науки. На них, окрім надмірного аудиторного навантаження, покладені ще й обов’язки зі складання різноманітних планів, стандартів, виконання іншої бюрократичної роботи. Їм не до науки. Дослідницькою роботою займаються одиниці, та й ті з власної ініціативи. Ця діяльність не особливо заохочується чи стимулюється університетом, в основному зайнятим “заробітчанством” з використанням платної форми навчання. Пересічний завідувач кафедри чи професор уже перестав бути керівником наукового напрямку чи наукової школи. У кращому випадку він перетворився на свого роду «заслуженого вчителя вищої школи» [40].

З філософської точки зору віртуалізація університету супроводжується формуванням «простору симулякрів знань», який змушена освоювати людина інформаційної епохи. У такому віртуальному університеті його найважливіший елемент – «симулякр знань» – перетворюється в референтний зразок, який втрачає зв’язок зі своїм реальним прообразом. Причому один симулякр індукує цілі ряди взаємопороджуючих «симулякрів знань». Кожен із них володіє автономністю по відношенню до реального світу. При цьому природна і соціальна дійсність вибудовується за принципом вкладених одна в одну реальностей [17].

Тим самим віртуальний університет перетворюється в організований простір симулякрів, тобто особливих об’єктів, «знаків, відчужених від своїх реальностей», які, на відміну від знань, які є знаками-копіями, фіксують не подібності, а відмінності з референтною реальністю. Віртуальний університет є джерелом відмінності і різноманіття ідей і форм пізнавальної

діяльності, а також способів оцінки її результативності. Таким чином, віртуальний університет – це мережева інституція, яка створює унікальні можливості як для спонтанного, так і для цілеспрямованого маніпулювання розвитком людини, освітньої діяльності загалом. На думку М. Мінакова, «сучасні інформаційні технології дозволяють задовольнити суспільні запити. Відповідно змінилася стратегія і технологія освітнього процесу. Навчальні матеріали для дистанційного навчання оформляються у вигляді «модулів», тематичних одиниць курсу з будь-якого предмету. Модуль будується за участю вченого, педагога, програміста і дизайнера. Підготовлений курс поміщається на веб-сторінці, з додатком способів самотестування. Контакт зі студентом здійснюється за допомогою електронної пошти. Університет, володіючи правами на навчальні курси, займається просуванням свого інтелектуального товару на ринок. Зразком ринкових відносин у галузі вищої освіти може служити «Університет західних губернаторів» в США. Цей університет не створює курси, а скуповує найкращі з них в країні і викладає своїм студентам. Тут працюють над створенням універсальної системи трансферу освітніх кредитів в США, що дозволить студенту вільно переходити з одного вузу в інший. Віртуальний університет здатний підготувати набагато більше студентів порівняно з традиційними вищими навчальними закладами» [74]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]

Формування віртуального університету на основі впровадження віртуальних середовищ навчання і мережевого підходу [149] має ряд значних переваг, поряд з якими необхідно відзначити певні педагогічні, психолого- і соціально-педагогічні ризики, такі як «jumping-синдром», «синдром шаблону», «синдром симуляку», «синдром дереалізації» [47, с. 76-77].

Супротивники такого методу навчання називають безліч аргументів проти віртуальних форм навчання, але важливо розуміти, що дані освітні послуги мають чітку специфіку. Вони максимально дієві, наприклад, як швидкий і зручний спосіб отримання другої вищої освіти, коли студент вже має досвід самостійної роботи і алгоритм отримання знань. Або як спосіб

підвищення кваліфікації після середньої спеціальної освіти. Дані методики стали найбільш апробованими і успішними в сфері соціогуманітарного циклу. Важливою проблемою у цьому питанні є момент практики, який є невіддільним від теоретичного курсу і дозволяє придбати і перевірити навички студентів. Саме віртуальні освітні середовища широко використовуються у вирішенні даної проблеми – ділові ігри та ін. Тут важливо розуміти, що віртуальні технології не можуть повністю замінити традиційну освіту, але зможуть зробити її більш різноманітною та зручною для освоєння.

Зміна рольових функцій викладача і можливостей студента обумовлена також і переоцінкою поняття «спеціаліст». У зв'язку з поширенням глобалізаційних процесів, змінилася ціннісна домінанта пріоритетів знання. Розведення понять «знання» і «інформація» – ключова характеристика сучасного освітнього дискурсу. Інформація розуміється в аспекті висловленого Уїнстоном Черчиллем: «Хто володіє інформацією – той володіє і управляє світом». Тобто інформація – така структурна одиниця описового характеру, яка, постулюючи, відображає реальність.

Як зазначає С. Терепицій, «різниця між інформаційним суспільством та суспільством знань криється у відмежуванні понять «інформація» та «знання». ... Очевидною є закономірність появи інформаційного суспільства як етапу розвитку капіталізму, і не менш очевидним є поки що суто концептуальне буття «суспільства знань»... Перше, виникає як історична необхідність, обумовлена можливостями певних соціальних класів до збагачення; а друге утворене та втілюється волею певного кола інтелектуалів та політиків з метою досягнення, на їх думку, соціального блага» [122, с. 136].

У цьому контексті варто звернути увагу на принципові моменти у розрізненні термінів «знання» та «інформація». На думку науковців, це «досить близькі поняття, [їх] об'єднує лише причинно-наслідковий зв'язок, який зазвичай описується твердженням: «інформація – це не оброблені

знання» . Але питання набагато глибше. Інформація – це новоутворення ХХ століття, недарма саме в минулу епоху «масового виробництва» і виникає це поняття. На відміну від «знань», розуміння яких існувало протягом тисячоліть, інформація носить радикально об'єктивізований та формалізований характер, вона виключає активну участь суб'єктивного розуму» [122, с. 137].

Не можемо не погодитись із твердженням, що «сучасність утворила в нашій свідомості ідеал «інформованої» особистості, у структурі якої головним пріоритетом є не власна участь, не цілісність та смислова значимість предметів пізнання, а їх актуальність та доцільність. Світова інформація глобалізації у зіставленні зі знанням епохи Просвітництва, значно краще відповідає потребам свого прагматичного втілення. Окрім того, етапи та смислові причини таких метаморфоз і досі залишаються невідомими для наших сучасників. В епоху комп'ютеризації та культу «успішного бюрократа-бізнесмена» знання топологічно перетікають в інформацію, і знайти грань між ними стає усе важче. Безсумнівно, знання відіграють значно більшу роль, аніж це було ще 100 років тому, проте центральне виробниче значення в теперішній епосі відіграє все ж інформація. Знання швидше виступають її сателітом, або ж першодвигуном. Винахід або ідея форсує виникнення величезної кількості нових інформаційних потоків, що дає простір для досягнення успіху в межах правил сучасного постіндустріального соціуму» [122, с. 136].

У даному дисертаційному дослідженні ми не ставимо за мету дати авторські дефініції понть «знань» та «інформації», тому скористаємось наступним підходом до їх визначення:

- Знання – це систематизований результат пізнання, що створює суб'єктивний образ реальності у формі понять та уявлень.
- Інформація – це спосіб буття знань та його елементів, який характеризується доступністю до цілеспрямованого прагматичного застосування індивідом або машиною [122, с. 137].

Віртуалізацію освіти відрізняє саме інформативний (а не знаннєвий) характер, що часто ускладнює процес навчання – проблема полягає в тому, що учні, при наявності навичок роботи з комп'ютером і уявленні про інформаційні технології, практично не мають фундаментальної підготовки в структурі інформації, методах її організації та поширення [87].

Дійсно, все багатство Інтернету, яке забезпечується не тільки величезною кількістю різноманітних сайтів, але і мережевим доступом до різних банків даних, сучасним інформаційним технологіям, для звичайного середньостатистичного користувача виглядає як ресурси пошукових машин. Гіпотетично за допомогою сукупності пошукових машин можна знайти практично інформацію різного характеру, яка є у вільному доступі. При цьому користувач повинен кваліфіковано сформулювати запит (це окремий вид інформаційного мистецтва), після чого йому належить тривале, часто нескладне блукання по знайдених посиланнях. Користувач в цьому випадку не може зробити ніяких висновків про повноту пошуку та достовірність результатів.

Однією із форм існування віртуальних університетів виступають масові відкриті онлайн курси (МООК). Як зазначається в доповіді ЮНЕСКО, «вони викликали великий інтерес з боку урядів, освітніх установ і бізнесу. Вони стали важливою платформою для розширення доступності вищої освіти і поширення інновацій в області онлайн-навчання. Разом з тим поява таких курсів викликало побоювання в посиленні нерівності і серйозну стурбованість щодо використовуваних методик викладання, забезпечення якості і низьких показників завершення навчання, а також питання, що стосуються атестації та визнання результатів навчання. Особливу занепокоєність викликає аспект якості, враховуючи, що МООК припускають в основному самостійне навчання і не підкріплені структурою, якою володіють інші онлайн-курси. Методи навчання зазнають критики як застарілі, в рамках більшості МООК основний упор як і раніше робиться на надання інформації, виконанні завдань, оцінки за які виставляє комп'ютер, і

взаємної оцінки. Брак особистого спілкування і живих обговорень не дозволяють в повній мірі задовольняти потреби конкретного студента. Аналогічним чином атестація і оцінка учнів MOOK нерідко відсутні або не відповідають вимогам. Незважаючи на те, що освітні установи почали зараховувати отримані в рамках MOOK заліки та, незважаючи на впровадження нових форм атестації, наприклад цифрових сертифікатів, MOOK як і раніше розглядаються як неповноцінна форма навчання і недостатній показник якості отриманих знань» [94, с. 54].

Завдяки MOOK студенти «живуть в якомусь «полі» знання, яке створене новими засобами комунікації, які виявляються більш насиченими і складнішими, ніж будь-яке навчання традиційного способу. Ситуація схожа на лінгвістику, коли існує сама мова, і існують граматичні правила, які дозволяють мовою користуватися. Ще не створена граматики нових неписьмових засобів комунікації, не існує ефективних способів навчання новим мовам, що з'явилися завдяки новим засобам комунікації» [10].

Для вирішення ситуації, що склалася, конструюються й інші засоби, зокрема освітні портали. На відміну від традиційних сайтів, які можна позиціонувати, як засоби, що забезпечують просування продукції, рекламу (інформаційні відомості) будь-якої послуги, структури або конкретної особи, портал дає надійний доступ до цікавого користувачу змісту, додатків і служб, організованих як єдине ціле. Створення освітніх порталів є логічним етапом організації віртуального освітнього простору. При цьому в світовій практиці співіснують три типи освітніх порталів:

- організаційно-орієнтовані портали, присвячені допомозі у виборі очного навчального закладу;
- портали дистанційної освіти, що пропонують платну альтернативу очного навчання;
- допоміжні портали, які не скасовують, а доповнюють наявні бази даних очних навчальних закладів [84, с. 3].

Портали забезпечують легку можливість пошуку і доступу до всієї необхідної інформації по цікавому предмету. Тут викладені навчальні програми, глосарій, статті, книги (відскановані для повнотекстового прочитання), інформація про персоналії, про аналітичні та науково-методичні центри. Тобто структура порталів спрямована на інтерактивну інформативність. Іншою важливою допомогою в потоці електронної інформації служать бази даних і електронні бібліотеки, зміст, повнотекстові версії статей, книг, анотацій і бібліографічних даних з можливістю структурованого пошуку.

Зазначених прикладів досить для того, щоб зрозуміти, що хаос інформації в мережі починає впорядковуватися в міру потреб користувачів. В даному випадку університети та інші навчальні заклади виступають замовником такої впорядкованої інформації.

Причиною віртуальних процесів виявляється взаємодія реальних об'єктів. У випадку, коли один чи більше об'єктів взаємодії подає себе у ролі суб'єкта діяльності, то ця взаємодія виявлятиметься витокком їхнього віртуального стану, який буде відрізнятися від їхнього стану до взаємодії. Зміни і збільшення внутрішніх якостей реальних суб'єктів, що виникають в результаті їх віртуального стану, характеризують процес і результат того, що відбувається в навчальному процесі.

М. Мінаков підкреслює зв'язок віртуального університету та вимог ринку: «Уряди західних країн разом з громадським сектором вимагають від університетів приймати все більше студентів. У цій ситуації європейська парадигма освіти як підготовка еліти не спрацьовує, так само як і класичні принципи *liberal arts education*. Новий стиль освіти передбачає масовість і вузьку професіоналізацію. Нові інформаційні та педагогічні технології дали можливість застосовувати нові методи навчання, які задовольняють потреби ринку глобалізації стандартів. Жорстка глобальна конкуренція вимагає підготовки фахівців, які б відповідали її запитам, відсуває потреби регіонального суспільства на другий план, що змінює саме суспільство.

Віртуальний університет, з одного боку, змінює культурне середовище, а з іншого, є ознакою її зміни... парадигма віртуального університету переоцінила роль і місце студента в навчальному процесі. Учень стає головним учасником освітнього процесу. Учитель, інформація, методи і навички стають навчальними ресурсами, на основі яких будується освітній процес у вигляді сервісу. Цей сервіс, з одного боку, приносить дохід університетам і дозволяє розвивати дослідницькі проекти, а з іншого, студент висуває свої вимоги до способу отримання знань і навичок, що в кінцевому підсумку дає свій результат в продуктивності праці. Все – і дослідження, і студенти – орієнтовані на вимоги ринку» [74].

С. Терепиций слушно пише: «у сучасному постіндустріальному суспільстві з його орієнтацією на геометричне нарощення нематеріального виробництва прийнято стверджувати, що цінність знань зростає. Якоюсь мірою така характеристика є правильною, оскільки кожна галузь людської діяльності в наш час стає усе більш інформаційно місткою та причетною до наукового прогресу. Однак імпліцитна природа цього ціннісного зростання знань є кардинально відмінною від класичної аксіологічної системи. Абстрактна етика в гуманітарних науках крок за кроком поступається етиці утилітаризму, яка спрямована на досягнення конкретних прагматичних результатів за мінімальних витрат. Утилітаризм, як етичний модус прагматизму, є аксіологічним каркасом неоліберального економічного устрою, оскільки саме ця структура цінностей найбільш вдало накладається на систему соціальних зв'язків у суспільстві конкуренції та тотальної економізації» [123, с. 63].

Отож, до онтологічних особливостей віртуального університету, на наш погляд, можна віднести:

- по-перше, те, що йому властива деяка попередня невизначеність для суб'єктів взаємодії;
- по-друге, кожний вид взаємодії суб'єктів (навіть і з реальними суб'єктами освіти) є досить унікальним;

- по-третє, цей процес існує доти, доки існує ці взаємодія. Віртуальний процес відбувається у відповідному віртуальному просторі, властивості якого визначаються аналогічними ознаками і наявністю в ньому віртуальних об'єктів.

У найбільш загальному вигляді під віртуальним університетом ми розуміємо процес взаємодії освітніх суб'єктів і об'єктів, у ході якого виникає віртуальний освітній простір, специфіка якого залежить від них. Поза комунікацією між вчителями, учнями, освітніми об'єктами віртуальний університет існувати не може. Інакше кажучи, віртуальний університет створюється не технічними засобами, наочними посібниками або навчальними аудиторіями, а саме учасниками освітнього процесу. Зауважимо, що традиційне розуміння освіти як передача учневі деякого об'єму матеріалу відбувається без врахування комунікації між конкретними особистостями і запроваджується досить об'єктно у вигляді встановлених для реалізації навчальних стандартів, планів, програм і т. п.

Віртуальному університетові найбільше відповідає сферична модель, у відповідності до якої людина не зобов'язана вибирати певний напрямок руху. У центрі такої моделі зосереджується освітній потенціал особистості окремої людини, відносно якого і направлений процес розвитку. Сферична модель не містить єдиного центру освіти для всіх людей та загальний напрямок освіти, кожний студент здійснює рух в окремих частинах своєї сфери. Склад освітньої сфери – це освітні області, які визначає сама людина. Е. Морен вказує: «Нам належить пов'язати людину розумну (*sapiens*) з людиною безумною (*demens*), людиною економічною, людиною технічною, людиною будуючою, людиною стурбованою, людиною споживацькою, людиною екстатичною, людиною співаючою і танцюючою, людиною нестабільною, людиною уявною, людиною міфологічною, людиною кризовою, людиною невротичною, людиною еротичною, людиною безмірною, людиною руйнуючою, людиною свідомою, людиною несвідомою, людиною магічною,

людиною раціональною: одна особа являє себе в багатоманітні образів в ході остаточного перетворення гомінід в людину» [77, с. 144].

Розвиток (розширення) освітньої сфери відбувається нерівномірно, але в ідеалі сферична форма задає напрями для освітнього руху. Зауважимо, що поняття «сфера», «траєкторія», «простір» і т. п. використовуються не в строгому математичному сенсі, а в якості педагогічних модельних уявлень, які допомагають візуалізувати модель віртуального утворення.

Просторова модель віртуального університету передбачає можливість створення найрізноманітніших освітніх сфер, в яких буде відбуватися індивідуальний розвиток кожної особистості. Людиною самостійно визначається своя сфера, вона вибудовує в ній різні структури і цінності, наповнює її змістом, і за допомогою нього орієнтується при своєму внутрішньому і зовнішньому пізнанні різних освітніх областей. Результатом побудови просторової моделі віртуального університету виступає формування уявлення внутрішнього світу особистості як сукупність із безлічі сфер, які розширюються. Всі ці сфери тісно пов'язані, вони є рухливими і в результаті поєднання між собою утворюють те, що можна назвати віртуальним освітнім простором людини. Це простір здатне розширюватися до зовнішнього світу, відкриваючи для себе його зовнішні сфери.

Процес розширення відбувається за допомогою діяльності студента, який використовує свої фізичні органи чуття, емоційно-образні та інтелектуальні здібності. Фізичний зір, наприклад, допомагає людині проникати всюди, на що вона може звернути увагу, взаємодіяти будь-яким видимим реальним об'єктом. "Політ думки" або чуттєві відчуття також збільшують можливості людини у взаємодії з об'єктами. Сукупність віртуальних сфер, які розширюються, взаємодіють, взаємоперетинаються – такий образ людини, яка пізнає, поступово заповнює собою весь видимий і доступний їй пізнання світ.

Загалом, віртуальний університет і дистанційне навчання дуже тісно пов'язані між собою, проте слід зазначити, що перше не зводиться до

останнього. Технології, які використовуються при дистанційному навчанні дають змогу розширити освіти при очній формі, розширивши межі взаємної доступності віддалених один від одного учнів, викладачів, фахівців, а також інформаційних масивів. Натомість метою віртуального університету є ціннісно-змістовне сприйняття і розуміння людиною власного призначення в реальному світі через включення до нього віртуальної складової. Ми спробували здійснити огляд «порядку денного» проблеми утвердження віртуальних університетів як нової стратегії розвитку освіти, що відповідає на складні запити інформаційної доби, а також продемонструвати позитивні та негативні сторони імплементації ідеї віртуалізації освіти.

2.2. Аксиологічні засади університету в контексті їхньої віртуалізації

В історії людства цінності завжди існували у якості певних внутрішніх духовних опор, що допомагали людині встояти перед випробуваннями долі. Вони впорядковують дійсність та привносять до неї осмислені оціночні елементи. Тому часто поняття цінностей зіставляють з поняттям ідеального, бажаного чи нормативного. Звісно, ми не можемо заявити, що саме цінності надають сенс людському життю, однак вони стають важливою ланкою у процесі смислотворення. Філософ М. Лоський визначає цінності як «дещо всепроникне, що визначає сенс і всього світу в цілому, і кожної особистості, і кожного вчинку» [див. 68]. Цінності у своєму узагальненому визначенні стають реальними орієнтирами поведінки людини та формують її життєві настанови.

З розвитком інформаційного суспільства виникає необхідність у реактуалізації та переосмисленні змісту освіти та її ціннісних складових. С. Пролєєв слушно відзначає: «освіта як соціальний інститут містить у собі загрозову амбівалентність. З одного боку, вона пропонує людській особі доступ до культурних надбань людства та відкриває можливості

продуктивного розвитку особистості, вибудови творчого й успішного життєвого сценарію. З іншого боку, освітній процес розкладає й нищить самобутню особистість, виготовляє людей для даної соціальної системи, переоформлює їх у типові для даного суспільства соціальні персонажі. Соціальна система тяжіє до того, щоб через систему освіти просто відтворювати саму себе. Таким чином вона прагне зберегти у непорушності усталені диспозиції суспільних відносин, набір соціальних ролей та ієрархію цінностей» [103, с. 18].

Нова система освіти із необхідністю має бути побудована з урахуванням нових ціннісних орієнтирів та потреб особистості й соціуму. Формування нової картини світу, яка передбачає відповідальність людства перед самим собою та перед природою, звеличення цінності людського життя, свободи вибору та рух проти детермінізму стає причиною й формування нових аксіологічних маркерів.

Сфера освіти є важливим соціальним інститутом, оскільки через систему освіти відбувається трансляція соціокультурного досвіду. Потрапляючи до сфери освіти особистість отримує потужний інтелектуальний заряд для подальшого розвитку і становлення, інтелектуального і професійного зростання та особистісного вдосконалення. «Освіта постає як «занурення» індивіду у потік культурного цілого, пред'явленого історично як передача цінностей від минулого до майбутнього, як зв'язок із вічними проблемами та кінцевими питаннями буття» [12, с. 22].

Проблематика цінностей має декілька напрямів, кожен із них інакшим чином тлумачить походження цінностей в культурі. Один із напрямів концепції цінностей, який є нам близьким за своїми переконаннями, відстоює наступну позицію: цінності є продуктом історії та культури, вони не є перманентними, а формуються в певних історико-культурних умовах. Одним із представників цього напрямку є німецький філософ В. Дільтей [31].

В широкому сенсі, проблематика освіти завжди викликала неабиякий інтерес зі сторони фахівців різних галузей знань, зокрема і філософів. Відтак, над специфікою освіти та її ціннісним потенціалом для особистості роздумували філософії з найдавніших часів. У різні століття значенню освіти надавали різного забарвлення, проте сучасна світова спільнота однозначно визначає важливість освіти для сучасної особистості як можливості розвитку, самоактуалізації, для становлення людини як гідного громадянина своєї країни.

Оскільки освіта є безсумнівним інструментом впливу на духовні цінності та пріоритети людей з урахуванням інтересів соціуму, звернення до проблем аксіології при дослідженні освіти є особливо важливим. Розглядаючи проблему цінностей у тісному зв'язку із визначенням сутності людини, її творчої природи та здатності змінювати світ навколо відповідно до власних цінностей, ми розуміємо, що людина формує свої цінності, постійно руйнуючи протиріччя між цінностями та антицінностями. Це стає механізмом підтримки життєвого світу та захисту від ентропії.

В сучасній парадигмі, які наукова спільнота умовно називає постмодерністською, з'являються нові визначення цінностей освіти. Сама ж ця парадигма походить від маргіналії педагогічної культури початку ХХ століття, до яких ми відносимо теорію та практику вільного виховання, просякнуті ідеями «філософії життя», стверджує Є. Плеханов [6]. В середині минулого століття спільними зусиллями теоретиків феноменології, прагматизму, структуралізму та неофрейдизму було сконструйовано парадигмальну цілісність так званої гуманістичної педагогіки. Вона була скерована на розуміння особистості як зарані відритої, проєктивної особи, що здатна до само актуалізації. Прагнення до реалізації креативних начал особистості поставило на головну роль постмодерної освіти саморозвиток особистості у вільних формах діяльності.

В сучасному світі роздуми філософів над аксіологічним потенціалом освіти отримали новий імпульс через трансформацію усталеного образу

освіти, і появу таких нових понять як «віртуальна освіта», «віртуальний університет», а також широкого застосування комунікаційних та технічних засобів в процесів освіти: «Світовий процес переходу до інформаційного суспільства, а також економічні, політичні та соціальні зміни, що його супроводжують, прискорюють реформування системи освіти. Передусім це стосується забезпечення доступу до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності та відповідні знання» [146, с. 3].

У цьому контексті існує теза, що «сучасна освіта перебуває в неявному конфлікті між класичним естетизмом розуму та новітнім утилітаризмом знань, між абсолютним та відносним статусом цінності, загалом між фундаментальною традицією та інновацією. Кожна із сторін даного конфлікту має своїх прихильників та противників, однак беззаперечним залишається лиш те, що співіснувати ці дві протилежні аксіологічні настанови більше не можуть... сутність сучасного стану освіти полягає у її проміжному становищі між традиційними та інноваційними ціннісними системами» [124, с. 119-120].

Дослідник О. Кулик констатує двосторонність процесів інформатизації: «Сучасний етап розвитку суспільства обумовлює широке впровадження інформаційних технологій управління в освітню галузь, що в свою чергу обумовлює дослідження розвитку інформаційних процесів та інформаційних технологій управління у системі освіти» [61]. Такі зміни дозволяють нам говорити про невичерпну актуальність даної теми і необхідність переосмислення складу освіти в сучасному світі. На підтвердження думки про необхідність переосмислення місця освіти в сучасному мультикультурному просторі як одному із головних векторів соціального та інтегративного розвитку, виступає ЮНЕСКО, проголосивши XXI століття «Століттям освіти».

У сучасному філософсько-дослідницькому просторі проблематика освіти посідає чільне місце. Актуалізація проблеми зумовлюється необхідністю перегляду традиційної класичної форми освіти. Зростаючий

попит на застосування інформаційних технологій в освіті (зокрема, дистанційна освіта, віртуальна освіта) дає підставу стверджувати, що віртуальний університет – це наступний еволюційний етап освіти, який має широку практику в європейських країнах, і впроваджується в український освітній простір.

Такі думку поділяють сучасні дослідники, серед яких Ю. Новіков [84]. Успішне проникнення комп'ютеризації майже в усі сфери суспільної діяльності та життя окремого індивіда унеможливило відмову від застосування відповідних технологій. Поява віртуального світу, який не є ірреальним або фантастичним, а скоріше суперреальним [91], дозволяє особистості створювати ідеальний світ із варіативними елементами. Пізніше віртуальний простір та простір освіти зазнали взаємопроникнення — освіта залучилась до віртуального простору, і віртуальна складова відтепер є і в системі освіти: «Сучасне суспільство дедалі більше набирає рис інформаційного. При цьому, інформаційне суспільство вимагає нового, більш якісного рівня освіти й нових методів її надання» [100].

Однією з найважливіших складових та механізмів залучення до культурних цінностей, які стали доступними завдяки застосуванню інформаційних технологій в освіті, є мотиваційна сфера буття особистості. Віртуальна освіта розвиває мотивацію особистісного вибору та здатність до самомотивації загалом. З урахуванням цього, можемо провести паралелі між типами цінностей та мотивів. Наприклад, мотивами прагнення людини до віртуальної освіти можуть бути:

- цінності саморегуляції, пов'язані з прагненням до незалежності та свободи. Це спонукає людину здійснювати автономний вибір, прагнути творчості у пізнанні;
- цінності безпеки, які передбачають стабільність існування та уникнення невизначеності у життєвих ситуаціях;
- універсалізм, під яким у даному випадку розуміється досягнення потреби в красі, гармонії та толерантності через освіту;

- досягнення – усвідомлення, що суспільне визнання іноді багато в чому залежить від рівня особистої та суспільної освіченості;
- прихильність через прагнення до добра, взаємновічливої комунікації, заснованої на взаємоповазі – це також визначається освітою.

Аналізуючи сучасний стан українського суспільства, дослідник О. Кулик відмічає: «Прискорення темпів інформатизації загальної середньої освіти є наслідком глобальної інформатизації українського суспільства» [61]. Ми вважаємо, що включення вітчизняної освіти в світові процеси покращення освітньої та наукової діяльності конструктивно вплине на прогрес суспільства. Більше того, включення вітчизняних університетів у глобальний освітній простір є адекватною реакцією на запити глобалізаційних тенденцій, виклики міжкультурної взаємодії та бурхливого розвитку інформаційних технологій [110; 113]. Говорячи про поняття «віртуальна освіта», яке є достатньо широким, ми маємо на увазі віртуальний університет, дистанційну освіту, дистанційне навчання, онлайн-освіту та інші сукупні поняття.

Розглянемо детальніше аксіологічну складову віртуальної освіти. Потужність і унікальність ціннісних потенцій, які закладені в освіті, не викликають сумніву. Ціннісний потенціал освіти розкривається у її специфічних аксіологічних векторах. Дослідниця Л. Панченко формує їх наступним чином [92, с. 159]:

1. Внутрішні цінності функціонування освіти;
2. Зовнішні цінності, що індукуються;
3. Інструментальні цінності освіти;
4. Продуковані цінності в освіті.

Під першими маються на увазі академічні, управлінські, педагогічні цінності, та цінності сконцентровані на зайнятості випускників (тут головними цінностями виступають: індивідуальність, запити суспільства, викладацькі цінності, цінності навчальної діяльності та оцінювання її результатів). Під другими маємо на увазі ті цінності, що виводяться, а іноді нав'язуються, суспільством чи державою. Третя позиція відображається в

цінностях матеріального, соціального, та статусно-престижного характеру (вплив якості освіти на оплату праці, соціальну мобільність, варіативність професійних пропозицій та підвищення статусності). Остання категорія в цій градації відображає ті сформовані якості особистості та суспільства, які детерміновані освітою: відповідальна особистість із світоглядними установками, та наявні умови і можливості для її реалізації, можливості освітянина втілювати реалізовувати власні інтереси та цілі.

Досліджуючи цінності віртуальної освіти, ми зустрічаємо дві взаємопов'язані проблеми: освіта як цінність та цінності в освіті, які складають ядро аксіологічної проблематики філософії освіти та вимагають методологічного обґрунтування теорії та практики системи освіти [60, с. 31]. Сьогодні ми спостерігаємо стрімку прагматизацію суспільства та освіти, основною тенденцією розвитку якої стає її орієнтація на споживача. Освіта включається у ринкові відносини, втягуючись у систему загального споживання. На місце передачі культурного досвіду попередніх поколінь проникають партикулярні форми відтворення суб'єктності [4, с. 33]. Це призводить до обмеження освіти як результату професійними вміннями індивіда, який би був затребуваний на ринку праці. Віртуальна освіта в цілому відповідає цим вимогам, оскільки вона має змогу залучити до навчального процесу більшу кількість людей, а отже – підготувати більшу кількість фахівців з різноманітних галузей. У зв'язку з цим ми спостерігаємо зростання ролі утилітарних цінностей освіти, таких як інструментальна та статусно-престижна. Інструментальна цінність віртуальної освіти полягає у більш широких можливостях вибору виду та сфери професійної діяльності, створюючи мобільне відкрите освітнє середовище.

Однак на нашу думку, увагу варто звернути, передусім, на культурно-світоглядні цінності віртуальної освіти. Перш за все, це морально-етична цінність, яка позначає формування вільної та відповідальної особистості, здатної до саморозвитку та само актуалізації. Моральна складова

характеризує та визначає мету та сутність освіти, задає її сенс та пов'язана з необхідністю збереження та передачі духовно-моральних цінностей.

Аналізуючи культурно-світоглядні цінності віртуальної освіти, ми спираємося на класифікацію дослідника М. Розова, який основними цінностями освіти називає наступні:

- відповідальність за загальнозначущі цінності;
- вільне світоглядне самовизначення;
- особистісна самоактуалізація в культурі та житті;
- загальнокультурна компетентність [106, с. 256].

Розглянемо їх детальніше у контексті проблем цінностей віртуальної освіти.

Виховання характеру людини відповідно до вимог суспільства та традиції є, як відомо, однією з класичних освітніх цінностей. Однак сьогодні з розвитком принципів свободи, самовизначення та самоактуалізації людини ми спостерігаємо знецінення традиційних ціннісних взірців. Традиційні вищі навчальні заклади відмовляються від ролі вихователя особистості, віртуальні ж – навіть і не передбачають існування такої функції. Оскільки активна роль у такому освітньому процесі покладається саме на того, хто вчиться, він має стати власним вихователем. Вчувається гасло «виховай себе сам». З іншого боку, відмова освітньої системи від ролі вихователя призводить до ризику появи байдужості, соціального ескапізму та обмеження духовних запитів. Аналізуючи цю суперечність, ми приходимо до висновку про необхідність збереження та передачі загальнозначущих цінностей. Ми не можемо зняти виховну роль освіти, однак маємо пристосувати її до нових вимог, змінивши формулювання: особистість має бути такою, якою вона сама себе здійснить у власному самовизначенні, враховуючи беззаперечність загальнозначущих цінностей. Відтак, відповідальність за загальнозначущі цінності залишається однією з основних цінностей освіти за будь-якої освітньої системи. Цей імператив є актуальним і для віртуальної освіти, адже він поєднує свою

стійкість із гнучкістю: зміст загальнозначущих цінностей з розвитком суспільства також зазнає змін.

Ця цінність діє на користь суспільства та культури. Але віртуальна освіта, як вже було сказано вище, мусить балансувати на трьох гранях, включаючи й індивіда. Тому вона має забезпечити умови для вільного самовизначення кожної людини у світоглядному просторі заради її вміння приймати власні цінності у формі життєвих цілей, мотивів, прагнень та принципів. Завдяки своїй специфіці віртуальна освіта стає потужною платформою для світоглядного самовизначення особистості.

Особистісна самоактуалізація в культурі та житті тісно пов'язана з орієнтацією віртуальної освіти на індивідуальні інтереси кожної людини та з формування творчої особистості, здатної до самореалізації. Освіта має допомогти людині віднайти своє місце в культурі та житті, узгоджуючи вищезгадані загальнозначущі цінності з індивідуальною світоглядною позицією людини. Це дозволяє уникнути ризику розбіжностей між особистісними та загальнокультурними компетентностями. Віртуальна освіта знаходить індивідуальний підхід до людини, дозволяючи їй усвідомити можливість застосування свого особистісного емоційного потенціалу на користь загальнолюдської культури. Самоактуалізація особистості дозволяє уникнути небезпеки культурно нереалізованого потенціалу.

Досить гостро постає питання балансу між різними цільовими установками віртуальної освіти: моральним та духовним розвитком особистості та забезпеченням конкурентоспроможності на ринку праці. У такій ситуації існує ризик застосування функціонального підходу до освітнього процесу, визначаючи за основну мету того, хто навчається, зайняти своє місце в певному сегменті ринку праці. Це визначає і ставлення до освіти як до звичайного формалізованого інформативного процесу. Але такий підхід суперечить інноваційній стратегії освіти та модернізації суспільства. Віртуальна освіта має на меті виховати серед випускників перш за все ініціаторів, а не простих виконавців, розвинути їх адаптивність та

навчити пристосовуватися до науково-теоретичних, технологічних та структурних змін, без яких неможливо уявити розвиток сучасного суспільства.

Визнаючи цінність віртуальної освіти для суспільства, ми не можемо применшувати її значення для кожного окремого індивіда. Звісно, основою формування цінностей кожної людини є суспільні цінності, які сприймаються та засвоюються чи заперечуються індивідуально. Індивідуальні цінності емпірично очевидні [23, с. 47]. Вони – умова існування та розвитку кожної особистості, орієнтиром у її діяльності. Це також означає, що й мотивація тієї чи іншої діяльності людини народжуються не з абстрактних суспільних цінностей, а з її особистих прагнень, емпіричних особистих оцінок об'єктів навколишньої дійсності. Віртуальна освіта, як і освіта загалом, виступає такою емпіричною базовою цінністю для кожної людини, оскільки стає для неї не просто важливою, але й необхідною для успішного існування в сучасному суспільстві. Адже цінність, перш за все, визначається значимістю явищ та предметів дійсності з точки зору їх відповідності чи невідповідності вимогам людини [23, с. 47]. Тому віртуальна освіта та освіта в цілому на сьогодні може вважатися термінальною цінністю для індивіда, що ставить собі її за мету, якою він керується у своєму житті відповідно до потреби знати, вміти, бути спроможним. До того ж, саме ці цілі відіграють важливу роль в мотивації людини до освітньої діяльності, й саме вони стають регуляторами її ставлення до навчального процесу.

Водночас віртуальна освіта виступає й інструментальною цінністю, як вже було згадано раніше. Це спричинено там, що вона стає також засобом досягнення різноманітних проміжних цілей у життєдіяльності індивіда відповідно до його потреб, наприклад, досягнення добробуту. Іншими словами, освіта сьогодні для багатьох стає цінністю чи засобом, а може навіть і нормою життєдіяльності, інтуїтивно чи усвідомлено.

Як ми вже зазначили, поява віртуальної освіти зумовила необхідність перегляду традиційних засад освіти. Відтак, і ціннісний потенціал освіти та ті

переваги, які пропонує віртуальна освіта, також потребують переосмислення. Ми можемо виділити ряд позитивних моментів, які демонструють ефективність функціонування віртуальної освіти і віртуального університету як комплексної системи. Відтак, переваги віртуального університету відображаються в першу чергу на запитах багатьох сучасних людей. Вони направлені на умови діяльності навчальної та професійної сучасної особисті: гнучкість та економія часу, можливості технічного доступу, віртуальність, можливість доступу з будь-якого куточку світу, в тому числі до учбових матеріалів. Сучасний рухливий світ змушує людину шукати можливості узгодження роботи і навчання, в чому на допомогу приходять віртуальний простір та супутні технічні пристрої.

Однією із проблем, яку вирішує віртуальне навчання, є неможливість фізично бути присутнім в університеті. З цим успішно справляється дистанційна освіта. Така форма навчання не потребує фізичної присутності, проте дає можливість навчання в інтерактивному режимі. Слід відзначити, що високий відсоток самостійної роботи та самостійного освоєння матеріалу не виключає викладача із процесу навчання, оскільки в дистанційне навчання включений консультативний супровід викладача.

Ще одна проблема, яка може виникнути у сучасної людини, що змушує її обрати освіту на користь її віртуальної форми, це економія часу. Можливості сучасної людини є достатньо широкими, що дозволяє поєднувати кар'єру, навчання і власні захоплення. Тому віртуальне навчання дає змогу у зручному режимі долучатися до матеріалу і засвоювати його у зручний час за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. До того ж, з метою економії часу, всі матеріали представлені у віртуальному просторі і учасники мають постійний доступ до них. Віртуальний простір дає змогу швидкого доступу до інформації та оперативного використання постійно виникаючих нових досягнень. Людина, яка обирає віртуальне навчання впевнена у тому, скільки часу і можливостей вона може витратити на навчання і використовує це час максимально ефективно.

До списку позитивних сторін, які превалюють у віртуальній формі навчання, слід також додати економічний фактор (нижча вартість навчання), інформаційна насиченість процесу, можливість самостійно розподіляти власний час, можливість засвоювати новітні технології, програми разом із навчанням, орієнтація лише на власний рівень знань, уникаючи групової роботи із студентами різних рівнів.

Чимало сучасних українських та зарубіжних престижних університет вдало поєднують різноманітні форми навчання: очну, заочну, дистанційну та інші. Такий вибір дає змогу самостійно обрати форму навчання яка є найбільш зручною для власного темпу життя. Наявність такого різноманіття форм навчання та можливостей засвоювати навчальний матеріал є правильною реакцією (а наразі – уже навчальною нормою) на стан сучасного суспільства, можливості якого детермінуються досягненнями науки і техніки.

Як зазначає сучасна українська дослідниця О. Мельник, «безпосереднє застосування комп'ютерних мереж у сфері освіти пов'язано з розробкою новітніх освітніх та навчальних програм, застосуванням Інтернет-технологій у навчальному процесі, створенням електронних бібліотек, довідково-інформаційних систем, систем менеджменту в освіті, автоматизацією та інформаційним супроводженням документів про освіту, використанням спеціалізованих банків даних і знань, дистанційним навчанням» [73, с. 87]. Навчальні заклади, які забезпечують отримання освіти інформаційно-комунікаційними засобами можна поділити на три категорії за рівнем впровадження віртуальних елементів.

До *першої категорії* відносимо університети, які поєднують традиційну освіту із елементами інформаційно-комунікаційних складової (наприклад, комбінування традиційних іспитів та тих, що проводяться із залученням віртуального простору, переведення курсів у віртуальну форму, наповнення сайту учбовими матеріалами, комп'ютеризація навчального процесу тощо).

Другу категорію складають навчальні заклади, які будують процес навчання на інтернет-базі. В такий спосіб здійснюються усі процеси, починаючи з вибору курсів і оплати навчання, завершуючи самим процесів навчання та проведення консультаційних та екзаменаційних сесій – це є віртуальний університет в повному значенні цього слова.

Третя категорія – заклади, які розміщують в Інтернеті лише рекламно-ознайомчу інформацію без учбового навантаження (інформація про заклад, розклад занять, дати сесій, каталоги бібліотеки, сповіщення, фото, новини і заходи тощо). Перша категорія становить більшість університетів, на відміну від другої і третьої категорій.

Загалом, аналізуючи ціннісний аспект віртуального університету, в більш широкому сенсі ми виходимо на проблематику освітнього простору. Розробка такого наукового, освітнього, учбового інформаційного поля актуалізувалася через протікання інтеграційних процесів в сфері освіти. Вливаючись до єдиного політичного, економічного, фінансового, туристичного простору, Україна виділяє одне із пріоритетних завдань – створення єдиного наукового та освітнього простору. Але в центрі цього простору має бути людина. В. Кремень вказує: «Переконаний, що наше доросле суспільство зможе бути ефективним, гуманним і демократичним, якщо ми утвердимо людиноцентризм у суспільному житті як створення умов для плідної діяльності кожної людини в суспільстві. Дитиноцентризм в освіті – це не проголошення гасла “Все краще – дітям”. Це виокремлення сутнісних особистих рис кожної дитини і максимально можливе наближення навчання й виховання цієї дитини до її конкретних здібностей. Ідея дитиноцентризму має проходити червоною ниткою у процесах реформації та модернізації системи освіти. Врешті-решт це є оцінкою стану самої освіти. Те, що ми можемо і мусимо робити в школі, – це допомогти дитині пізнати себе, розвинути на основі своїх сильних сторін і здібностей. Ставши дорослою, людина найкраще, максимально себе реалізує і буде щасливою, бо робитиме свою справу професійно й ефективно; і суспільство

розвиватиметься динамічно і несуперечливо, оскільки так діятимуть мільйони людей» [58, с.11].

Як відмічає у своїх дослідженнях О. Мельник [73], наразі в світі існує понад сотні науково-освітніх комп'ютерних мереж, найвідомішими серед яких є в Німеччині, Канаді, Британії, Голландії, Франції, Росії, Україні та інших. Такі освітні мережі безперечно мають свою специфіку, оскільки зорієнтовані на освітні, навчальні, науково-комунікаційні задачі, і включають в себе наступні риси сучасної освіти [73, с. 87]:

- 1) виникнення й розвиток глобальної системи освіти;
- 2) кодифікація знань та розвиток нових технологій;
- 3) навчання протягом всього життя;
- 4) орієнтованість на синтез найновіших наукових знань і методологій;
- 5) широке застосування інноваційних інформаційних технологій.

В рамках єдиного науково-освітнього простору окрім виникнення нових форм навчання, про які зазначили вище, також встановлюються соціальні зв'язки між навчальними закладами, науковими центрами, звичайними співробітниками і провідними фахівцями закладів із різних куточків світу, виникають нові форми освітньої діяльності – наприклад, віртуальні лабораторії. Таким чином, віртуальний простір слугує не лише місцем для наповнення інформації в односторонньому режимі, а засобом комунікації наукових спільнот і самих науковців. Слід відзначити, що в такому режимі роботи інформація розповсюджується набагато швидше, що особливо важливо для віддалених наукових закладів.

«Створення інформаційної освіти як нової системної якості освіти в процесі входження України в єдиний європейський освітній і науковий простір, актуалізує доповнення та розвиток цих принципів, формування принципів інформаційної освіти» – стверджує дослідниця О. Мельник [73]. Такими принципами можуть стати наступні показники: інтерактивність, процес навчання в режимі он-лайн, застосування електронного формату

документації контролю успішності, наявність віртуальних груп, які моделюють звичну присутність студентів, віддалений доступ до навчального матеріалу, інформаційних ресурсів, баз знань, формування нових соціальних зв'язків між фахівцями, закладами, системами, присутність у єдиному європейському інформаційному потоці і всеучастне формування цієї інтелектуальної віртуальної платформи. Створення єдиної інтелектуальної платформи у віртуальному світі, суть якої в об'єднанні великих масивів інформації освітнього і наукового характеру, є важливим завданням сучасної освіти. Таку функцію виконують сучасні науково-освітні мережі, що безперечно спрощують рівень доступності до інформації, в певній мірі спрощують і прискорюють освітній процес. Онлайн-консультації, відео-конференції, дистанційність, зв'язок фахівців з різних країн – це ті можливості, які сьогодні пропонують освітні мережі [37]. Таким шляхом освіта виходить на новий рівень. Дану позицію поділяють більшість прогресивних сучасних дослідників: «Зараз і в майбутньому неможливо буде повноцінно розвивати освіту знаходячись в ізоляції. Інформаційне суспільство потребує від освіти інтеграції та комунікації для переходу до нового стану, нової якості освіти» [73, с. 88].

Окрім цього, одними з найголовніших цінностей віртуальної освіти є креативність та творчість. Креативність – це соціально обумовлена цінність, оскільки сучасний світ потребує перш за все людей, здатних креативно мислити. Віртуальна освіта стає новим шляхом освіти, який надає можливість більш успішно створювати умови для дійсного розкриття внутрішнього потенціалу людини. Це шлях, на якому формується людина-творець. Той, хто навчається, стає не просто суб'єктом навчального процесу, він підіймається на рівень творчої індивідуальності, яку можна сформувати в умовах особистісно-діяльнісного підходу в навчанні. Ці умови створюють освітнє середовище, яке стимулює навчально-пізнавальну та творчу активність, адже методологія віртуальної освіти в межах особистісно-орієнтованого навчання передбачає відхід від традиційної системи подачі

матеріалу, завдань та вправ у предметній сфері. Творча скерованість особистості означає не лише напрацювання її життєвих стратегій, але й активну скерованість на майбутнє та здатність досягати поставленої мети й здійснювати вплив на суспільство. Аналізуючи саму сутність людини, багато хто з філософів визначали головною цінністю її буття свободу. Віртуальна ж освіта дає людині можливість розкрити свою внутрішню свободу, реалізувавши власний потенціал та дотримується свого аксіологічного Я.

Н. Бехтерева стверджує: «Творчість необхідна сьогодні більш, ніж коли-небудь раніше, й її має бути переорієнтовано на збереження людства та всього живого на планеті» [14, с. 36]. Віртуальна освіта закріплює персоналістичні цінності та розвиває повагу до людини. Її скерованість на шлях інновацій має на меті активізацію значної частини соціуму, тому закономірно, що креативність стає атрибутом суспільного розвитку. Творчість перестає обмежуватися суто інтелектуальною діяльністю. Її скерованість визначається не стільки цінністю самої роботи, скільки творчим «неформальним» мисленням, здатністю проявити соціальну компетентність.

Розглядаючи загальнокультурну компетентність у якості результату віртуальної освіти та освіти загалом, варто звернутися до самого поняття компетентності. Це поняття будується таким чином, щоб поєднувати у собі асиміляцію нових відкриттів та розробок, що стосуються пізнання та практики, з одного боку та визначення суспільних вимог до кожного профілю, ступеня та освітньої системи з іншого. М. Розов зазначає, що компетентність включає у себе наступні аспекти:

- смисловий (історичний, теоретичний, ціннісний, інформаційний), які полягають у адекватному осмисленні ситуації в більш загальному культурному контексті. Тобто, в контексті наявних культурних взірців розуміння та оцінки різного роду ситуацій;
- проблемно-практичний, який означає адекватність розпізнавання ситуації, постановки та ефективного досягнення цілей, розв'язання задач та дотримання норм у різних ситуаціях;

- комунікативний аспект – адекватне спілкування з урахуванням відповідних культурних взірців спілкування та взаємодії [106, с. 260].

Таким чином, доходимо висновку, що людина володіє загальнокультурною компетентністю за умови здатності до адекватного осмислення, практичного вирішення та комунікативного вираження ситуації, які знаходяться за межами її професійної сфери діяльності. Окрім цього, якщо в професійній компетентності головна роль належить проблемно-практичному аспектові, то в загальнокультурній – смислового та комунікативному. На формування такої компетентності скерована в першу чергу гуманітарна освіта.

Отже сучасна освіта більш зорієнтована на оволодіння компетентностями, ніж на передачу знань. Адже, що важливо, ці компетентності згодом дозволяють з необхідністю отримувати знання самостійно. Тому постає питання про важливу роль тісного зв'язку теорії з практикою. Інноваційна віртуальна освіта пропонує навчання в процесі створення нових знань – за рахунок інтеграції фундаментальної науки, власне навчального процесу та виробництва.

Отже, сьогодні в більшості країн світу продовжується впровадження інформаційних технологій в освітній сфері, хоча більшість університет потребує технічної та організаційної підтримки. Втім, Україна продовжує процес влиття у єдиний науково-освітній простір, що без сумніву буде корисним для розвитку вітчизняної науки та освіти. Важливу роль в цьому процесі відіграє віртуальний університет, як складна комплексна система забезпечення віртуальної освіти; вона є незамінною складовою сучасного університету. На нашу думку, наявність віртуальної освіти серед варіативності форм навчання є закономірним для сучасного співтовариства, а цінність віртуального університету відображається у перевагах, які він може дати сучасній людині.

2.3. Гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету

У сучасному суспільстві знання і інформація стають головними продуктами виробничого процесу, залишаючи на задньому плані матеріальні блага. Завдяки технічному прогресу обробка, накопичення, отримання та обмін інформацією в її будь-якій формі (звук, текст, візуалізація) здійснюються поза просторово-часових обмежень. Дійсно, новий тип суспільства будується, перш за все, на можливості людського інтелекту, а знання стають наріжним каменем його розвитку. Теоретичне знання становить стрижень сучасних суспільних відносин.

Ще Х. Ортега-і-Гассет писав про кількість знань: «Перед людством постало вкрай невідкладне завдання – знайти якусь технологію для доцільної концентрації знань, які на сьогодні ми маємо. Якщо ж не вдасться підкорити цю рясну рослинність, то вона задушить людину. Над первісним лісом життя вивищиться ще один ліс науки, яка мала б спрощувати життя. Якщо наука впорядковувала життя, то тепер треба буде також упорядковувати науку, організовувати її, – бо регламентувати її вже неможливо» [89, с. 101].

М. Муртазіна пише: «сучасна система освіти використовує нові можливості для втілення в навчальному процесі нової культурної ситуації, яка характеризується доступністю інформації, глибоким рівнем індивідуальної та колективної рефлексії, можливістю здійснювати моделювання реальності за допомогою інформаційних технологій. Зіткнувшись із зовсім іншою епістемічною ситуацією в освіті, суспільство, безумовно, відчуло на собі не тільки переваги іншої культурної ситуації, а й масу проблем, пов'язаних з нею. Мабуть, найбільш значущою з них є проблема конфлікту знання і інформації. Якщо колишня системи освіти базувалися на трансляції загально визнаного знання, то передача знань як гіпертексту не знає жорстких кордонів і постійно змінюється. Наступна проблема мережевої освіти – виховання культури людини, виховання

світогляду. Легкість доступу до інформації через комунікаційні технології веде до знецінення інформації. У зв'язку з цим людина повинна вміти фільтрувати потоки інформації, якими рясніє віртуальний простір. Порядок буття в Інтернет визначається внутрішнім світоглядом кожної людини. У цьому велика перевага Мережі, в порівнянні з реальним життям. Але на індивідуально-особистісному рівні – все ж це проблема. І варто уточнити – філософська, яка потребує осмислення і конструктивного діалогу» [78].

Ж. Дерріда у своєму виступі «Глобалізація, світ, космополітизм» зазначав: «те, що відбувається дійсно підкреслює певну тенденцію до непомітного скороченню часу праці, як праці в реальному часі і в конкретному місці, так і до усунення самого тіла робітника. Все це впливає на працю в її класичних формах, в тих формах, які ми успадкували; це впливає на працю за допомогою нашого нового відчуття кордонів, за допомогою віртуальної комунікації, швидкості переміщення і всеосяжність інформації» [28, с. 134].

З іншого боку О. Назарчук пише: «інформаційним можна вважати таке суспільство, яке здатне забезпечувати постійний і оптимальний приріст кількості інформації для функціонування всіх своїх підсистем, щорозвиваються, здатне її обробити і спожити. Очевидно, що більш досконалим є те суспільство, яке виробляє і споживає більшу кількість інформації. Таке суспільство створює розгалужену інституційну підсистему інформаційних потоків, відповідальну за внутрішній і зовнішній інформаційний обмін. Інформація є кровоносною системою суспільства, без якої суспільний організм не міг би рухатися і жити» [79, с. 91].

К. Мусселін у роботі «Університети і ціноутворення на ринках вищої освіти» слушно пише: «Два основних аргументи, як правило, мобілізують документальне засвідчення [ринкової] еволюції. Перший має відношення до перетворення в природи продуктів, що випускаються вищими навчальними закладами. Кілька десятиліть тому, в цілому, було само собою зрозумілим, що навчання і наукові дослідження є (або мають бути) типовими товарами,

тобто товарами, які є неконкурентними (їх споживання не перешкоджає споживанню іншими) і невідокремлюваними (ті, хто не платять за цей товар, тим не менш, можуть його споживати). В результаті, виникла ідея, що стала домінуючою в багатьох країнах: навчання має бути доступним для якомога більшої частки населення, а вартість масифікації слід нести суспільству загалом, тому що це на користь останньому. Масифікація та вільний доступ стали девізом» [169, с. 75].

У подімному руслі міркує М. Гіббонс, який також вважає, що «масифікація дослідження пов'язана з тим, що досі університетські факультети були головними місцями наукових розробок. Але все частіше в нашу епоху дослідження також проводяться в інших місцях, зокрема на таких, як різні підприємства» [156, с. 76].

К. Ясперс щодо вищої освіти писав у чвй час наступне: «Гріхопадіння університетського навчання починається тоді, коли обов'язком стає відвідувати певні лекції і практичні заняття. В результаті, зрештою, приходять до регламентації навчання. Таким перетворенням на школу хочуть гарантовано досягти того, аби всі добре оволоділи навчальним матеріалом. На цьому згубному для Університету шляху разом із свободою навчання придушують життя духу» [148, с. 125].

Таким чином, в інформаційну епоху людина неминуче змушена повсюдно засвоювати нові знання, і тому на передній план висувається необхідність формування критичного мислення, вміння самостійно знаходити інформацію і, ґрунтуючись на ній, приймати самостійні зважені рішення, які не були б продиктовані різними технологіями впливу. Особливо важливим для кожної особистості, що розвивається стає вміння створити і актуалізувати свою особисту інформаційний простір. Окремо це стосується галузі вищої освіти, яке, на відміну від початкового і середнього, наголошує на самостійній роботі студента – не дарма ми спостерігаємо помітне збільшення частки самостійної роботи в навчальних планах вищих навчальних закладів.

Особливо це впливає на руйнування традиційних ієрархій академічного середовища. Так, К. Рашке підкреслює, що «простір традиційного університетського навчання є ієрархічним, або “ладерним” простором. Ієрархія існувала в зародковому стані в аналогії для всіх систем із тих класичних часів до, принаймні, рубежу ХХ століття. Ландшафт знань, як соціальний простір, і як простір соборів і палаців, які становили політичний і культурний контекст самого життя, могли бути відображені на вертикальній осі. Знання “починається” згори, з авторитетної вершини. Навчання не було ініційованим, воно було отриманим. Викладачі, адміністратори, вихователі і губернатори – все це може бути розміщено прямо в цьому ієрархічному просторі» [174, с. 77]. Віртуалізація руйнує ці ієрархічні зв'язки.

В. Триков зазначає: «Оскільки в епоху постмодерну істина вже не становить головну рушійну силу інтересу до пізнання (такою силою стають ефективність, продуктивність), то явно чи неявно, але питання, що задається студентом, проходять професійну підготовку, державою або установою вищої освіти, це не запитання «Чи вірно це?», а скоріше «Чому це служить?». У контексті меркантилізації знання найчастіше це питання означає «Чи можна це продати?» [126, с. 48].

Як слушно зазначає У. Уївел: «Загалом, наше припущення полягає у тому, що зростання університетів є результатом величезного зростання населення, а також як прояв зростаючої важливості економіки знань, у тому числі зміцнення ролі міських районів (в основному агломерацій секторів знань і працівників) як одиниць глобальної економічної конкуренції. Зовсім не дивно й те, що міські університети лежать в основі цих процесів зміни, що знайшло відображення в їх появі та функціонуванні» [186, с. 303].

Суть цього процесу розкривають К. Олдс та С. Робертсон: «Університети всіх видів, включаючи галузеві кампуси, – це не просто естетичні будівлі або символічні статуси вищої освіти. Швидше за все, вони відіграють важливу роль у місцевій економіці та спільноті. Вони генерують значні доходи в результаті концентрації студентів і співробітників, як

правило, вони є одними з найбільших роботодавців у середовищі міста, що залучає інші дрібніші і більш великі фірми, які можуть співпрацювати або залежати від науково-дослідної діяльності університету, а також брати участь у різних формах культурного та естетичного виробництва, збагачувати населені пункти, де вони розташовані» [171, с. 8].

Дійсно, сьогодні багато світових держави ставлять собі за мету в розвитку інформаційного суспільства, яке ґрунтується на вільному використанні наявних джерел інформації з метою її подальшої переробки на знання - важливий елемент комунікації між індивідами. Якщо «знання - це сукупність організованих висловлювань про факти або ідеї, що є обґрунтованим твердженням або експериментальним результатом, який передається іншим шляхом систематизованої комунікації» [166**Ошибка!** **Источник ссылки не найден.**, с. 39]. У такому випадку інформація в процесі цієї комунікації виступає в ролі динамічного знання, забезпечуючи його поширення і функціонування. З іншого боку, отримана інформація перетворюється в особисте знання індивіда. Таким чином, ми отримуємо замкнене коло «інформація-знання». Солідаризуємось із С. Мітчелом: «Економісти завжди були зацікавлені в прибутковості інвестицій. Логічно, що інвестиції в проекти або сектори нематеріального виробництва в значній мірі визначаються швидкістю повернення очікуваного інвесторами прибутку. Як наслідок, ставки прибутковості в освіті є головним інтересом освітніх економістів та адміністраторів навчальних закладів в цілому. Важливість цих ставок підвищується в середовищі, що характеризується зростанням конкуренції через обмеження державних ресурсів, які видаються на освіту, а також зростаючою загрозою жорсткої економії» [167, с. 4–5].

У зв'язку з цим виникає необхідність в філософському осмисленні нової освітньої парадигми та її похідних, в числі яких не останнє місце належить віртуального утворення. Ж. Дерріда влучно зазначає: «У часи “кризи”, у період декадансу та оновлення, коли Університет перебуває на стадії “мерехтіння”, спонука до роздумів зводить воєдино в одній часовій

миті бажання пам'яті й відкритості до майбутнього, вірність охоронця, який хоче втрати можливість майбутнього, іншими словами, зобов'язання щодо того, чого ще не маєш і що ще не настало. Його немає ще ні у тебе, ні на обрії. Утримати пам'ять і не втратити можливості – чи можливо це?» [29, с. 265].

Подібна рефлексія, в свою чергу, створює емпіричний матеріал для епістемології та теорії пізнання. Завдяки цьому ми отримуємо можливість переглянути свої погляди на процес пізнання як один з найбільш важливих елементів суспільного життя, який допомагає формувати образ сучасності. Сучасне суспільство перебуває в процесі поступової віртуалізації багатьох сфер його діяльності, серед яких знаходиться і освіту. У зв'язку з цим, а також в контексті розвитку відкритого освітнього простору виникає феномен віртуального освіти. Використання нових інформаційних технологій, в свою чергу, надає можливість впровадити нові методи навчання, які будуть пристосовані до тенденції глобалізації та інформатизації. Закономірно, що все це впливає на процес пізнання і формування самого знання не тільки учнів, а й вчителів. «Значне збільшення обсягів накопиченої інформації і знань вимагає ефективних методів їх передачі, поширення та отримання як окремою людиною, так і спільнотою людей в цілому. З огляду на потенційні можливості інформаційно-комунікаційних технологій, вчитель сьогодні має відігравати роль провідника, що допомагає учням з раннього дитинства і протягом усього їх життєвого шляху розвиватися і рухатися вперед по лабіринту знань. В цих умовах деякі спочатку передбачали, що професія вчителя приречена на поступове зникнення, мотивуючи це тим, що нові цифрові технології поступово замінять викладача і приведуть до широкого поширення знань, до підвищення доступності та, головне, до економії коштів і ресурсів в умовах неймовірно розширеного доступу до освіти. Слід визнати, однак, що такі прогнози поки не знайшли підтвердження: істотне підвищення ефективності роботи викладача повинно як і раніше розглядатися як пріоритетний напрям політики в галузі освіти в усіх країнах» [94, с. 56-57]. У

зв'язку цим виникає необхідність дослідження гностико-епістемологічних аспектів віртуальної освіти і їх подальше теоретичне осмислення.

Як вірно вказує М. Пітерс: «У даний момент соціальні процеси і політичні зміни сприяють відкритості в якості першорядного значення, про що свідчить зростання відкритості різних джерел, відкритість доступу до послуг і відкритість освіти, в тому числі і їх конвергенцій, що характеризуються виникненням глобальних спільнот знань, які виходять за межі національної держави. Відкритість, найімовірніше, також припускає політичну прозорість та цінність відкритих зв'язків між агентами дії, адже навіть саму демократію можна в цьому випадку розглядати як основу для логіки всіх наукових досліджень та поширення його результатів» [172].

Розвитку епістемології на тому рівні, на якому вона знаходиться в сучасності, ми зобов'язані, перш за все, таким філософам, як Жан Піаже і Карл Поппер, які розробляли генетичну і еволюційну епістемологію, відповідно. Автором підходу генетичної епістемології є Жан Піаже, який створив операційну концепцію інтелекту на протигагу поглядів на знання ка щось статичне. Важливо, що філософ невпинно підкреслював глибоку взаємозв'язок між діями суб'єкта і об'єкта в силу інтелектуальної діяльності першого. Підхід Карла Поппера, іменованій еволюційної епістемологією, має в собі модель історичного розвитку знання, яка володіє наочним евристичним значенням. Свого часу це викликало помітний резонанс у філософській середовищі. Саме слово «еволюційний» підштовхує нас до знаменитої дарвінівської теорії походження видів шляхом біологічної еволюції через природний відбір. Цю теорію Поппер транспонував на соціальне середовище розвитку і передачі знань, а також процесу пізнання. Надалі похід Поппера був розвинений в філософських системах Лакатоса, Карнапа, Куна і Фейєрабенда.

На сьогоднішній момент в епістемологічній теоретичній системі побудова різних пізнавальних програм ґрунтується на співвідношенні «об'єкт пізнання - знання». Звідси випливають і основні питання сучасної

епістемології: що є знання? Які шляхи його отримання? Як воно влаштоване? Які шляхи його впровадження і реалізації на практиці? Чи можливо достовірне знання? Які існують види і типи знань і які закони їх існування? Всі ці питання в тій чи іншій мірі відносяться і до теми нашого дослідження – віртуальної освіти, яке привносить нововведення в процес пізнання учня і змінює специфіку співвідношення об'єкта і знань. У міжособистісному ж співвідношенні вчителя і учня віртуальна освіта остаточно скасовує суб'єкт-об'єктну комунікацію, проголошуючи примат суб'єкт-суб'єктних відносин. «Це особливо помітно на фоні вітчизняної вищої школи, де все менше студентів цікавляться змістом та результатами свого навчання, хоча на рівні абітурієнтів такий показник був відносно високим. Це показує не лише те, що знання відірвані від життя, але й те, що теоретична складова змісту освіти (в тому вигляді в якому вона існує зараз) є мало адаптованою до сучасної молоді людини, що має певні плани, мрії та сподівання на своє трудове (і не тільки) майбутнє» [122, с. 149].

Служною є думка Ж. Ліотара: «Можна відтепер очікувати сильної екстеріорізації знання щодо того, “хто знає”, на якому б рівні пізнання він не знаходився. Старий принцип, за яким отримання знань є невіддільним від формування (Bildung) розуму і навіть від самої особистості, застаріває і буде виходити з ужитку. Таке ставлення постачальників і користувачів знання до самого знання прагне і буде прагнути перейняти форму відносин, які виробники і споживачі товарів мають із цими останніми, тобто вартісну форму (fornie Valeur). Знання виробляється і буде створюватися для того, щоб бути проданим, воно споживається і буде споживатися, щоб набути вартості у новому продукті, і в обох цих випадках, – щоб бути вимінним. Воно перестає бути самоціллю і втрачає свою “споживчу вартість”» [67, с. 26].

Німецький дослідник Г. Бехман вважає, що «принцип науки Нового часу, що забезпечив їй успіх, а саме зростання продуктивності через

дисциплінарний поділ наукової праці, не здатний вирішувати нові проблеми, що стоять перед сучасною наукою» [13, с. 133].

На основі досліджень, наведених німецьким дослідником, С. Терепицій виділяє наступні тенденції в розвитку сучасного наукового знання:

1) диференційна тенденція – це вектор розвитку науки, який вона успадкувала ще від досліджень епохи Нового часу. Вона характеризується дисциплінарним розчленуванням науки на основі виникнення нових предметів;

2) інтеграційна тенденція – протилежний до диференційного напрямку розвитку науки, який однак парадоксально співіснує в межах однієї системи значень. Вона виникає як новоутворення інформаційної епохи;

3) асиміляційна тенденція – вектор реформування науки пов'язаний із її розчиненням у багатьох інших сферах соціального буття, зокрема в економіці, політиці тощо [122, с. 145].

Загалом ми солідаризуємось із позицією, що «суспільство стає радикальним чином проблемно орієнтованим. Дуже мало досліджень відтепер не мають практичної цілі, всі вони спрямовані на потенційне вирішення певного негаразду, недоліку, потреби тощо. Добре це чи погано – наразі одне з надзвичайно дискусійних питань» [122, с. 146].

У контексті нашого дисертаційного дослідження вважаємо найбільш доцільним звернутися до інструментарію соціальної епістемології, яка є специфічною теорією пізнання, що займається вивченням соціальних контекстів знання і інформації. Іншими словами, соціальна епістемологія займається дослідженням соціальних процесів, які сприяють або ж перешкоджають отриманню та поширенню нових знань. Так, представники цього напрямку вважають за необхідне відмовитися від концептів «істина» і «обґрунтування» і зосередити увагу на те, як поширюється знання в суспільстві і яке саме знання вважається справжнім [107, с. 61]. Ця дисципліна з'являється в результаті старання виявити зв'язок між рушійними

силами суспільного розвитку і конструкцією відтворення знання як продукту цікавості і прагматичних цілей.

Звичайно, історично склалося, що епістемологія і гносеологія займаються в більшій мірі дослідженням проблематики саме наукового знання і пізнання, проводячи розрізняльну межу між ними і пізнанням побутовим, художнім, релігійним і іншим. Такий розвиток епістемологічної системи відбувається в контексті становлення постнекласичного типу раціональності, який, згідно з М. Фуко, «враховує співвіднесеність одержуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів і операцій діяльності, але і з ціннісно-цільовими структурами. Причому експлікується зв'язок внутрішніх цілей з позанауковими, соціальними цінностями і цілями» [135, с. 112]. Епістемологічна система будується навколо таких категорій, як «об'єкт», «знання», «комунікація».

Самою «стабільною» категорією в даному випадку є об'єкт, який за своєю суттю є змістовною частиною навчання - тим, що, власне, вивчають. Крім цього, існує також поняття навчального об'єкта, під яким розуміється програмний об'єкт або ресурс, який може бути використаний для навчання. Ідеологія об'єктно-орієнтованого навчання в цьому сенсі розвивається на базі дистанційного і віртуального навчання, адже навчальні об'єкти широко використовуються у віртуальному навчальному середовищі, передбачаючи активне використання мультимедійних елементів.

У цьому контексті варто не забувати, що «риси віртуальної культури істотно впливають на модернізацію освіти, так, наприклад, яскравим прикладом цього є дистанційна, або віртуальна освіта. Проблема віртуальної освіти – більше філософська, ніж соціальна, хоча з цим можна і не погодитися. якщо виходити з того, що філософія освіти – осмислення ідеології і політики освіти, то вищезазначена проблема – філософська, так як тут відразу піднімаються питання про діалог, міжкультурне спілкування, ціннісні імперативи тощо» [78].

Відносно співвідношення знання і комунікації, багато дослідників, наприклад Н. Громико, відзначають зростання уваги до комунікативних процесів на шкоду дослідження категорії знання. Таке переключення уваги стає причиною підміни «інтересу до знання інтересом до знака» [24, с. 60]. В такому випадку сама проблема знання втрачає свою актуальність, а необхідність в його систематизації відпадає. Але ж саме ретрансляція систематизованого знання є основною метою освіти, яке здійснює це різними шляхами: за допомогою катехитичного методу, шляхом формування умов, сприятливих для мотивування учнів до нових знань, пошуку інформації та її засвоєння, а також, що особливо важливим є на теперішньому етапі розвитку освіти, шляхом формування навичок і вмінь, які дозволяють учню ефективно займатися самоосвітою і таким чином розширювати свій світогляд і вдосконалюватися як особистість. Ю. Габермас наголошує: «Іронія старої ідеї університету полягає якраз у тому, що вона мала б ґрунтуватися на чомусь стабільнішому – а власне на самому науковому процесі, роздиференційованому на перспективу. Однак якщо наука сьогодні вже не здатна бути таким якорем ідей, бо розмаїття дисциплін вже не залишає місця для всеохопної сили ні такої фундаментальної всеосяжної науки, як філософія, ані просто якоїсь форми рефлексії матеріальної наукової критики, що постає із самих дисциплін, – на чому б тоді мало ґрунтуватися об'єднавче самоусвідомлення корпорації?» [21, с. 209].

У зв'язку з цим ми можемо виділити кілька умовних моделей побудови вищої освіти, слідом за С. Смирновим [24, с. 62]:

- традиційна модель, яка, перш за все, займається підготовкою людини знає, вдаючись до навчальних предметів і знань, їм відповідним. Трансляція самих знань при цьому відбувається згідно із затвердженими стандартами і методиками, носієм знань виступає викладач, якому відводиться провідна роль в навчальному процесі;
- проектна модель, що являє собою в першу чергу практико-орієнтоване, проектне освіту. В його основі лежить варіативність навчальних

програм, спрямованість навчального процесу на практичну діяльність і на узгодження теорії з практикою. В ході такого навчання формуються фахівці, наділені здатністю самостійно створювати нові структури діяльності. Має місце яскраво виражений акцент на розвиток у студента проектно-програмного, «метапредметние» мислення. Система знань, отриманих при такій моделі, характеризується загальною контекстуальних;

- нова, інформаційна модель навчання, яка почала формуватися на сучасному етапі розвитку суспільства в інформаційну епоху. У цій моделі кожна людина, яка бере участь в навчальному процесі, сам стає персональним лідером у своїй освіті. Ця модель, з одного боку, об'єднує в собі результати тривалої практичної і теоретичної роботи, накопичені на попередніх етапах, маючи можливість використовувати переваги і уникнути їх помилок. З іншого боку, інформаційна модель навчання має широкий доступ до інноваційного інструментарію і змушена підлаштовуватися до потреб стрімко мінливого світу. У цьому випадку освіта набуває мережеву форму, поступово віртуалізується. Процес пізнання ж ґрунтується на таких ключових механізмах, як самовизначення, самопроекування і самоорганізація.

Як відомо, кожна людина, включений в освітню систему, одночасно є і творцем (ну або ж «ретранслятором») знання, так і його «споживачем». У процесі створення нових знань індивід працює на рівень не тільки свого власного, а й суспільного інтелекту, оскільки знання не можуть існувати ізольовано від інформаційного середовища. Але не варто забувати, що кожне нове знання будується на фундаменті, закладеному суспільством протягом багатовікового розвитку культури, науки і техніки. При цьому, індивід в такому випадку може керуватися не тільки власними гностическими потребами, а й банальним бажанням зайняти своє місце на ринку праці. Це обумовлює масове бажання скоріше освоїти нові інформаційні технології, широкий попит на різні професійні курси, які дозволяють отримувати знання і навички, економлячи при цьому час, яке було б витрачено на

просиджування в аудиторіях. У зв'язку з цим сучасний університет повинен в першу чергу задовольняти потребу людини в отриманні необхідних знань, створювати ефективні механізми їх збереження для сучасників і трансляції наступним поколінням [13].

Виконання цих завдань здебільшого залежить саме від можливості людей здобувати освіту і займатися самоосвітою на протязі всього життя. Виступаючи важливою ланкою в створенні відкритого освітнього простору, віртуальна освіта робить саме освіту доступнішою, одночасно позбавляючи його нав'язаного стереотипами минулого характеру «обов'язковості».

Наявність віртуального середовища, в якій розгортається процес навчання, породжує необхідність розвитку віртуальної культури, яка є особливою формою комунікації суб'єктів освіти. Ця формація відповідає за створення «особи» майбутнього фахівця і є смисловим підставою розвитку віртуального та дистанційної освіти. Тому ми можемо розглядати віртуальну комунікацію як підвид власне смислової комунікації, яка містить в собі обмін інформацією та інформаційними образами.

В інформаційну епоху розвиток комунікативної середовища стало причиною розвитку мережевої віртуальної комунікації, яку слід розглядати як різновиду смисловий комунікації. Її змістом в такому випадку стає обмін образами, які за своєю природою є інформаційними і різними по способам їх сприйняття. Мережева віртуальна комунікація, яка породжує цілий ряд сучасних проблем інформаційного суспільства, виникла на певному етапі розвитку інформаційної революції і розвивається зараз паралельно з формуванням глобального інформаційного середовища.

Н. Асмус стверджує, що поняття віртуальної комунікації не вичерпується значенням штучного середовища, яка є моделлю, створеної за допомогою інформаційних технологій і викликає відчуття занурення в неіснуючий світ. Поява нового виду комунікації дозволяє говорити про формування особливого комунікативного простору, якому властиві деякі специфічні і недоступні в актуальній реальності умови спілкування [9, с.18].

Це простір являє собою людське мислення, яке втілюється у вигляді тексту в його новому образі, яке об'єднує в собі не тільки словестное висловлювання, але і колір, звук, графіку.

Така форма комунікації виділяється Діалогізм, адже особистість має можливість себе проявити лише в спілкуванні і порівнянні з Іншим. Категорії навчає і учня втрачають свої чіткі межі, досягаючи статусного рівноправності. Саме віртуальний світ виявляє самі «реальні» риси особистості, сприяючи її самоусвідомлення через демократичне спілкування. Беручи це до уваги, можемо стверджувати, що віртуальна комунікація в освітньому середовищі може розглядатися як особлива модель реальності, яка характеризується ефектом присутності людини і дозволяє здійснювати маніпуляції з реальними і віртуальними об'єктами. Її застосування в контексті віртуальної освіти сприяє формуванню інформаційної культури, розвитку самостійного мислення та вміння критично підходити до обробки одержуваної інформації.

Зазвичай виділяють наступні головні перепони, які ускладнюють виникнення суспільства знань на базі інформаційного суспільства:

- Епістеміологічна. Полягає у фундаментальній зміні статусу знань у сучасній соціальній системі, їх технологізація та зведення до прагматичного знаменника.
- Економічна. Базується на експансії економічних агентів на академічну та наукову сферу суспільної діяльності, що може призвести до негативних впливів на досягнення нових фундаментальних знань та ставить під питання свободу досліджень і академічну свободу вишів.
- Консьюмерна. Пов'язана з орієнтацією типових представників сучасного суспільства на споживання вторинної, фрагментарної, подекуди «негативної» інформації, що призводить до нових соціальних проблем.
- Аксіологічна. Полягає у реальній можливості втрати цінності суб'єкта пізнання та винаходу в ході неконтрольованого обміну

даними та інформацією. Похідним від цієї проблеми є й небезпека появи масових суперечок із приводу авторського та патентного права [122, с. 151].

Більшість авторів у своїх дослідженнях відзначають пріоритет особистісного розвитку людини, який спирається на застосування нових інформаційних технологій. Тому закономірно виходить, що сучасні освітні системи все більше і більше починають орієнтуватися на методи, що передбачають найбільш активну участь студента як суб'єкта навчання в пошуку та отриманні нових знань. «Викладачеві в цьому процесі надається роль перш за все консультанта, наставника і контролера засвоєння знань, а також умінь і навичок, які студент виходить в процесі навчання», - підкреслює Л. Альошин [1].

Надзвичайно важливу роль відіграє можливість довгострокового збереження накопичених знань в інформаційному резерві суспільства. Цей резерв служить скелетом для особистісного та соціального потенціалу будь-якого соціуму. Тому дуже важливим стає наявність відкритого доступу до інформації з мінімалізації обмежень. Віртуальна освіта надає кожній людині, у якого є доступ в мережу Інтернет, можливість не тільки отримувати необхідну інформацію, а й в свою чергу поповнювати інформаційні ресурси власними напрацюваннями, здійснюючи таким чином обмін знаннями як внутрішньо-, так і міждисциплінарного характеру.

Суспільству необхідна системна гармонізація через сферу освіти його національної самоідентичності та інтеграції його в світову спільноту в контексті зростаючих тенденцій глобалізації. І закономірно виникає питання про те, чи можлива така гармонізація? Бо часом мова йде про взаємодію полярно протилежних світоглядних систем з різними цінностями і рівнем знань. У зв'язку з цим безумовно важливу роль відіграє саме сфера освіти, яка сприяє формуванню нових світоглядних установок у молодого покоління.

Втім, актуальною залишається і теоретико-епістемологічна проблема можливості подібної гармонізації. У зв'язку з цим і існує необхідність аналізу епістемологічної теоретичної системи освіти в інформаційну епоху і його нової парадигми.

Таким чином, ми стверджуємо, що віртуальна освіта має значний епістемологічний потенціалом, створюючи відкритий простір створення і передачі знань. Він стає відповіддю на заклик до повороту до особистісно-центристської системи освіти, надаючи можливість широкого вибору індивідуального шляху до освоєння культури людства. Навчання набуває рис полікомпетентності і високою індивідуальною комунікативності. Віртуальне середовище, в якій здійснюється навчальний процес, стає не тільки засобом розширення свідомості, але і його формою буття.

Висновки до другого розділу

У другому розділі проаналізовано онтологічні, аксіологічні, гносеологічні та епістемологічні засади феномену віртуального університету. Першу частину розділу присвячено аналізу онтологічної моделі віртуального університету, його буттєвого статусу. Виявлено, що віртуальне середовище, в якому здійснюється навчальний процес віртуального університету, стає формою формування свідомості сучасної людини. Онтологічна модель віртуального університету передбачає можливість створення найрізноманітніших освітніх сфер, в яких відбувається індивідуальний розвиток кожної особистості. Людиною самостійно визначається своя сфера, вона вибудовує в ній різні структури і цінності, наповнює її змістом і за допомогою нього орієнтується на внутрішнє і зовнішнє пізнання різних освітніх областей. Результатом побудови просторової моделі віртуального університету виступає формування внутрішнього світу особистості як сукупності ідей, принципів, поглядів із безлічі сфер, які розширюються завдяки віртуальності. Всі ці сфери тісно

пов'язані, вони є рухливими і в результаті поєднання між собою утворюють те, що можна назвати віртуальним освітнім простором людини. Цей віртуальний простір здатний розширюватися до пізнання зовнішнього світу, відкриваючи для себе його приховані аспекти, забезпечуючи широкі можливості для вибудовування власної освітньої траєкторії та своєї адаптації до зовнішнього світу.

Обґрунтовано, що до головних особливостей віртуального університету, можна віднести, по-перше, те, що йому властива деяка попередня невизначеність для суб'єктів взаємодії; по-друге, кожний вид взаємодії суб'єктів (навіть і з реальними суб'єктами освіти) є досить унікальним; і по-третє, цей процес існує доти, доки існує ці взаємодія. Віртуальний навчальний процес відбувається у відповідному віртуальному просторі, властивості якого визначаються аналогічними ознаками і наявністю в ньому віртуальних об'єктів.

Щодо питання структури, то віртуальному університетові найбільше відповідає сферична модель, у відповідності до якої людина не зобов'язана вибирати певний напрямок руху. У центрі такої моделі зосереджується освітній потенціал окремої особистості як суб'єкта навчального процесу, відносно якого і направлений процес розвитку. Сферична модель не містить єдиного центру освіти для всіх людей та загальний напрямок освіти, кожний студент здійснює динаміку свого розвитку в тих чи інших частинах освітньої сфери. Склад освітньої сфери – це освітні області, які визначає сама людина. Розвиток (розширення) освітньої сфери відбувається нерівномірно, але в ідеалі сферична форма задає напрями для освітнього руху за індивідуальною освітньою траєкторією. Таким чином, здійснено аналіз онтологічної моделі віртуального університету та його буттєвого статусу.

У другій частині розділу проаналізовано аксіологічні засади університету в контексті їх віртуалізації та виявлено ціннісні трансформації аксіосфери сучасного університету в умовах експансії глобального інформаційного простору. Показано, що в історії людства цінності завжди

існували у якості певних внутрішніх духовних опор, що допомагали людині вижити в умовах викликів і загроз відповідної епохи. Вони сприяли впорядкуванню дійсності та формуванню осмислених оціночних елементів. Тому часто поняття цінностей часто порівнюють з поняттям ідеального, бажаного чи нормативного. Відтак, зміни в ціннісній ієрархії соціуму є ключовим чинником трансформації усіх суспільних практик і, насамперед, освітньої діяльності. Все це сприяє формуванню нової генерації інформаційного суспільства, що демонструє його реальні, а не декларативні цінності. Виявлено, що віртуальна освіта є безсумнівним інструментом впливу на духовні цінності та пріоритети людей з урахуванням інтересів соціуму. Тому звернення до проблем аксіології при дослідженні віртуального університету є особливо важливим. Розглянуто проблему цінностей віртуальної освіти у тісному зв'язку із визначенням сутності людини, її творчої природи та здатності змінювати світ навколо відповідно до власних цінностей. Доведено, що людина формує свої цінності, постійно руйнуючи протиріччя між цінностями та антицінностями. Це стає механізмом підтримки життєвого світу та захисту від ентропії.

Обґрунтовано суперечливий характер ціннісної структури віртуального університету. З одного боку, увагу звернено на культурно-світоглядні цінності віртуальної освіти. Перш за все, це морально-етична цінність, яка позначає формування вільної та відповідальної особистості, здатної до саморозвитку та самоактуалізації. Моральна складова характеризує та визначає мету та сутність освіти, задає її сенс та з необхідністю пов'язана зі збереженням та передачею духовно-моральних цінностей. З іншого боку, віртуальна освіта спирається на етос інструменталістських цінностей, в контексті яких віртуальний університет виступає засобом отримання не лише корисних знань і навичок, необхідних для матеріального благополуччя. Наголошено на загрозі меркантилізації віртуального університету у зв'язку з його орієнтацією виключно на цінності ринку. Виявлено, що віртуальна освіта, мусить балансувати між

потребами людини до саморозвитку і потребами ринкової економіки. Тому вона має подолати технократизм і радикальний прагматизм та забезпечити умови для вільного самовизначення кожної людини у світоглядному просторі заради її вміння приймати власні цінності у формі життєвих цілей, мотивів, прагнень та принципів. Доведено, що віртуальний університет знімає бар'єри у здобутті освіти для людей з обмеженими можливостями, а також віддалених географічно. Тому, завдяки своїй специфіці, віртуальна освіта стає потужною платформою для реалізації права на освіту та ціннісного самовизначення особистості.

У третій частині розділу досліджено гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету та представлено аналіз зміни статусу знання і пізнання у зв'язку із розвитком віртуальної освіти. Продемонстровано, що на сьогоднішній момент в епістемологічній теоретичній системі побудова різних пізнавальних програм ґрунтується на співвідношенні «об'єкт пізнання - знання». Виявлено, що основні питання сучасної епістемології («Що є знання?», «Які шляхи його отримання?», «Як воно влаштоване?», «Які шляхи його впровадження і реалізації на практиці?», «Чи можливо достовірне знання?», «Які існують види і типи знань та які закони їх існування?») потребують переосмислення і ревізії звичних уявлень про гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету у зв'язку із розвитком віртуальної освіти. Віртуальний університет радикально трансформує освіту, привносить як позитивні так і суперечливі нововведення у процес пізнання і змінює специфіку співвідношення суб'єкта і знання.

Таким чином, доведено, що в інформаційну епоху людина неминуче змушена повсюдно засвоювати нові знання, і тому на передній план висувається необхідність формування критичного мислення, вміння самостійно знаходити інформацію і, ґрунтуючись на ній, приймати самостійні зважені рішення, які не були б продиктовані різними технологіями впливу. Наголошено, що особливо важливим для кожної

особистості, що розвивається стає вміння створити і актуалізувати свій особистий інформаційний простір. Окремо це стосується віртуальної освіти, яка, на відміну від класичної, наголошує на самостійній роботі студента.

РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ТА ФУТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ВІРТУАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

3.1. Потенціал закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України

Зміни у освітньому процесі давно вже набули властивості його єдиної незмінної складової. Перш за все, це пов'язано з поступовим процесом переходу до інформаційного суспільства, що вимагає якісних змін в усіх сферах його функціонування. Сучасний світ напрочуд динамічний та вимагає інтенсифікацію темпів розвитку, звертаючи увагу на необхідність швидкого та якісного підвищення кваліфікації, її здобуття або ж зміни. На перший план виходить вузьке профілювання, що має на меті поглиблення знань та практичних навичок у певній сфері, не розосереджуючись у змісті освіти. Вищі навчальні заклади нашої країни на сьогодні стикаються з необхідністю зміни та вдосконалення програм навчальних курсів згідно вимог соціуму та ринку праці. «Вступ університетів в епоху глобалізації сприяв виникновению різноманітних віртуальних форм знання і освіти, що протидіють фундаментальності в традиційному сенсі цього слова. Домінування добре обґрунтованих теорій зникає, поступаючись місцем штучним гібридним форматам практичних навичок і технологій з обмеженою зоною соціальної відповідальності. Подібні гібриди – яскраві за формою, привабливі, добре упаковані – легко руйнуються, розпадаються на складові частини, але зате так само швидко виникають в новій конфігурації» [97, с. 153].

Комерціалізація відносин між університетом та суспільством спричинили утворення освітнього ринку, який існує через співвідношення попиту та пропозиції та ефективно стимулює розвиток інноваційних процесів шляхом пошуку шляхів вдосконалення шляхів надання освітніх послуг відповідно до вимог споживачів.

У доповіді ЮНЕСКО за 2015 рік зазначено: «У спробі пов'язати цілі освіти з організацією навчання в якості колективних зусиль суспільства пропонується ряд питань, які могли б стати відправною точкою для подальшої дискусії. Незважаючи на те, що чотири базові принципи навчання – вчитися бути, знати, робити і жити разом – зберігають свою актуальність, їх практичне здійснення поставлено під питання в зв'язку з глобалізацією і поширенням політики, заснованої на принципах національної приналежності:

- Яким чином можна зміцнити і актуалізувати ці принципи?
- Як освіта може реагувати на виклики, пов'язані із забезпеченням економічної, соціальної та екологічної стійкості?
- Яким чином можна примирити світоглядні відмінності за допомогою застосування гуманістичного підходу в освіті?
- Як забезпечити реалізацію гуманістичного підходу за допомогою реалізації політики і вжиття заходів практичного характеру в галузі освіти?
- Які наслідки глобалізації для національної політики і процесу прийняття рішень в області освіти?
- Як має фінансуватися освіта?
- Які конкретні наслідки це матиме для навчання, підготовки, підвищення кваліфікації та підтримки вчителів?
- Які наслідки для освіти матиме проведення відмінностей між поняттями «приватне благо», «суспільне благо» і «загальне благо»? [94, с. 12]

Зміни у парадигмальному підході до освіти логічно призводять до необхідності утворення нового типу освітнього простору, який би забезпечував можливість безперервного обміну знаннями та інформацією, знімаючи будь-які кордони, особливо часові та просторові. На сьогодні одним з таких утворень є відкритий освітній простір, який ґрунтується на інструментальній раціональності та спирається на останні доступні досягнення інформаційних технологій як основного засобу навчання. Звернення до них забезпечує скорочення витрат та широкий спектр

застосування, починаючи зі звичайних текстових повідомлень та закінчуючи складними інтерактивними вправами, що супроводжуються різноманітними матеріалами наочності.

Відкрита освіта заперечує роль викладача як володаря таємничих знань, відводячи йому роль ментора, наставника учня, який лише скеровує на шляху до знань, а не диктує їх. Тому фактично це може бути своєрідною інтерпретацією сократівської маєвтики. Освіта не лише інтенсифікується, але і індивідуалізується, прислухаючись до потреб кожного учасника навчального процесу, стаючи гнучкою та відкритою до новаторства. Власне, втілення таких принципів призводить до поступової зміни самої системи освіти, реконструюючи погляди на знання, організацію навчального процесу та ролі його учасників.

Вища школа вже встигла позбавитися ознак привілейованості, що багато в чому спричинено масифікацією вищої освіти та підвищення рівня попиту на її послуги. Університет поступово автономізується, звільняючись від керівної ролі держави у освіті. Це призводить водночас до його відкритості до змін та розвитку та до відсутності чіткого місця у структурі суспільних відносин. Поширення ринкових відносин на сферу освіти, з іншого боку, призводить до її маркетизації та поступової прагматизації.

Варто пам'ятати, що вища освіта відводить надзвичайно важливу роль самоосвіті та самостійній роботі. Володимир Зінченко зазначає: «Навчити не можна, можна лише навчитися. Потрібно навчитися розглядати та аналізувати своє знання зсередини, а не лише ззовні. Йдеться не про привласнення чужого досвіду, а про побудову власного, що набагато складніше... В собі потрібно оцінювати не лише наявність інтересу та бажання вчитися, але й готовність та здатність докласти зусиль до того, щоб навчитися вчитися» [42]. Це зумовлено складною системою мотивації, рушійною серед якої є внутрішня мотивація, що формується через прагнення дослідити ту чи іншу проблему, опанувати ту чи іншу дисципліну, знайти вірний шлях розв'язання завдання. Таким чином, має сформуватися свого

роду гносеологічний каркас освітнього процесу, який би викликав зацікавленість та ініціативність на шляху до здобуття освіти.

Система освіти України зараз знаходиться у стані пошуку нової освітньої парадигми, яка б дозволила дати гідну відповідь на заклики часу та позбавитися від застарілих пережитків минулого, які несуть у собі стагнацію, а отже – занепад. Будучи молодою державою у контексті незалежності, Україна намагається знайти рольову модель для формування системи освіти серед інших, більш розвинених країн. Так, взявши курс на інтеграцію у європейський культурно-політичний простір, було здійснено спробу втілення на теренах нашої держави Болонського процесу. На шляху до цього освітяни зіткнулися з великою кількістю складнощів, пов'язаних, передусім, з відсутністю необхідної адаптації положень болонського процесу до соціокультурного середовища країни. Сучасний дослідник М. Квек наголошує: «об'єднана Європа, очевидно, не має потреби в національних університетах у вузькому значенні слова. Адже метою процесу викладання та наукових досліджень має стати уніфікація, а не ізоляція окремих національних традицій» [48, с. 274].

На нашу думку, для більш різнобічного огляду проблеми та шляхів її вирішення варто звернути увагу не лише на Європейський досвід, але й у бік розвинених країн Азії. Зокрема, на систему освіти Китаю як країни, котра також пережила досвід диктатури комуністичної партії. Таким чином, метою цього параграфу є дослідження досвіду вищої освіти Китаю та можливостей його втілення на теренах України.

Всім відомо, що сьогодні Китай знаходиться на позиціях кандидата в наддержави, яка відіграє одну з чільних ролей на світовому економічному та політичному полі. Економіка Китаю посідає друге по розвиненості місце у світі, навіть більше – все популярнішими стають прогнози про майбутню першість Китаю на світовому ринку. Вона характеризується високою інновативністю та втіленням новаторських проектів, що розраховані на виведення держави на провідні позиції на світовій арені завдяки розвитку

науково-технічного потенціалу. Вища школа країни зорієнтована на забезпечення національної економіки висококваліфікованими робітниками, які володіють навиками критичного мислення, мають високий рівень професіоналізму та з легкістю здатні опанувати останні досягнення у розвитку інформаційних технологій.

Уряд цієї держави докладася колосальних зусиль, щоб перетворити її з країни-постачальника дешевої робочої сили на державу, що володіє та виробляє найсучасніші технології. Закономірно, що такої мети неможливо досягти без розвитку та посилення значення державної системи вищої освіти. Наука не може існувати ізольовано, вона розвивається на базі навчальних закладів, які зрощують та виховують майбутню наукову та інтелектуальну еліту. Таким чином, Китай здійснює довгостроковий завбачливий вклад у розвиток власної культури та позиції на міжнародній політичній арені. Так, станом на 2012 рік витрати на освіту становили 4% від внутрішнього валового продукту [22, с. 73]. Рішення про розвиток вищої школи у відповідності до міжнародних стандартів було прийнято на державному рівні. У Китаї існує своя Ліга Плюща (назва об'єднання восьми американських університетів, що вирізняються високою якістю освіти, жорсткими стандартами та елітарністю). Це ряд університетів, які стали флагманами на шляху до розвитку не лише вищої освіти Китаю, але й країни загалом, та мають на меті посісти перші позиції у рейтингу кращих університетів світу. І ми вже можемо спостерігати результат такого руху: двадцять три з університетів Китаю увійшли до списку 500 кращих університетів світу, а рейтинг OS-2011 навіть включив три китайські університети до першої сотні світу [173]. Такі високі результати не можуть не вражати, враховуючи той факт, що національна система вищої освіти країни була майже повністю зруйнована в минулому столітті.

Китайська «ліга плюща» отримала назву «Проект К-9», будучи об'єднанням дев'яти елітних національно-дослідницьких університетів держави. Цей проект було офіційно створено в 2009 році, хоча зародки його

з'явилися ще у 1998 році, коли уряд Китаю запустив проект масштабного фінансування кращих китайських дослідницьких університетів. Позиції університетів групи К-9 у світових рейтингах стрімко зростають. Цікаво, що деякі виші К-9 за індексом цитування з окремих галузей науки перевершують більшість університетів інших країн. Наприклад, Фуданський університет (Шанхай, рік заснування 1905) протягом останнього десятиліття є світовим лідером за рівнем цитування публікацій в галузі матеріалознавства [190, с. 219]. Окрім нього, до складу групи елітних університетів Китаю входять:

- Пекінський університет (Пекін, 1898)
- Університет Цінхуа (Пекін, 1911)
- Шанхайський університет Цзяотун (Шанхай, 1896)
- Нанкінський університет (Нанкін, 1902)
- Чжецзянський університет (Ханчжоу, 1897)
- Китайський університет науки і техніки (Хефей, 1958)
- Університет Сіань Цзяотун (Сіань, 1896)
- Харбінський інститут науки і техніки (Харбін, 1920).

Кожен з них по-своєму цікавий та має свої переваги. Найбільший – Пекінський – нараховує безліч факультетів та володіє надзвичайно багатою технічною базою. З дня заснування у 1898 році він залишався провідним університетом Китаю. Зрештою, найвпливовішим з його випускників був сам Мао Цзедун. Інший відомий університет, Університет Фудань, є також одним з найстарших вищих учбових закладів Китаю, він зосереджується на вивченні фізико-математичних, гуманітарних, соціальних та медичних наук, будучи таким чином політехнічним ВУЗом. Інший політехнічний університет – Університет Цінхуа – постійно посідає перше місце у Національному рейтингу університетів Китаю.

Дослідники стверджують, що на освітньому ринку Китай з країни-реципієнта стрімко перетворюється на країну-донора [55, с. 114]. Надання освітніх послуг студентам з інших країн стало окремим напрямком розвитку

вищої освіти країни. Так, станом на сьогодні у Китаї здобувають освіту громадяни з більш ніж ста країн світу, серед яких фігурують Канада, США, Австралія, країни Європейського союзу. Право вступу надається повнолітнім абітурієнтам з повною середньою освітою, які вільно володіють китайською та англійськими мовами. Опанувати державну мову країни можна на мовних курсах з одно- або дворічним терміном навчання. У 2010 році у Китаї навчалось близько 265 тисяч іноземних студентів з понад 180 країн світу. Уряд же розраховує до 2020 року збільшити цю кількість до 500 тисяч [65, с. 9]. Відтак, на світовий ринок освітніх послуг вийшов новий амбітний гравець, що претендує на його перерозподіл.

Отже, спробуємо надати стисло характеристику системі вищої освіти Китаю. До неї входять університети, коледжі та професійні вищі школи. Більшість з них контролюється Міністерством освіти Китаю, пріоритетним завданням якого є організація та здійснення оцінювання, ґрунтуючись на керівництвах, положеннях і критеріях оцінювання Міністерства та інших освітніх установ. На сьогодні нараховується більше ніж 20 таких агенцій регіонального значення. Відтак, вища освіта Китаю підлягає ретельному контролю з боку держави, яка при цьому надає їй активну підтримку як стратегічно важливій сфері суспільного життя. Помітного поширення в Китаї набуло також явище злиття університетів, тобто їх об'єднання з метою поглиблення змін у самій системі освіти, оптимізації та раціоналізації використання педагогічних ресурсів і підвищення якості викладання.

На сьогодні вища освіта Китаю нараховує три рівні:

- 1) рівень бакалавра (термін навчання – 4–5 років);
- 2) рівень магістра (термін навчання – 2–3 роки);
- 3) рівень докторантури (термін навчання – 3–5 роки) [154].

По закінченню останнього рівня випускник повинен скласти іспити з основних предметів навчального курсу та виконати самостійний дослідницький проект. Тобто, ми з очевидністю прослідковуємо спільні риси

організації системи вищої освіти Китаю та України, хоча остання включає у себе також можливість здобуття ступеня молодшого бакалавра.

На відміну від української, китайська вища школа характеризується надзвичайно високим рівнем конкурсу при вступі до ВНЗ – за деякими даними, він міг сягати до 200 чоловік на місце (для порівняння, середній конкурс під час вступу до вишів України у вступній кампанії 2015 року становив до 10 осіб на місце). Відтак сам факт вступу стає значною подією у житті середньостатистичного випускника середньої школи. Причиною цього стала низка процесів. Так, Китай характеризується стрімким зростанням чисельності писемного населення. Нині відсоток громадян, що вміють читати й писати, становить близько 85% населення (тоді як у сусідніх Індії – 53%, Пакистані – 41%). Частка неграмотних жінок у віковій групі 15–24 років становить лише 4% [65, с. 202]. Саме такий високий рівень освіченості громадян стає формує жорсткий конкурс під час вступу до вищих навчальних закладів.

У Китаї також існує розвинена система пільг, які надаються обдарованій молоді. Їм надаються державні стипендії, субсидії підприємств, організацій тощо. Поширене також явище платної освіти, яку абітурієнти здобувають на загальних засадах. Досить часто вартість навчання сплачує підприємство, на якому працює або яке розраховує згодом його працевлаштувати. На нашу думку, українській системі освіти варто було б також звернутися до такої практики, оскільки це допомогло б вирішити відразу низку проблем: відсутності робочих місць для випускників вишів; дефіцит кваліфікованих фахівців з деяких галузей, що не належать до категорії престижних; та власне економія державного бюджету в силу поширення системи фінансування за рахунок фізичних та юридичних осіб.

Випускники шкіл Китаю складають Єдиний випускний шкільний іспит (на кшталт запровадженого в Україні ЗНО), який проводиться водночас по всій країні у визначений термін. За результатами цього іспиту абітурієнт може бути допущеним до конкурсу лише в тому університеті, який

відповідає отриманим балам. Таким чином, випускник, що отримав низький результат екзамену, не може претендувати на місце в університеті «вищої категорії».

Уже досить давно однією з головних особливостей системи вищої освіти Китаю є надання пріоритету у програмах університетів природно-технічним та прикладним дисциплінам, чия частка складає близько 60% (тоді як, наприклад, в США вона дорівнює 14%, а в Японії – 26%). Зменшення частки гуманітарної освіти порівняно з іншими розвиненими країнами зумовлено, перш за все, потребами економіки країни, яка орієнтує ВНЗ Китаю на розвиток науки, техніки і культури, на підготовку висококваліфікованих кадрів та формування конкурентоспроможної освіти в рамках світового освітнього процесу. З метою повного задоволення потреб модернізації економіки вдосконалюється перелік навчальних спеціальностей, акцентуючи увагу на політичних, економічних та юридичних науках, фінансах, машинобудуванні, архітектурі, електроніці, комп'ютерних технологіях, легкій та харчовій промисловості.

Цікавим фактом є те, що майже у всіх університетах країни готують фахівців з сільського господарства (близько 10% студентів), що спричинило високий рівень розвитку аграрної науки Китаю. Як для країни зі значним аграрним потенціалом, розвиток освіти у сільськогосподарській галузі також є надзвичайно перспективним напрямком й у розвитку вищої освіти України.

Університети Китаю поділяються на політехнічні та технічні, що концентруються на одному профілі. До першого типу відносяться Університет Цінхуа в Пекіні, Науково-технічний університет Китаю в місті Хефей. Такі політехнічні університети включають у себе широкий перелік технічних та природничих факультетів. Технічні вузи одного профілю – це інститут сталі, геології, нафтової та хімічної технології, гірничий інститут.

Університети загального профілю, такі як Пекінський, Фуданьський і Нанкайський (розташований у місті Тяньцзінь), внутрішньо поділяються на два напрямки: природничий та гуманітарний. Перший напрямок включає в

себе факультети математики, фізики, географії, геології, хімії, радіоелектроніки та ін., тоді як гуманітарний спеціалізується на вивченні мови, літератури, історії, юриспруденції, філософії, економіки тощо.

Не зважаючи на те, що більшість його університетів є державними, у Китаї відсутня єдина уніфікована програма для всіх. Між собою вони відрізняються тематикою курсів та методикою викладання. На відміну від більшості університетів Європи та США, де в одному вузі можуть викладати сотні різних спеціальностей, усі китайські вузи є спеціалізованими: є технічні, педагогічні, лінгвістичні інститути тощо; є курси, де поряд з мовою викладається географія і економіка. У деяких університетах Китаю особлива увага приділяється місцевим діалектам, сільському господарству, археології та демографії. В університетах, які готують політиків і бізнесменів, більше часу віддано формуванню навичок риторики і письма. У деяких можна факультативно вивчати японську і особливості перекладу з китайської на інші східні мови.

Більшість університетів Китаю працюють за вже знайомою нам системою кредитів, яка передбачає наявність гнучких навчальних планів, котрі вміщують перелік предметів, що вивчаються, точну суму «кредитів» або «балів» з кожної дисципліни, а також загальну суму балів, необхідну для атестації по закінченню курсу. При цьому наявний поділ навчальних дисциплін на основні, а також спеціальні й факультативні. Тому у студентів є можливість вибирати предмети для самостійного вивчення за умови набору кількості балів, достатньої згідно з навчальним планом для атестації за цією спеціальністю.

Система освіти сучасного Китаю також надає студентам можливість отримання додаткової спеціальності, яка б відрізнялася від основної. Якщо студент вважає, що він відповідає вимогам навчального плану, він може подати заяву за встановленою формою та за умови успішного складання іспиту в кінці курсу, бути атестованим за другою спеціальністю. У цьому

випадку у дипломі буде вказано сума балів не лише з основної, але й з додаткової спеціальності.

Зважаючи на свою прогресивність, вищі навчальні заклади Китаю одні з перших почали застосовувати телекомунікаційні технології у освітньому процесі з метою збільшення кількості підготовлених спеціалістів. Вже на початку 60-х років ХХ століття у Китаї почала формуватися дистанційна освіта як повноправна форма навчанням. Створювалися регіональні телевізійні університети (аббревіатура RTVU) у Пекіні, Шанхаї, Шеньяні та інших великих містах. Основною їх метою була допомога у розвитку освіти для дорослих, Так, за перші шість років існування Пекінського телевізійного університету його випускниками стали понад 8 тисяч осіб, однорічних курсів освітніх програм – понад 50. Термін навчання залежав від програми предмету. Так, мовний курс мав тривати чотири з половиною роки, тоді як курс з фізики – всі п'ять. У 1994 році в Китаї почалося створення мережі освіти і наукових досліджень (CERNET). Зараз до неї входять 400 вузів країни, які розташовані в 70 містах [190, с. 217-218].

З тих років минуло чимало часу, й зараз система дистанційної освіти Китаю включає у себе понад 120 радіотелевізійних університетів, 312 дочірніх шкіл та 713 районних станцій [190, с. 217]. Ці показники дійсно вражають. Сьогодні Національна мережа радіо- та телевізійних університетів Китаю надає послуги освітніх курсів, спрямованих на здобуття ступеня та на підвищення чи продовження наявного освітнього рівня. Дипломи видають з такими напрямками підготовки: – природничі науки, інженерія й технологія, гуманітарні науки, економічне управління, сільське господарство, лінгвістика. Всього існує 229 основних курсів та 18 спеціальних. Курси, що пропонуються на продовженому рівні освіти, – нові технології, фінансова реформа, принципи й практика зовнішньої торгівлі Китаю, ревізія й облік, громадський транспорт [190, с. 218].

Національна мережа радіо- та телевізійних університетів Китаю випускає друковані матеріали курсів, радіо- і телевізійні передачі, розробляє

й планує кваліфікаційні іспити та встановлює освітні стандарти. Філії спостерігають й управляють всіма аспектами навчання, включаючи планування навчальних програм TV. Вони також забезпечують консультативний сервіс студентам. Організацію освітнього процесу здійснюють тьютори (від англ. *tutor* – репетитор). Вони також реєструють студентів, збирають студентські внески й розподіляють матеріали курсів.

Дистанційну освіту в Китаї можна здобувати в тридцяти ВУЗах країни, в тому числі, в таких престижних, як університет Цінхуа, Пекінський університет і Пекінський педагогічний університет. Найбільш поширеними є програми додаткової освіти та магістратури, але багато університетів дозволяють отримувати і ступінь бакалавра. Так, наприклад, в Університеті міста Цзямуси з'явилася програма заочного дистанційного навчання для іноземних студентів за спеціальністю «Китайська мова і література» з отриманням ступеня бакалавра. Вступити на неї можуть студенти з будь-якої країни світу віком від 17 до 45 років [190, с. 220]. П'ять років згодом вони отримують диплом бакалавра після складання відповідних іспитів та захисту дипломного проекту. Проте все одно студенти повинні прибути до вузу на самому початку навчання – для отримання навчальних матеріалів, ознайомлення з університетом, відвідування лекцій та знайомства з куратором. Протягом року вони самостійно вивчають китайську мову та один раз в тиждень спілкуються з викладачем-куратором по Skype-у, який перевіряє домашні завдання і допомагає виправити вимову. Також щорічно студенти зобов'язані приїздити до університету для проходження сесії. Однак для іноземних студентів самостійне вивчення мови та навчання, позбавлене занурення в мовне середовище, може викликати труднощі протягом підготовки та складання іспитів, тому все ж бажано мати навички спілкування китайською або відвідувати додаткові курси.

Останнім часом на просторах різноманітних інтернет-ресурсів з'явилося кілька повідомлень про намір Китаю використовувати пристрої віртуальної реальності у освітньому процесі. «Ця інновація назрівала

протягом досить тривалого часу. Якщо й існує місце, де вона буде працювати, то Китай і Корея – саме ті країни. Віртуальні проекти в освітніх закладах – це революційно, але також необхідно. Очевидно ж, що нинішні освітні моделі не відповідають вимогам часу», – стверджує Ян-Мартін Ловендаль [46].

Вищі навчальні заклади вже давно адаптувалися до застосування комп'ютерної техніки, але дане, поки що фантастичне, нововведення спрямоване на корінні зміни потенціалу освіти. Викладачі можуть бути замінені або доповнені цифровими зображеннями за допомогою розроблених алгоритмів. Китайські компанії готові взяти на себе комерціалізацію проекту. Наприклад, NetDragon хоче стати одним з перших, хто приєднається до ініціативи. Передбачається, що крок назустріч цифрового світу допоможе розробникам також відкрити нові здібності людини та розкрити її творчий потенціал [46].

В Україні ж розвиток систем дистанційного навчання поки що знаходиться на початковій стадії, їх використання здійснюється переважно у складі традиційних систем. Деякі навчальні заклади зараз запроваджують паралельне використання дистанційної освіти з метою залучення більшої кількості студентів та напрацювання досвіду роботи з такими технологіями задля подальшого переходу на повну дистанційну освіту. Прикладом такого підходу є успішне використання системи управління курсами Moodle – веб-додатку, що надає можливість створювати сайти для online-навчання та знаходиться у вільному доступі. Ця навчальна платформа має на меті об'єднання викладачів та студентів у єдину інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища.

Застосування такої технології дозволяє зосередити увагу на студенті в якості суб'єкта навчання, апелюючи таким чином до синергетичної концепції освіти, розвитку діалогу замість монологічного викладу інформації. Таким чином, спостерігається зміна ролей: кожен учасник освітнього процесу стає не лише учнем, але й вчителем. Сам же педагог перестає бути звичайним

джерелом інформації, стаючи більше зразком для наслідування, лише скеровуючи на шляху до досягнення цілей кожного конкретного курсу.

Втілення нової освітньої парадигми передбачає концентрацію уваги передусім на учневі, який є повноправним суб'єктом навчального процесу в силу поширенню особистісного підходу до освіти. Розвиток інформаційного суспільства вимагає уніфікації загальних стандартів заради посилення конкурентоспроможності майбутнього робітника, а також постійного підвищенні кваліфікації та оновлення компетентності, адже світ, у який включено освіту, постійно змінюється та розвивається. Освіта має пліч о пліч стояти з інформаційно-технічним прогресом людства, не лише включатися у нього, але й ставати його чинником.

Віртуалізація (буквально - створення набору обчислювальних ресурсів та їх логічного об'єднання, що забезпечує їх логічну ізоляцію один від одного) поступово проникає майже в усі сфери суспільного життя. Тобто, у віртуальному просторі створюється еквівалент певного явища, процесу, утворення тощо. Освіта не може залишатися осторонь такої тенденції, тим паче, що залучення технологій віртуального простору дає можливість вирішити ряд важливих завдань, які перед нею поставлені. Застосування нових інформаційних технологій дає можливість, у свою чергу, залучити нові методи навчання у відповідності до вимог нових стандартів.

У зв'язку з цим звернення до моделі побудови дистанційної освіти, яка реалізується саме за допомогою технологій, так як комп'ютери, мережа Інтернет та сучасні засоби телекомунікації, стає все більш доцільним, в тому числі й на теренах України. Суб'єкти навчального процесу в такому випадку дистанціюються один від одного, не втрачаючи при цьому основних навчальних компонентів. Зростання попиту на дистанційні освітні послуги зумовлено низкою переваг. При збереженні стандартних умов вступу до ВУЗу, студент отримує безпосередній доступ до навчальних матеріалів, цифрових записів лекційних та семінарських занять, практичних завдань з методичними рекомендаціями щодо їх виконання, електронної бібліотеки

тощо. При цьому, студент вивчає основний матеріал самостійно, виділяючи для цього зручний час. Взаємодія з викладачем здійснюється через різноманітні комунікаційні додатки та електронну пошту, надаючи можливість безпосередньо звертатися до нього за наявності невирішених питань. В результаті такого навчання студент отримує стандартний диплом державного зразка, який жодним чином не відрізняється від дипломів випускників денної чи заочної форм навчання.

Таким чином, окреслені конструктивні елементи досвіду розвитку вищої освіти Китаю та, зокрема, розвиненої системи дистанційної освіти дорослих, є слухними для врахування при реалізації ефективної державної політики у сфері вищої освіти України. З цією метою доцільним стане налагодження співробітництва між Україною та Китаєм заради зміцнення міждержавних відносин та створення механізму активного обміну досвідом.

Перш за все, варто здійснити уточнення ролі державної підтримки у розвитку вищої освіти, звертаючи увагу на досвід КНР. У зв'язку з чітко сформованими пріоритетами, вища освіта Китаю є важливим фактором розвитку технологічного та культурного потенціалу держави, що здійснюється за рахунок збільшення кількості державного замовлення на підготовку фахівців з технічних спеціальностей та створення ефективної системи стимулів розробки та впровадження нових освітніх технологій.

Вищі навчальні заклади державного підпорядкування мають збільшити частку фінансування за кошти державного бюджету, при цьому здійснюючи суворий контроль за системою вступу шляхом уніфікації програм вступних іспитів та методик їх проведення. Це забезпечить можливість залучення до навчання найбільш обдарованої молоді, абітурієнти ж з низькою кількістю балів не допускаються до вступу до провідних державних ВНЗ. Це стає механізмом ефективної мотивації до навчання, разом з тим сприяючи покращенню середніх показників якості вищої освіти. Більш «слабкі» вступники мають змогу здобути освіту у закладах професійного навчання. Окрім цього, також варто звернути увагу на розвиток системи дистанційної

освіти як самостійної форми навчання, що надасть змогу інтенсифікувати процес здобування та підвищення кваліфікації, при цьому зменшуючи кількість бюджетних витрат. Таким чином, вищим навчальним закладам України необхідно приділити більше уваги інноваційній діяльності, скерованій на реалізацію отриманих результатів на відкритому ринку.

Досвід вищої освіти Китаю формується на основі ретельного контролю та активної державної підтримки. Завдяки цьому вона є важливою стратегічною галуззю, що динамічно розвивається. Вища освіта у інтерпретації Китаю – це надзвичайно важливий механізм стабілізації та гармонізації суспільства, встановлення соціальної справедливості. Вищі навчальні заклади Піднебесної володіють значним потенціалом до співпраці з іноземними вишами, в тому числі й з українськими освітніми закладами. Наше ж основне завдання полягає у раціональному використанні досвіду Китаю з метою розвитку національного освітнього простору.

3.2. Футурологічні аспекти віртуального університету

Філософія освіти як галузь філософського знання принципово спрямована на рефлексію майбутнього. Адже її предмет – освіта і виховання – навіть у традиційній парадигмі завжди виходять за межі наявного. Реалії зміни генерацій змушують шукати відповіді на питання, які ще не поставлені, готуватися до життя в світі, який є лише проектом. Додайте до цього потребу забезпечувати спадкоємність культурних традицій і водночас прориватися у незвідане – і ви зрозумієте, чому філософія освіти опікується не тільки і не стільки археологією освіти, скільки її футурологією. Процеси, які розгортаються в освіті лежать не лише у сфері наявного, але й у сфері належного, тому філософія освіти постійно зазнає тиску ситуативних

тенденцій в освітній політиці, практики рутинних «педагогічних буднів» за якими лиш зрідка виступають обрії бажаного майбутнього.

У доповіді ЮНЕСКО за 2015 рік зазначено: «Світ змінюється, і освіта теж має змінюватися. Суспільства всюди переживають процес глибоких трансформацій, які потребують нових форм освіти, які сприяли б розвитку глибоких професійних знань, необхідних суспільствам і економікам як сьогодні, так і в майбутньому» [94, с. 3].

В. Андрущенко слушно зауважує: «Наша епоха характеризується насамперед такими фундаментальними явищами (процесами), як глобалізація та інформаційна революція. Їхній вплив на всі сторони життя виявляється таким потужним і всеохопним, що жоден із процесів, що від-буваються, не може бути раціонально пізнаним без адекватного осмислення в кон-тексті означених процесів» [5, с. 6].

Проте ці тенденції занадто загальні і масштабні, щоб на їх основі робити достовірні прогнози. «Претензії філософів і науковців збагнути шляхи розвитку освіти у XXI столітті виглядають наївними, адже невідомо, що буде навіть через кілька годин, а тим паче – через рік, два, десятиліття. Однак спроби за-зирнути «в замежжя» завтрашнього дня продовжуються. І це не випадково. Скільки існує людство, стільки тривають спроби спрогнозувати майбутнє, а значить підготуватися до нього, бути озброєним відповідно до того, що чекає на нас завтра. І не просто бути готовим, а вміти його створювати вже сьогодні. Адже майбутнє принципово відрізняється від сучасного і без зусиль, саме по собі, не настає. Ні політологія, ні економіка, ні соціологія, ні педагогіка, ні будь-яка інша із суспільних та гуманітарних наук, які сформувались в епоху модерну, не спроможні окремо дати відповіді, на які чекають сьогодні. Можливо, тільки поезія та філософія здатні відчувати дух епохи, яка народжується на наших очах» [122, с. 9].

Будь-які спроби здійснити футурологічну мандрівку у галузі філософії освіти мають опиратися не лише на освітню реальність, але й на більш ширшу філософську рефлексію суспільства і культури. Це можливо лише за

умови поєднання зусиль філософії освіти та соціальної філософії, що є нашим методологічним орієнтиром. Адже без розуміння процесів, які відбуваються у суспільстві та аналізу культурних контекстів, говорити про будь-які освітні концепти не має сенсу [Див.: 62].

Сучасний етап розвитку суспільства володіє специфічними рисами та особливостями. Відомий дослідник М. Кастельс вважає, що сформована сьогодні в глобальному масштабі соціальна структура виражає себе як мережеве суспільство. У суспільстві такого типу головну роль відіграють глобальні мережеві структури, які поступово витісняють попередні форми особистісної залежності. Всі суспільства інформаційної епохи пронизані логікою мережевого суспільства, чия «динамічна експансія поступово абсорбує та підкорює соціальні форми, що попередньо існували» [47, с. 46].

Однією з найголовніших рис сучасності є значна, а подекуди й визначна роль інформаційних технологій в суспільному розвитку. Такі технології пронизують усі сфери життєдіяльності людини, переходячи з розряду технічних засобів у розряд факторів, що зумовлюють соціальну та моральну трансформацію особистості та суспільства. Власне, ці технології здійснюють освітню функцію, впливаючи на суспільство паралельно з іншими, більш звичними соціальними інститутами. Віртуальна спільнота виступає у цьому випадку посередником такого впливу на особистість.

Беручи до уваги постмодерністське спрямування у сфері реформування освіти, можемо стверджувати, що стан сучасної вищої школи є результатом часткової деконструкції її класичної моделі. Ця тенденція призвела як до надбань, так і до втрат. Перш за все ми можемо відмітити втрату чітких цільових установок та пріоритетів у зв'язку зі структурними змінами суспільства. Будучи інститутом громадянського суспільства, яке виступає у якості системи відносин між самостійними соціальними суб'єктами, вища освіта мусить орієнтуватися на множинність та багатоманіття інтересів цих суб'єктів. Зміни освітньої парадигми неминуче призводять до поступової деструкції звичного освітнього простору. Н. Кочубей зазначає, що «в освіті

XXI століття необхідно перейти від навчання до освіти, тобто змістити акцент з необхідності засвоєння певної суми знань на цілеспрямоване формування особистості, способу її мислення і моральних орієнтирів, культурних зразків, які відповідають розвитку суспільства» [22, с. 235].

Сучасна освіта впевнено взяла так званий про-індивідуальний курс, пропагуючи переваги індивідуального підходу до кожної особистості, що навчається. Однак надзвичайно важливим є досягнення гармонії та рівноваги між задоволенням освітніх потреб окремої особистості, системою суспільних потреб та відносин та культурою як системою різноманітних візрів, відтворюваних з кожним новим поколінням людей. Адже освіта має готувати людину і як повноцінного члена суспільства, суб'єкта та об'єкта культури, так і повноцінної особистості зі своїми неповторними рисами.

З розвитком інформаційних технологій виникають поняття відкритої освіти, віртуальної освіти та віртуального університету, які стають частинами нової освітньої парадигми. Але чим є нова освіта? Принципово новим явищем чи видозміною класичної парадигми? Що чекає віртуальну освіту у недалекому майбутньому? У цьому підрозділі ми ставимо за мету проаналізувати ці питання і побудувати футурологічну модель віртуального університету.

Насамперед слід звернутися до соціокультурного контексту, який обумовлює середовище змін віртуальної освіти, адже віртуальний університет будучи результатом сучасних змін, сам аж ніяк не застрахований від подальших трансформацій і, навіть, зникнення. Тут варто означити коло питань, які конституюють проблемне поле оновлення самого суспільства, освіти і її інституцій, однією з яких (проте, не єдиною) і є віртуальний університет. Першим питанням є суперечність між існуючими навчальними планами, програмами і сучасним способом формування освіченої людини як такої. Розгортання предметного змісту здебільшого випереджає критичний аналіз доцільності введення інновацій. Аналітика постфактум описує вже усталені практики, що знецінює спроби впровадити будь-який

футурологічний проект, як в суспільстві, так і в освіті. Відповідно виникають дві реальності – одна є рефлексією бажаного, що часто межує з конструюванням утопічних світів, а інша занурена у повсякденність, де немає місця нічому крім прагматичного інтересу. Футуролог В. Шутов у своїй роботі «21 століття – що нас чекає?» зазначає, що побідова суспільства знань є утопічною і недосяжною. «При цьому не слід забувати, що все це не є панацеєю, еліксиром молодості чи дорогою до “раю земного”, а лише новим засобом забезпечення влади “верхів”» [147].

У зв'язку з цим чимало спроб реформування освіти, які спостерігаються в Україні, показали свою неефективність. Відсутність уявлення про масштаби і швидкості суспільних трансформацій звело нанівець зусилля щодо бажаних перетворень. І знову дослідники у галузі філософії освіти змушені задовольнятися роллю літописців, які більш чи менш точно описують зміни в освіті, без амбіції впровадити будь-який помітний футурологічний проект в реальність.

Другим питанням футурології віртуальної освіти є опис тематичних полів потенційних перетворень. Це може бути зміни як на антропологічному рівні – «образ людини майбутнього», так і на інституційному – «університет майбутнього». Змістовне наповнення цих футурологічних проектів суттєво відрізняється від регіону до регіону, як би апологети планетарного блага не намагалися знайти уніфікуючі ознаки, які б об'єднали людство в єдине ціле. Саме тому принципового значення набуває не стільки зміст перетворення, а його методологічна зрілість. Без концептуально-теоретичної підготовчої роботи будь-яка, навіть найпрогресивніша, освітня ідея не буде ефективно впроваджена в життя. «Суспільство і економіка в сьогоdnішньому світі, що живе в умовах глобалізації, стають все більш складними. Це несе в собі цілий ряд проблем, пов'язаних з формуванням політики в галузі освіти. Зростаюча економічна глобалізація призводить до появи моделей зростання, що забезпечується при низькому рівні зайнятості, що веде до збільшення безробіття серед молоді, а також до незахищеності зайнятості. Незважаючи

на те, що тенденції вказують на поглиблення розриву між освітою і швидко мінливим світом праці, вони дають також можливість переосмислити взаємозв'язок між освітою і розвитком суспільства» [94, с. 10].

Третім питанням футурології освіти у контексті її перетворень є передбачення наслідків (можливий і бажаних), а отже, вибір конкретної методології впровадження змін. Якщо на етапі вибору змісту можлива і навіть необхідна плюральність думок, то на етапі реалізації така дивергентність може призвести до зупинки процесу і відкату назад. Теоретична експертиза є необхідним елементом футурологічної розвідки, що прагне мінімізувати ризики від інновацій. Але протидіальність ситуації полягає в тому, що повністю виключити ризик не можливо, адже будь-яка творчість неминуче пов'язана з ризиком. Накладання образу бажаного на дійсне вимагає класифікації і певної ідентифікації нашим мріям, що позбавляє їх нематеріального статусу і дозволяє взяти їх «руками». У цьому контексті варто звернути увагу на процедури оцінювання та забезпечення якості освіти. Ю. Федорченко пропонує наступні рекомендації щодо моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості освіти:

1. Незалежні агенції оцінювання та забезпечення якості (шкільної) освіти мають прийти на зміну міським та районним управлінням освіти, така заміна має дати відповідь на питання про бажану кількість таких агенцій. Незалежні агенції мають стати ключовим суб'єктом системи зовнішнього забезпечення (шкільної) освіти.

2. Важливо узгодити завдання незалежних агенцій оцінювання та забезпечення якості (шкільної) освіти з діяльністю Українського центру оцінювання якості освіти (УЦОЯО). Важливо чітко розрізняти предмет діяльності УЦОЯО та незалежних агенцій. УЦОЯО через проведення зовнішнього незалежного оцінювання поміж іншого має здійснювати діагностику стану шкільної освіти в цілому по країні. Незалежні агенції мають виявляти проблеми на рівні конкретного навчального закладу (школи) та на рівні відповідної адміністративної території (міста, району). Мова йде

про різну глибину аналізу та конкретизації завдань, що має визначати характер відповідних рекомендацій, що й передбачає повноцінний моніторинг.

3. Результати щорічного моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості (шкільної) освіти мають оприлюднюватися до закінчення навчального року. Підготовлені за результатами моніторингу пропозиції та рекомендації мають адресуватися керівникам навчальних закладів (шкіл), відповідним органам місцевої влади та батькам учнів.

4. Моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, що мають здійснювати виключно незалежні агенції, має бути системним, постійним та здійснюватися в межах всієї країни. Незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть мати статус прибуткових або неприбуткових організацій.

5. Рейтинги вищих навчальних закладів мають формуватися виключно за результатами моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

6. Одним з головних завдань моніторингу процедур оцінювання та забезпечення якості освіти в сфері вищої та середньої освіти має бути сприяння формуванню в навчальних закладах атмосфери, в якій вчитель (викладач ВНЗ) міг би цінувати свої професійні вміння та прагнув би їх розвивати. Іншими словами, такий моніторинг має сприяти припиненню практики, за якої викладач вимушений постійно робити вибір між професійним виконанням своїх обов'язків, що неодмінно передбачає об'єктивність оцінювання знань учнів (студентів), та комфортним існуванням у навчальному закладі. Перше має імплікувати друге, а не його протилежність. Моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти покликаний захищати гідність та професійність вчителя школи та викладача вищого навчального закладу [131].

І нарешті четвертою особливістю футурології освіти є філософська презентація освітніх проектів, програм і стратегій розвитку. Необхідно

залишити у спокою скам'янілі рештки минулих педагогічних систем історикам педагогіки і зосередити зусилля на сократитівській настанові створення нового, а не на боротьбі зі старим. Можна сказати, що різні типи футурологічних проектів у філософії освіти з'являються унаслідок різних способів освоєння соціальної реальності та різних культурологічних настанов. Мимоволі виникає спокуса евристичних розвідок, які дозволяють позбавитись від ілюзій щодо існування універсального способу наближення бажаного майбутнього.

Як зазначають експерти ЮНЕСКО, «ландшафт в сфері вищої освіти знаходиться в процесі трансформації внаслідок диверсифікації освітніх структур і установ, інтернаціоналізації послуг в галузі вищої освіти, розвитку MOOC, формування культури в сфері оцінки якості та актуальності змісту освіти, розширення масштабів державно-приватного партнерства. Ці зміни мають серйозні наслідки з точки зору фінансових і людських ресурсів, ставлячи під сумнів усталені форми управління освітою і викликаючи занепокоєння щодо принципу автономності та академічних свобод, які складають фундамент традиційної університетської моделі» [94, с. 55].

Розшифровуючи зміни, які відбудуться в глобальній освіті в найближчій перспективі варто виокремити ряд векторів, за яким буде відбуватися цей процес.

Перший вектор стосується зміни статусу і умов роботи професорсько-викладацького складу університетів в всьому світі. Дослідників викає «стурбованість у зв'язку з розширенням доступу до вищої освіти і бюджетними обмеженнями. Представникам цієї професії доводиться стикатися з різними труднощами в різних регіонах, однак найбільші труднощі, причому повсюдно, відчуває професура університетів. Розширення доступу до вищої освіти призвело до різкого сплеску попиту на університетських викладачів. При цьому підготовка кваліфікованих кадрів для університетів не встигає за зростаючими потребами. За деякими даними, до половини сьгоднішніх викладачів університетів є бакалаврами. У

багатьох країнах вік половини професорсько-викладацького складу близький до пенсійного. У зв'язку з тим, що багато здобувачі ступеня кандидата наук кидають навчання або вважають за краще займатися непов'язаною з університетом діяльністю внаслідок неадекватної компенсації праці викладача вузу, число нових кандидатів і докторів наук не покриває природний відтік з професії» [94, с. 59].

Другий вектор змін майбутньої освіти у напрямі її віртуалізації продиктований втратою зв'язку освіти і сфери праці. «Той факт, що кількість відповідних робочих місць скорочується, є джерелом зростаючого розчарування в сім'ях і серед молодих випускників навчальних закладів по всьому світу. Зростання рівня освіти серед молоді та працівників в цілому веде до загострення конкуренції в боротьбі за робочі місця. Зокрема, у багатьох країнах глобального Півдня вихід на звужений ринок праці значного числа молоді, нерідко перших в своїх спільнотах представників, яким пощастило скористатися розширенням доступу до освіти, посилює невідповідність між очікуваннями, які породило отримання формальної освіти, і реальною ситуацією дефіциту робочих місць. Значне число тих, хто тільки починає отримувати формальну освіту, вже не зможе скористатися перевагами, які, як очікувалося, дає отримання диплома, такими як зайнятість і перспективи кращого майбутнього. У деяких шарах суспільства і в цілій низці країн наростає відчуття ілюзорності того, що освіта дійсно є реальним фактором соціальної мобільності і зростання заможності. Надії, які пов'язувалися з підняттям соціальної мобільності, підкріплені масштабним розширенням після 1990 року доступу до освітніх можливостей, сьогодні стали згасати в багатьох країнах не тільки Півдня, а й Півночі. Молодь починає задаватися питанням щодо «окупності інвестицій» в освіту, що традиційно вважалось запорукою «високого статусу» в майбутньому» [94, с. 63].

Третій вектор змін у віртуальній освіті експерти пов'язують із розвитком партнерських зв'язків з виробничою сферою. «Для вирішення

проблеми, що стосується відсутності взаємозв'язку між формальною освітою і підготовкою і сферою праці, був запропонований ряд конкретних заходів реагування, включаючи перепідготовку працівників, програми «другого шансу» і зміцнення партнерських зв'язків з виробничою сферою. Нами було також відзначено підвищену увагу до розвитку професійних навичок, що адаптуються з урахуванням обраної професії. Дійсно, прискорення темпів технологічного і наукового прогресу все більше ускладнює можливість прогнозування виникнення нових професій і пов'язаних з ними навичок. Це дало поштовх зусиллям зі створення більш гнучкої системи освіти і розвитку професійних навичок, яка характеризувалася б універсальністю, що дозволяє адаптувати професійні знання до швидко мінливих потреб, що має на увазі велику стійкість працівника до зовнішніх обставин і його здатність максимально ефективно розвивати в собі і застосовувати на практиці професійні якості, необхідні для певної професії. До числа таких якостей нерідко відносять «навички XXI століття» і «некогнітивних навички», в тому числі комунікативні здібності, цифрову грамотність, здатність знаходити рішення проблеми, вміння працювати в команді та підприємливість» [94, с. 64].

Четвертий вектор змін в засадничений трансформацією ролі держави у освітній політиці. «Державна освіта в усі часи виконувала важливу соціальну, громадянську і політичну функцію; це обумовлено необхідністю національної ідентифікації, формування почуття спільності долі і виховання громадянської відповідальності. Поняття громадянськості вказує на приналежність індивідуума до політичної спільноти, що займає певну нішу в рамках національної держави. У цьому сенсі громадянськість як поняття може викликати суперечки і мати різне тлумачення, особливо в роз'єднаних суспільствах. Групи меншин, в тому числі мігранти та біженці, можуть стикатися з відмовою в основних правах. Сьогодні визначення громадянськості як і раніше асоціюється головним чином з національною державою, проте сама концепція і її практичне втілення змінюються під

впливом процесів глобалізації. Транснаціональні громадські та політичні групи, громадянське суспільство і масова політична активність є відображенням нових «постнаціональних» форм громадянськості. Створюючи нові економічні та соціокультурні простори, що виходять за рамки національних держав, глобалізація сприяє появі нових способів самоідентифікації і мобілізації, не пов'язаних з національними кордонами» [94, с. 70].

П'ятий вектор змін, на думку аналітиків ЮНЕСКО, буде пов'язаний із визнанням культурного розмаїття в освіті, «причому як історично властивого національним державам (включаючи мовні і культурні меншини і корінні народи), так і сформованого внаслідок процесів міграції. Міграція сприяє, зокрема, розвитку культурного різноманіття в рамках освітніх систем, у професійній сфері і в суспільстві в цілому. При цьому ми одночасно спостерігаємо зростання культурного шовінізму і політичної мобілізації на основі етнічної приналежності, що являє собою серйозну загрозу для соціальної згуртованості по всьому світу. Будучи джерелом духовного багатства, культурне розмаїття може стати і причиною виникнення конфліктів в ситуації, коли соціальна єдність суспільства поставлена під загрозу» [94, с. 71].

Шостий вектор змін віртуальної освіти пов'язаний із розвитком нових знань та навичок XXI століття:

- мова йде, по-перше, про виховання почуття спільності долі і приналежності до культурного й політичного соціуму на рівні своєї громади, країни та людства в цілому;
- по-друге, про розуміння проблем, з якими стикаються суспільства в процесі свого розвитку, через усвідомлення взаємозалежності, яка існує між моделями соціально-економічних і екологічних змін, що відбуваються на місцевому та глобальному рівнях;
- і по-третє, про готовність брати участь у громадянській діяльності, що продиктована почуттям нашої особистої відповідальності

перед людьми на місцевому, національному та глобальному рівнях» [94, с. 71].

Сьомий вектор трансформації майбутньої віртуальної освіти обумовлений зростаючою різноманітністю, яка «ускладнює досягнення консенсусу щодо різних аспектів політики в галузі освіти, які безпосередньо діють на самосприйняття людини і формування її самосвідомості. Такі аспекти, напевно, найбільш яскраво проявляються на прикладі вибору мови (-ов) навчання і характеру виховання громадянської відповідальності, в тому числі в рамках вивчення в багатокультурних суспільствах таких дисциплін, як історія, географія, суспільствознавство і релігія. Для забезпечення конструктивного процесу виховання громадянськості в різноманітному світі найважливіше значення має інклюзивний характер консультацій з ключових питань політики» [94, с. 72].

Восьмий вектор перебудови віртуальних університетів пов'язаний із розробкою «систем правових норм і регулювання в галузі забезпечення таких глобальних благ, як освіта, не є чимось новим, однак стають все більш складними. Традиційно ці системи належали до сфери компетенції національних урядів і міжурядових організацій. Сьогодні ми спостерігаємо зростаючу участь в них недержавних суб'єктів. В даний час існує безліч урядових і неурядових, комерційних і некомерційних сторін, що беруть участь в різноманітних, часом конкуруючих між собою за механізми управління на глобальному рівні. Результатом цього є поступове зміщення центру повноважень з державного на глобальний рівень, де ці повноваження здійснюються не тільки міжурядовими організаціями, але також все частіше організаціями громадянського суспільства, корпораціями, фондами та аналітичними центрами» [94, с. 72].

Дев'ятий вектор змін буде стосуватися кардинальної перебудови управління і звітності університетів, адже «наявність даних має найважливіше значення для великого числа зацікавлених сторін, що беруть участь в системі державної освіти або мають відношення до освіти на

національному і глобальному рівнях. На національному рівні вкрай важливо, щоб органи освіти були в змозі подати інформацію про те, яка частина державних витрат (доповнених істотними приватними інвестиціями) використовується для забезпечення права всіх дітей, молоді та дорослих на доступ до базових освітніх можливостей, що дозволяє отримати реальні і затребувані знання. Також вкрай важливо, щоб національні органи влади могли представляти дані, що стосуються забезпечення рівності можливостей на рівні післябазової освіти і підготовки. На глобальному рівні такі відомості все частіше представляють собою типові кількісні дані в формі порівнянної на міжнародному рівні статистики, індикаторів і комбінованих показників, а також узагальнених оціночних даних, що використовуються з метою моніторингу стану справ, встановлення контрольних показників і складання рейтингів. Такі дані все частіше використовуються в якості інформаційної основи і юридичного обґрунтування при прийнятті рішень, пов'язаних з політикою і фінансуванням в галузі освіти» [94, с. 73].

І нарешті, десятий вектор аналітики пов'язують із зростанням ролі приватних донорів у сфері університетської освіти. «У міру розширення охоплення як базовою, так і післябазовою освітою все більш очевидним стає навантаження, яку відчувають системи державного фінансування формальної освіти і підготовки. У зв'язку з цим виникає потреба в пошуку шляхів більш ефективного використання наявних обмежених ресурсів, в досягненні більшої підзвітності щодо державних коштів, що спрямовуються на цілі освіти, у зміцненні бюджетних можливостей за допомогою розширення податкової бази, проведення роз'яснювальної роботи на користь збільшення офіційної допомоги на цілі розвитку і укладення нових угод про партнерство з недержавними суб'єктами. Донори традиційно грають важливу роль, доповнюючи витрати національних урядів, зокрема на цілі базової освіти. Відзначається, що в публічних заявах організацій міститься наполегливий заклик підтвердити рішучість і прихильність справі освіти. Крім того, в оглядах, присвячених роботі різних зацікавлених учасників на рівні урядів,

громадянського суспільства і приватного сектора країн, що розвиваються, підкреслюється необхідність більш широкої підтримки освіти. Проте, не дивлячись на нагальну потребу і пріоритетний характер, який отримала сфера освіти, факти говорять про зниження обсягів багатосторонньої підтримки на цілі забезпечення базової освіти в порівнянні з іншими секторами. Це відбувається саме в той момент, коли деякі країни як ніколи потребують таку підтримку» [94, с. 74].

З цією метою освіта майбутнього має сприяти «повній самореалізації особистості і закріплення нової моделі розвитку, викладачі та інші працівники сфери освіти повинні залишатися ключовими суб'єктами процесу освіти. Разом з тим, незважаючи на переважаючий дискурс про важливість ролі вчителя, ряд тенденцій вказує на невелике зниження професійного рівня викладачів в країнах як глобальної Півночі, так і глобального Півдня. В числі зазначених тенденцій наступні:

- вплив некваліфікованих викладачів, почасти пов'язаний з дефіцитом викладацьких кадрів, а також обумовлений фінансовими причинами;
- вивід викладачів «за штат» і перехід на договори підряду про надання освітніх послуг, особливо в сфері вищої освіти, де в умовах збільшення навчального навантаження все більшого поширення набуває практика залучення викладачів-погодинників;
- обмеження самостійності вчителів в прийнятті рішень;
- зниження якості викладацької діяльності як результат застосування системи оцінки якості роботи за результатами стандартних тестів і кваліфікаційних іспитів;
- впровадження в навчальних закладах методів управління, які використовуються в приватному секторі;
- розрив в оплаті праці вчителів і фахівців з інших секторів економіки, що спостерігається в багатьох країнах» [94, с. 57].

Ми солідарні зі позицією аналітиків ЮНЕСКО, що «донори не тільки надають допомогу на цілі розвитку, доповнюючи настільки дефіцитні внутрішні ресурси, а й надають дуже серйозний вплив на формування політики в галузі освіти. Це може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Так, «Фонд громадянського суспільства в підтримку освіти» і «Глобальне партнерство в інтересах освіти» надають сприяння участі громадянського суспільства в діяльності місцевих освітніх спільнот. Ця ініціатива дає громадянському суспільству можливість брати участь в розробці освітніх програм спільно з урядами і донорами, а також відстежувати прогрес в області реалізації цілей. Водночас нав'язування донорами умов або правил при виділенні допомоги може змушувати уряди відповідним чином змінювати свою політику» [94, с. 75].

Ми методологічно стоїмо на пропонованих вище підходах та поділяємо популярну у сучасних дослідженнях вищої освіти позицію, сутність якої полягає у наступному: «Сучасна тенденція фінансування, орієнтованого на досягнення результатів (підхід, яким сьогодні керується цілий ряд установ-донорів), може сприяти досягненню бажаних цілей. При цьому такий підхід може погано поєднуватися з політикою окремих країн і здійснюватися на шкоду проектам на національному рівні, які користуються всебічною підтримкою і актуальними стосовно до місцевих умов. В зв'язку з цим донори повинні надавати урядам, громадянському суспільству і зацікавленим сторонам на місцевому рівні сприяння в розробці та реалізації політики, яка враховувала б національні інтереси, пріоритети, специфіку і умови» [94, с. 75].

У цьому контексті є потреба привести думку Ж. Дерріди, який зазначає: «Ця капіталістична ситуація (де капітал відіграє невід'ємну роль між дійсним і віртуальним) є ще більш трагічною в абсолютних цифрах, ніж це коли-небудь було в історії людства. Людство, напевно, ніколи не було так далеко від глобалізаційної або глобалізованої однорідності, від стану «праці» та стану «поза працею», про який так часто згадується. Велика

частина людства перебуває «поза працею», коли вона хоче працювати або трудиться більше, а інша частина занадто завантажена працею і хоче трохи розвантажити себе, або навіть покласти кінець праці, яка так бідно оплачується на ринку. Будь-яке красномовне дослідження прав людини, яке не бере до уваги цю економічна нерівність, може перетворитися на балаканину, формалізм або вульгарність» [28, с. 135].

Адже практично всі країни світу не задоволені системами освіти, які вони мають. «В умовах коли країни стикаються з усе більш схожими проблемами (безробіття, нерівність, зміна клімату і т.д.), універсальність і інтеграція стають імперативом розвитку і ключовою характеристикою порядку денного в галузі розвитку після 2015 р. Під універсальністю в даному випадку мається на увазі необхідність перегляду усіма країнами шляхів свого розвитку на основі індивідуального для кожної країни підходу і з урахуванням конкретних обставин. Така зміна парадигми змушує нас мислити категоріями загальної відповідальності за наше спільне майбутнє» [94, с. 76].

Підсумовуючи огляд доповіді ЮНЕСКО, слід привести ще одну думку. «Важливо підкреслити, що сьогodнішній міжнародний освітній дискурс несе в собі потенційну небезпеку підриву основних принципів, лежать в основі міжнародної і національної політики і практики в області освіти. Дійсно, в тезах, які використовуються сьогodні при обговоренні проблематики освіти, основна увага, кажучи про навчання, звернута на результати освітнього процесу, при цьому нерідко забувається сам процес навчання. Акцент на результатах означає головним чином успішність, тобто знання і навички, які найпростіше піддаються оцінці» [94, с. 88].

У цьому з важливому документі зазначається, що внаслідок зазначеної вище ситуації не береться набагато більш широкий спектр результатів навчання, включаючи знання, навички, ціннісні орієнтири і життєві установки, які можуть виявитися важливими з точки зору особистісного і суспільного розвитку, на тій підставі, що їх не можна (легко) оцінити: крім

того, навчання розглядається як таке, що стосуються цілей освіти і організації можливостей навчання в якості колективної соціальної діяльності. Таким чином, згаданий дискурс може створювати потенційну небезпеку підризу принципу освіти як загального блага» [94, с. 88-89].

Дійно, «образ сучасної розумної істоти можна умовно назвати «людиною інформаційною» – homo informationes. Для неї саме інформація є одним із головних ресурсів робочого часу та дозвілля. У нашу епоху уже не новина – спостерігати дедалі більше людей з інформаційними трансляторами у руках. Люди знаходять все більше часу для типового «нематеріального споживання» епохи під час руху у транспорті, під час вживання їжі, відпочинку тощо» [123, с. 142].

Відомий футуролог Ф. Фукуяма пише: «На відміну від повністю релятивістських припущень культурної антропології, нова біологія значною мірою наводить на думку, що людська культурна мінливість не є аж такою великою, як могло б видатися на перший погляд. Точно так, як людські мови можуть нескінченно видозмінюватися, але відображають загальні глибинні мовні структури, які беруть свій початок у мовних ділянках неокортесу, так само і людські культури можуть відображати загальні соціальні вимоги, які визначаються не культурою, а біологією. Жодний поважний біолог не буде заперечувати, що культура є важливою і часто виявляє вплив, який може притлумити природні інстинкти і потяги. Культура як така – здатність передавати поведінкові правила з покоління у покоління негенетичним шляхом – сама вмонтована у людський мозок і є головним джерелом еволюційних переваг людського виду. Але цей культурний зміст спирається на природну субструктуру, яка обмежує і скеровує культурну творчість у сукупностей індивідів. Те, що пропонується новою біологією, для розсудливої людини не є біологічним детермінізмом, а радше більш збалансованим поглядом на взаємодію природи і виховання у формуванні людської поведінки» [136, с. 167].

Це в свою чергу впливає на диверсифікацію віртуальної освіти. Так, дослідник проблем вищої освіти Ф. Ван Вут виділяє п'ять головних векторів освітньої диверсифікації:

- 1) «Системна різноманітність, що полягає у диференціації інституційних типів, їх розмірів;
- 2) Структурна різноманітність, яка відноситься до збільшення відмінностей у формах поділу влади між інституціями пов'язаними з освітою, а також змінами у їх ієрархії;
- 3) Програмна різноманітність, відноситься до кількості навчальних ступенів та їх підрівнів, об'єму навчального рівня, його співставності з іншими академічними одиницями формального підтвердження отриманої освіти.
- 4) Процедурна різноманітність, описує відмінності в способах викладання, дослідження та/або в послугах, що надаються навчальними інститутами.
- 5) Репутаційна відмінність, вказує на неформальну, комунікаційну відмінність між інституціями в формі престижу та статусу.
- 6) Конституційна відмінність, охоплює відмінності в формі обслуговування студентів (житло, бібліотеки, кампуси т. п.), а також на відмінності в способі організації факультетів, адміністрації.
- 7) Ціннісна відмінність, пов'язана з урізноманітненням в соціальному оточенні та культурі» [185, с. 1–2].

В результаті чого в майбутньому полибиться розшарування університетів за стратами. Якими будуть ці страти зараз не цілком зрозуміло. Свою версію пропонує британський дослідник Д. Чарльз, який виокремлює кілька типів університетів [152, с. 148–150]:

- 1) Традиційні «міста-університети», такі як Оксфорд, Кембридж, Сент-Ендрюс. Історично університети стали основою цих міст, їх неможливо відмежувати ні економічно, ні соціально. І хоча

ці університети більше орієнтуються на глобальний простір ніж на локальну громаду, але їх внесок у розбудову міст важко переоцінити.

2) Міські університети (civic universities), наприклад університети «redbricks» в Великобританії, які були спеціально створені для професійної освіти на базі політехнічних коледжів, які задовольняли потреби місцевого виробництва і торгівлі.

3) Заклади за межами міста (out-of-town campuses), наприклад Університет Корнуоллу чи Університет Камбрії. Ці заклади принципово розміщувались поза межами міста і мали мінімальний зв'язок із місцевою громадою.

4) Екстериторіальні інституції (place-traversing institution), які мають кілька кампусів та/або, навіть, є віртуальними, що відповідає сучасним глобальним потребам. Наприклад, Університет Ольстеру з численними кампусами в неурбанізованих локаціях.

У будь-якому випадку освіта стала товаром і феномен віртуального університету додаткове цьому підтвердження. Освіта, продавалася, продається і буде продаватися в майбутньому. Цікавим у цьому контексті є аналіз К. Олдс та С. Робертсона, які виділяють «чотири способи продажу у секторі надання освітніх послуг:

1) транскордонне надання, яке означає надання таких послуг, як тестування або дистанційна освіта поза національними кордонами;

2) споживання за кордоном, що дозволяють студентам навчатися за кордоном;

3) комерційна присутність, яка дає можливість іноземному інвестору встановити свою комерційну присутність (наприклад, у закордонному університеті);

4) присутність фізичних осіб, що формує здатність рухатися працівникам, наприклад, викладачам між країнами» [171, с. 4].

Продаж освіти є закономірним наслідком якища глобалізації, що влучно описує відомий дослідник М. Квек: «Наслідком глобалізації є знецінення всіх національних проєктів, а серед них – і Університету як зорієнтованого на націю та державу закладу. Якщо за Університетом уже не стоять ідеї нації, раціонального чи національної культури, тоді або варто створити нові ідеї, або ж Університет приречений віддатися на милість всеїдної логіки споживацтва» [48, с. 291].

У практичній площині розробка віртуальної технології навчання включає такі етапи [83, с. 4]:

- 1) Формулювання цілей навчання.
- 2) Розробка змісту підготовки (яка діяльність повинна бути освоєна, які навички та вміння придбані в процесі проходження курсу).
- 3) Розробка тестів для перевірки засвоєння навчального матеріалу.
- 4) Диференціація і індивідуалізація учнів на основі наявних (до початку роботи) даних.
- 5) Розподіл часу навчання і часу для самостійної роботи.
- 6) Розробка навчальних матеріалів (на основі модульного принципу).
- 7) Розробка завдань для самоконтролю і контролю по всіх модулях.
- 8) Організація самостійної роботи учнів, в процесі якої викладач співпрацює з учнями з метою вирішення навчальних труднощів.

Загалом, спроба досягнути перспективи розвитку такого феномену як віртуальний університет має розпочинатися із визнання факту існування паралельних освітніх реальностей. У філософсько-освітній літературі доволі значна увага приділена зміні традиційної освітньої парадигми на новітню. Однак оптимізм апологетів «нової освіти» має бути урівноважений

уявленням про реальне буття сучасного суспільства, що не обмежується «цифровою ойкуменою».

Емпіричні дослідження специфіки освітнього процесу у різних країнах і регіонах світу підтверджують різючу асинхронність змін, їх різнвекторність. Загалом, «реальне та віртуальне у сучасному глобалізаційному суспільстві стають настільки переплетеними, що стає усе важче визначити їх межі» [123, с. 15]. Це значно ускладнює побудову футурологічного проекту «віртуальний університет», адже дійсний стан речей у соціально-політичній сфері неминуче виявляє факт втручання економічної доцільності, владних відносин та різноманітних стереотипів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі здійснено аналіз можливостей імплементації ідеї віртуального університету, які присутні в іноземному досвіді для української вищої освіти, а також здійснено спробу окреслити футурологічний проект віртуального університету. У розділі показано, що Китай знаходиться на позиціях кандидата у наддержави, яка відіграє одну з чільних ролей на світовому економічному та політичному полі, у тому числі за рахунок випереджуючого розвитку вищої освіти та науки.

Економіка Китаю посідає друге по розвиненості місце у світі, навіть більше – все популярнішими стають прогнози про майбутню першість Китаю на світовому ринку. Вона характеризується високою інновативністю та втіленням новаторських проектів, що розраховані виведення держави на провідні позиції на світовій арені завдяки розвитку науково-технічного потенціалу. Вища школа країни зорієнтована на забезпечення національної економіки висококваліфікованими робітниками, які володіють навиками критичного мислення, мають високий рівень професіоналізму та з легкістю здатні опанувати останні досягнення у розвитку інформаційних технологій:

хмарні технології, технології «віртуальної реальності» та «доповненої реальності» тощо.

З'ясовано, що уряд КНР докладає колосальних зусиль, щоб перетворити її з країни-постачальника дешевої робочої сили на державу, що володіє та виробляє найсучасніші технології. Закономірно, що такої мети неможливо досягти без розвитку та посилення значення державної системи вищої освіти. Наука не може існувати ізольовано, вона розвивається на базі навчальних закладів, які зрощують та виховують майбутню наукову та інтелектуальну еліту. Таким чином, Китай здійснює довгостроковий далекоглядний вклад у розвиток власної культури та укріплює позиції на міжнародній арені. Тому Україні в процесі модернізації вищої освіти варто здійснити уточнення ролі державної підтримки у розвитку вищої освіти, звертаючи увагу на досвід КНР.

У зв'язку з чітко сформованими пріоритетами, вища освіта Китаю є важливим фактором розвитку технологічного та культурного потенціалу держави, що здійснюється за рахунок збільшення кількості державного замовлення на підготовку фахівців з технічних спеціальностей та створення ефективної системи стимулів розробки та впровадження нових освітніх технологій. Вищі навчальні заклади цієї країни володіють значним потенціалом до співпраці з іноземними вишами (зокрема, через віртуальну форму), в тому числі й з українськими освітніми закладами. Тому в результаті проведеного аналізу виявлено потенціал закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України, яким є досвід КНР.

Проаналізовано основні проблеми, які виникають при побудові цілісного футурологічного проекту віртуального університету як освітнього феномену. Спроба досягнути перспективи розвитку такого феномену як віртуальний університет має розпочинатися із визнання факту існування паралельних освітніх реальностей. У філософсько-освітній літературі доволі значна увага приділена зміні традиційної освітньої парадигми на новітню. Однак оптимізм апологетів «нової освіти» має бути урівноважений

уявленням про реальне буття сучасного суспільства, що не обмежується «цифровою ойкуменою».

Емпіричні дослідження специфіки освітнього процесу у різних країнах і регіонах світу підтверджують різочу асинхронність змін та їх різновекторність. Це значно ускладнює побудову футурологічного проекту «віртуальний університет», адже дійсний стан речей у соціально-політичній сфері неминуче виявляє факт втручання економічної доцільності, владних відносин та різноманітних стереотипів.

Оскільки філософія освіти як галузь філософського знання принципово спрямована на рефлексію майбутнього, доцільно здійснити ревізію уявлень про способи, форми та зміст освіти у відповідності з «духом епохи», що народжується на наших очах. Доведено, що реалії зміни генерацій змушують шукати відповіді на питання, які ще не поставлені, готуватися до життя у світі, який є лише проектом. Процеси, які розгортаються в освіті лежать не лише у сфері наявного, але й у сфері належного, тому філософія освіти постійно зазнає тиску ситуативних тенденцій в освітній політиці, практики рутинних «педагогічних буднів» за якими лиш зрідка виступають обрії бажаного майбутнього.

Виявлено, що віртуальна освіта, на основі інформаційних одиниць і інформаційних моделей, створює нові моделі співвіднесення поглядів з об'єктивною реальністю. Проте, побудова більш-менш цілісного футурологічного проекту віртуального університету має включати сучасні глобальні тенденції. Беручи до уваги постмодерністське спрямування у сфері реформування освіти, можемо стверджувати, що стан сучасної вищої школи є результатом часткової деконструкції її класичної моделі. Ця тенденція в майбутньому буде продовжуватись, все більше диверсифікуючи освітній ландшафт.

Виявлено, що вища освіта втратила чіткі цільові установки та пріоритети у зв'язку зі структурними змінами суспільства. Тому в майбутньому, ймовірно, віртуальний університет мусить орієнтуватися на

множинність та багатоманіття інтересів різних суб'єктів. Зміни освітньої парадигми неминуче призведуть до поступової деструкції звичного освітнього простору. Водночас дослідження довело, що існують вагомі підстави для оптимізму щодо університету як освітнього феномену, принаймні в поточному столітті йому не загрожує зникнення, адже він є одним із джерел розвитку сучасної цивілізації.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначених завдань дослідження, можна виокремити загальні висновки:

1. Дослідивши інтерпретації поняття «віртуальний університет» у філософському та загальнонауковому дискурсі, з'ясовано, що під віртуальним університетом варто розуміти освітній феномен інформаційного суспільства, основним призначенням якого є виробництво і поширення знань та інформації в освітніх цілях за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Виявлено необхідність розширення розуміння віртуального університету за межі традиційного технократичного підходу через перехід до ціннісно-антропологічних смислів. Доведено, що в умовах сучасного рухливого світу та тих новацій, які внесла інформатизація у світове суспільство, освіта потребує переосмислення застосування інформаційних технологій в економічних, навчальних, професійних цілях.

Показано, що інформаційні технології як сукупність методів засобів, що використовуються з метою отримання, зберігання, розповсюдження і відображення даних для інтересів і потреб користувачів виступають технологічною основою модернізації не лише форми, але й змісту освіти. Розвиток нової освітньої системи має на меті інтенсифікацію, індивідуалізацію та неперервність освіти через реалізацію принципів відкритої освіти. В свою чергу, це призводить до якісних змін освітнього простору сучасного університету: ревізії статусу самого знання, модернізації форм та методів організації навчання, трансформації ролі викладачів та студентів у освітньо-науковому процесі.

2. Прослідкувавши генезу університету як соціокультурного феномену виявлено, що у сучасному дискурсі філософії освіти кілька останніх десятиріч ведуться масштабні дебати щодо кризового стану

сучасних університетів та, водночас, здійснюється теоретичне обґрунтування нової університетської ідеї, здатної бути співмірною запитам глобалізованого постіндустріального суспільства. Нами був здійснений аналіз генези університету у європейській історії з метою продемонструвати характер трансформацій ідеї університету, який міг би бути евристичним для обґрунтування сучасної університетської ідеї для глобалізованого суспільства XXI ст.

Виявлено, що університет, аби забезпечити собі статус важливого соціокультурного феномену сучасності та не відійти на периферію процесів цивілізаційного розвитку, має сприйняти сучасний «дух епохи» та відповідний йому концепт інформаційної людини, запропонувавши свою роль (яка може бути відмінною від попередньої, традиційної) у сучасній соціокультурній динаміці.

Віртуальний університет розглянуто як один з етапів генези університету як соціокультурного феномену. Він має змогу підготувати набагато більше фахівців, порівняно зі стандартними вишами. Це зумовлено, зокрема, і відсутністю необхідності великої матеріально-технічної бази, й зняттям кадрового питання. Власне, дана парадигма ґрунтується на радикальній переоцінці ефективності традиційної моделі навчання.

3. Проаналізувавши процес становлення інформаційного суспільства як чинника трансформації інституційних засад вищої освіти, показано, що інформаційне суспільство є закономірним етапом розвитку капіталістичного суспільства, засноване на розумінні інформації як товару та основної продуктивної сили. Створення та управління інформацією стало основним атрибутом сучасного соціуму, далекого від ідеалів вільного обміну та поширення знань. Незважаючи на розвиток технічних можливостей обробки і розповсюдження інформації, все більше суб'єктів (держав, корпорацій, наукових організацій) обмежують доступ до неї для суспільства.

Зростаючі обсяги інформації формуються не за рахунок принципово нового знання, а шляхом ретрансляції вже давно відомих відомостей. Кількісне зростання інформації не пов'язане із якісним прогресом, а навпаки створює додаткові труднощі для верифікації її достовірності в освітньому процесі.

4. Виявивши онтологічні засади віртуальної освіти в умовах інформаційного суспільства, показано, що така освіта за своєю природою пов'язана з новим поданням образів реальності, яка створюється засобами інформаційних освітніх моделей і освітніх комунікацій. З філософської точки зору віртуалізація університету супроводжується формуванням «простору симулякрів знань», який змушена освоювати людина інформаційної епохи.

Описано два розуміння віртуальної освіти: перше розуміння несе вузький сенс «віртуальної освіти», що переноситься віртуальним середовищем. Друге розуміння «віртуальної освіти», у широкому сенсі, визначається як віртуальне поле, віртуальний освітній простір, який обумовлює взаємодію суб'єктів, яка відбувається за рахунок багатовимірної комунікації. Поява інформаційних моделей великої інформаційної ємності створила умови для моделювання реальності з високим ступенем достовірності ситуацій. Пізнавальна діяльність в освіті спирається на моделювання реальності, яка схематизує різні ситуації буття людини і дійсності, яка оточує її. Віртуальні моделі в освіті відносяться до класу абстрактних моделей на основі яких проектуються інші моделі.

5. Проаналізувавши аксіологічні засади університету в контексті їхньої віртуалізації, доведено, що віртуальна освіта одночасно виступає емпіричною й інструментальною цінністю. Виховання характеру людини відповідно до вимог суспільства та традиції є однією з класичних освітніх цінностей. Однак сьогодні з розвитком принципів свободи, самовизначення та самоактуалізації людини спостерігаємо знецінення традиційних ціннісних взірців.

Традиційні вищі навчальні заклади відмовляються від ролі вихователя особистості, віртуальні ж – навіть і не передбачають існування такої функції. Це спричинено тим, що вона стає засобом досягнення різноманітних проміжних цілей у життєдіяльності індивіда відповідно до його потреб, наприклад, досягнення добробуту.

Освіта сьогодні для багатьох стає не цінністю, а прагматичним засобом досягнення життєвого успіху. З іншого боку, одними з найголовніших цінностей віртуальної освіти є креативність та творчість. Креативність – це соціально обумовлена цінність, оскільки сучасний світ потребує перш за все людей, здатних креативно мислити. Віртуальна освіта стає новим шляхом освіти, який надає можливість більш успішно створювати умови для дійсного розкриття внутрішнього потенціалу людини.

6. Дослідивши гносеологічні та епістемологічні особливості віртуального університету, було виявлено, що віртуальна освіта має значний епістемологічний потенціал, створюючи відкритий простір створення і передачі знань. Він стає відповіддю на заклик повороту до особистісно-поліцентристської системи освіти, надаючи можливість широкого вибору індивідуального шляху до освоєння культури людства, що виявляється, зокрема, у виборі індивідуальної освітньої траєкторії. У міжособистісному ж співвідношенні вчителя і учня віртуальна освіта остаточно скасовує суб'єкт-об'єктну комунікацію, проголошуючи примат суб'єкт-суб'єктних відносин.

Інформативність культури зумовлює масовий та технологічний характер освіти, зокрема ланки вищої школи. Технологічне, на відміну від природного, розглядає знання як засіб, а не як ціль. Тобто, освіта стає технологічним інструментом досягнення капіталу, в якій університети «репродукують» інформаційний ресурс – кадри. Навчання набуває рис полікомпетентності і високою індивідуальною комунікативності.

7. Виявивши потенціал закордонного досвіду імплементації ідеї віртуального університету для України, показано, що, будучи молодою державою у контексті незалежності, вона намагається знайти рольову модель для формування системи освіти серед інших, більш розвинених країн. Так, взявши курс на інтеграцію у європейський культурно-політичний простір, було здійснено спробу втілення на українських теренах принципів Болонського процесу. На шляху до цього освітяни зіткнулися з великою кількістю складнощів, пов'язаних, передусім, з відсутністю необхідної адаптації положень Болонського процесу до соціокультурного середовища країни.

Доведено, що для більш різнобічного огляду проблеми та шляхів її вирішення варто звернути увагу не лише на європейський досвід, але й у бік розвинених країн Азії. Зокрема, на систему освіти Китаю як країни, котра вдало поєднує комуністичну ідеологію та ринкову економіку, постаючи одним із флагманів реалізації ідей інформаційного суспільства у вищій освіті. Таким чином, є актуальним дослідження досвіду вищої освіти Китаю та можливостей його втілення на теренах України, таких, як хмарні технології в освіті, технології віртуальної та доповненої реальності.

8. Обґрунтувавши футурологічні аспекти віртуального університету, виявлено чотири основні тематичні поля, навколо яких точиться дискусія дослідників.

По-перше, це суперечність між існуючими навчальними планами, програмами і сучасним способом формування освіченої людини як такої. Відповідно виникають дві реальності – одна є рефлексією бажаного, що часто межує з конструюванням утопічних світів, а інша занурена у повсякденність, де немає місця нічому крім прагматичного інтересу.

По-друге, одним із ключових питань футурології віртуальної освіти є опис тематичних полів потенційних перетворень. Це можуть бути зміни як на антропологічному рівні – «образ людини майбутнього», так і на інституційному – «університет майбутнього».

По-третє, важливим питанням футурології освіти у контексті її «віртуальних» перетворень є передбачення наслідків (можливих і бажаних), а отже, вибір конкретної методології впровадження змін. По-четверте, актуальною особливістю сучасної футурології віртуальної освіти є філософська презентація освітніх проектів, програм і стратегій розвитку. Різні типи футурологічних проектів у філософії освіти з'являються унаслідок різних способів освоєння соціальної реальності та різних культурологічних настанов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алешин Л. Знания в информационном обществе [Электронный ресурс] / Л. Алешин. – Режим доступа: <http://laleshin.narod.ru/zio.htm>.
2. Алиева Н. З. Становление информационного общества и философии образования / Н. З. Алиева, Е. Б. Ивушкин, О. И. Лантрапов [Электронный ресурс] // Научная электронная библиотека. – Режим доступа: <http://www.monographies.ru/23-645>
3. Андрущенко В.П. Духовна сутність освіти / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – №1. – 2007. – С.5–10.
4. Андрущенко В.П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу / Андрущенко Віктор Петрович. – К.: ТОВ "Атлант ЮЕмСі", 2005. – 498 с.
5. Андрущенко В.П. Стратегія для освіти / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – №3. – 2006. – С.5 - 9.
6. Аносов І.П. Антропологічний фактор як системотворчий елемент освітнього процесу / І.П. Аносов // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2003. – № 12. – С. 36–44.
7. Арефьев А. Китайский феномен в международном образовании / А. Арефьев // СОТИС - социальные технологии, исследования. – 2010. – №6. – С.13-27.
8. Аристотель. Политика / Аристотель. Сочинения в 4 т.; [пер. с др.-гр. С. Жебелева]. – М.: Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 376–644.
9. Асмус Н. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дис. на соискание степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 / Н. Асмус. – Челябинск, 2005. – 249 с.

10. Багдасарьян Н.Г., Игнатьева А.А. Образование в фокусе глобализационных процессов // Труды научного семинара “Философия – образование – общество”. – Т. 1. – М., 2004. – С. 30 – 37.
11. Бакіров В. С. Соціологія вищої освіти: нові дослідницькі сюжети / В. С. Бакіров // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць.–Випуск. – 2009. – Т. 15. – С. 561-566.
12. Бейсенова Г. Проблемы образовательного знания в диспозитиве культуры // Г. А. Бейсенова– Алматы : Искандиер, 2005. – 256 с.
13. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний / Г. Бехманн; [пер. с нем. А. Антоновского]. – М.: Логос, 2010. – 248 с.
14. Бехтерева Н. Магия мозга и лабиринты жизни. 2-е изд., переработанное и дополненное / Н. Бехтерева. – М. : Аст, 2007. – 349 с.
15. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В. Ю. Биков. – К.: Атіка, 2009. – 684 с.
16. Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи, Міжнародна наукова конференція (1995; Київ). Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи. Міжнародна науково-практична конференція, 10-12 жовтня 1995 р.: тези доповідей / НАН України, Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського ; відповідальний редактор О. С. Онищенко [та ін.]. – К. : [б.в.], 1995. – 108 с.
17. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр // пер. О. А. Печенкиной. – Тула, 2013. – 204 с.
18. Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу Міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 року / Іван Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-

- політичний тижневик. – 2009. – 13 – 20 травня – 2009. – №. 19-20. – С. 4.
19. Ващекин Н.П. Информатизация общества как феномен культуры / Н.П. Ващекин // Информатика и культура. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1990. – С. 24-50.
20. Востряков О. В., Гребешкова О. М. Стратегічні настанови розвитку університету: інформаційно-знаннєвий контекст. – 2011. – Режим доступу: <http://www.ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/1581/1/Vostryakov.pdf>
21. Габермас Ю. Ідея Університету – навчальні процеси / Юрген Габермас // Ідея Університету: Антологія [упоряд.: М.Зарубицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська]; відп. ред. М.Зарубицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 187–210.
22. Гала С. Функціонування системи вищої освіти Китаю: аналіз досвіду / С. Гала // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2012. – № 9(135). – С. 72-77.
23. Грехнёв В. Ценностные основания процессов образования и образованности людей в современном обществе / Грехнёв В. // Философия и общество. – 2010. – № 3. – С. 40-55.
24. Громько Н. Интернет и постмодернизм – их значение для современного образования [Электронный ресурс] / Н. Громько // Альманах «Восток». – 2005. – Вып. 9/10 (33/34). – Режим доступа: <http://twirpx.com/file/844213/>.
25. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / В. Гумбольдт // Ідея Університету: антологія; [за ред. М. Зубрицької]. – Львів: Літопис. – 2002. – С. 23–33.
26. Д'юї Д. Демократія і освіта / Д. Д'юї; [пер. з англ. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник; ред. І. Фаріон]. – Львів: Літопис, 2003. – 294 с.

27. Давыдовский А.Г. Проблема педагогических рисков виртуализации высшего образования / А.Г. Давыдовский // Вестник БГУ. Сер. 4. – 2015. – №1. – С. 75-78.
28. Деррида Ж. Глобализация. Мир. Космополитизм / Ж. Деррида // Космополис. – 2004. – № 2 (8). – С. 125–140.
29. Дерріда Ж. Закон достатньої підстави: Університет очима його послідовників / Ж. Дерріда // Ідея Університету: Антологія [упоряд.: М.Зарубицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська]; відп. ред. М.Зарубицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 7 – 22.
30. Дзьобань О. П. Філософія інформаційних комунікацій / О. П. Дзьобань. – Харків: Майдан, 2012. – 224 с.
31. Дильтей В. Собрание сочинений в 6 т. / Вильгельм Дильтей / [под ред. А. Михайлова и Н. Плотникова]. Т. 1: Введение в науки о духе: Опыт полагания основ для изучения общества и истории / Пер. с нем. под ред. В. С. Малахова. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2000. – С.270-730.
32. Долженко О. В. Очерки по философии образования: Учебное пособие / О.В. Долженко . – М.: Промо-Медиа, 1995. – 239 с.
33. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества: Пер. с англ. / П.Ф. Друкер – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 336 с.
34. Електронні засоби та дистанційні технології для навчання протягом життя. Electronic and distance technologies for lifelong learning : тези доповідей VIII Міжнародної науково-методичної конференції (Україна, м. Суми, 15-16 листопада 2012 року) / Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем Національної академії наук України та МОНмолодьспорту України [та ін.]. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 147 с.
35. Європейські інтеграційні процеси і транскордонне співробітництво: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

- студентів, аспірантів і молодих науковців, 25-26 травня 2011 р., м. Луцьк / Волинський національний університет імені Лесі Українки, Інформаційний центр Європейського Союзу у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Волинський осередок Всеукраїнська ГО "Українська асоціація економістів-міжнародників"; [редкол.: Коцан І. Я. та ін.]. - Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. - 346 с.
36. Жижко Т. А. Теоретичні засади розвитку університетської освіти: європейський контекст. – 2011. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4755/1/Zhyzhko.pdf>
37. Журавський В. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. / В.С.Журавський, М.З.Згуровський – К.: ІВЦ “Політехніка”, 2003. – 200 с.
38. Запесоцкий А. Образование: Философия, культурология, политика / А. Запесоцкий. – М.: Наука, 2003. – 456 с.
39. Захарін С. Особливості розвитку вищої освіти в контексті сучасних викликів / С. Захарін // Економіка і управління. – 2011. – №4. – С. 25-29.
40. Згуровський М. Дипломована псевдоосвіта, або Суперечності перехідного періоду у сфері вищої освіти України / М. Згуровський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3300/52615/>
41. Згуровський М. Шлях до інформаційного суспільства–від Женеви до Тунісу / М. Згуровський //Дзеркало тижня. – 2005. – Режим доступу: <ftp://ufi.org.ua/euroosvita/ufi/shlyah.doc>
42. Зинченко В. Дистанционное образование: к постановке проблемы / В. Зинченко [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2000/0207-02.htm>.

43. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
44. Інформаційні технології у змісті освіти та практичній діяльності фахівців з обліку і аудиту: проблеми методології та організації: тези доповідей науково-практичної конференції, 18 лютого 2010 року / Держаний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана"; редкол.: голова В.І. Єфіменко [та ін.]. - К. : КНЕУ, 2010. - 306 с.
45. Карпенко М. М. Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні / М. М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 57–63.
46. Карпусь В. В Китае собираются активно внедрять технологии виртуальной реальности в систему образования [Электронный ресурс] / В. Карпусь // ИТС.ua. – Режим доступа: <http://itc.ua/news/v-kitae-sobirayutsya-aktivno-vnedryat-tehnologii-virtualnoy-realnosti-v-sistemu-obrazovaniya/>.
47. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. – М., 2000. – 606 с.
48. Квек М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад / Марек Квек // Ідея Університету: Антологія [упоряд.: М.Зарубицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська]; відп. ред. М. Зарубицька. — Львів: Літопис, 2002. – С. 269 – 291.
49. Квієк М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / Марек Квієк; пер. з англ. Тараса Цимбала – К. : Таксон, 2009. – 380 с.
50. Кинелев В. Философия образования в XXI в. и ее информационные аспекты / В. Кинелев // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2011. – № 1 (25). – С. 31-34.

51. Кларк Б.Р. Система высшего образования: академическая организация в кросс-национальной перспективе / Б.Р. Кларк; пер. с англ. А. Смирнова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. – 360 с.
52. Козловский Е. О., Кравцов Г. М. Виртуальная лаборатория в структуре системы дистанционного обучения / Козловский Е. О., Кравцов Г. М. // Информационные технологии в образовании. – 2011. – №. 10. – С. 102-109.
53. Козловська І. Філософсько-методологічні аспекти інтеграції знань у змісті сучасної освіти / І. Козловська // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 1999. – № 3. – С. 23.
54. Козяр М. М. Виртуальний університет: навч.-метод. посібник / М.М. Козяр, О.Б. Зачко, Т.Є. Рак. – Львів: Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2009. – 168 с.
55. Комарова О. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування: Монографія / О. Комарова – К. : НАН України, 2009. – 336 с.
56. Коменський Я. А. Вибрані педагогічні твори. Вєдика дидактика / Ян Амос Коменський. – [Том 1]. – [Під редакцією з біографічним нарисом і примітками проф. А.А. Красновського]. – Вид-во “Радянська школа”: Київ, 1940. – 248 с.
57. Красильникова В. Информатизация образования: понятийный аппарат / В. Красильникова // Информатика и образование. – 2003. – №4. – С. 21–27.
58. Кремень В.Г. Вища освіта в соціокультурних змінах сучасності / В.Г. Кремень // Вища освіта України. – №3. – 2007. – С.9-13.
59. Кудж С. А. Сходимость как образовательная категория / С.А. Кудж, И.В. Соловьев, В. Я. Цветков // Дистанционное и виртуальное обучение. – №11. – 2013. – С. 10- 15.

60. Кукьян В. Новые ценности образования в информационном обществе, противоречия их формирования / В. Кукьян, Н. Шевцова // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. - № 18 (233). – С. 31-37.
61. Кулик О. Інформаційні технології, як чинник управління якістю освіти. [Електронний Ресурс]. Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/c115-4/24559-115-167>
62. Култаєва М. Д. Футурологічні розвідки сучасної філософії освіти: теоретичні побудови і проблеми їх здійснення / М. Д. Култаєва // Філософська думка. – 2002. – №. 4. – С. 27–39.
63. Курбатов С. Исторична генеза теоретичного дискурсу університету / С. Курбатов // Філософія освіти. – 2013. – Т. 4. – С. 3-10.
64. Курбатов С. Між національним та глобальним: місія університету на просторовому перехресті / С. Курбатов // Вища освіта України. – 2013. – Т. 2. – №. 49. – С. 46-56.
65. Кучеренко Д. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу: Монографія / Д. Кучеренко, О. Мартинюк. – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 312 с.
66. Кюблер Х.-Д. Міфи про суспільство знань / Х.-Д. Кюблер; [пер. з нім. Ю. Уварова]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 264 с.
67. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; [пер. с франц. Н. А. Шматко]. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
68. Лосский Н. Ценность и бытие [Електронний ресурс] / Н. Лосский. – К.: Библиотека Фонда содействия развитию психической культуры. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/lossn01/index.htm/>
69. Майоров А. А. Виртуальное обучение при повышении квалификации / А. А. Майоров, В. Я. Цветков // Дистанционное и виртуальное обучение. – №9. – 2013. – С. 4 - 11.
70. Математична освіта в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє: міжнар. науково-практ. конф., присвячена 60-й річниці кафедри математики і

- методики викладання математики: тези доп. / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Інститут фізико-математичної та інформатичної освіти і науки. Кафедра математики і методики викладання математики. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2007. – 375 с.
71. Машкина О. Образование как фактор инновационного развития КНР / О. Машкина // Экономика образования. – 2011. – № 3. – С. 88-106.
72. Медведєв І. А. Соціально-філософські передумови та концептуальні засади ідеї класичного університету з позицій державного управління. – 2010. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/1/06.pdf>
73. Мельник О. Л. Інтеграційні процеси і формування науково-освітнього простору (на прикладі науково-освітніх мереж) / О. Л. Мельник // Вісник НТУУ«КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2009. – № 2(26). – С. 86–88.
74. Минаков М. Виртуальный университет и перспективы украинского образования [Электронный ресурс] / М. Минаков // Зеркало недели. Украина. – 2000. – № 27. – Режим доступу: http://gazeta.zn.ua/EDUCATION/virtualnyy_universitet_i_perspektivy_ukrainskogo_obrazovaniya.html
75. Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: Теоретичні та методичні засади розвитку: тези міжнародної наукової конференції, 30 червня-2 липня / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Гурношльонська вища школа педагогічна ім. кардинала Августа Хльонда в Мисловицях ; відп. ред. Л. Г. Більченко. – К.; Суми: [б.в.], 2004. – 398 с.
76. Міжрегіональна науково-практична конференція "Інтеграція національної науки до європейського наукового простору",

- Запоріжжя, 25-27 жовтня 2006 р.: тези доповідей / Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій, Запорізький обласний союз промисловців і підприємців, Запорізький державний центр науково-технічної і економічної інформації, ТОВ "Науково-виробниче об'єднання "Лідер-К"; упорядник С. М. Селін. - Запоріжжя : Запорізький Центральний НТЕІ, 2006. – 62 с.
77. Морен Э. Утраченная парадигма: природа человека / Морен Э. — [пер. с франц., введение, послесловие М.Собуцкого]. — К.: Кормэ—Синто, 1995. — 240 с.
78. Муртазина М. Ш. Образование и виртуальная культура / М. Ш. Муртазина // Вестник Забайкальского государственного университета. — 2009. — №. 3. — Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-i-virtualnaya-kultura>
79. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества / А. В. Назарчук. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2002. — 121 с.
80. Наука та освіта: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції / Мукачівський державний університет [та ін.]; [редколегія: Щербан Т. Д. та ін.]. — Мукачево : Видавництво МДУ, 2016. — 379 с.
81. Нефедова Л.В. Университетское образование эпохи Возрождения и Просвещения / Л.В. Нефедова— [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://nefedova.ts6.ru/glava_3/glava_3_1.html
82. Никольский В. Глобальное образование: пределы либерализации / В. Никольский // Высшее образование в России. — 2004. — № 8. — С. 17–25.
83. Нисилевич А.Б., Стрижова Е.В. Инновационные технологии преподавания в высшей школе / Нисилевич А. Б., Стрижова Е. В. // Статистика и экономика. — 2013. — №. 3. — С. 3-5.

84. Новіков Ю. Інформаційна технологія створення дистанційних інтернет систем навчання: автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.13.06 / Новіков Юрій Леонідович ; Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т». – К. : 2013. - 23 с.
85. Ньюмен Дж. Г. Идея Университета / Дж. Г. Ньюмен; [пер. с англ. С. Б. Бенедиктова; подобщ. ред. М. А. Гусаковского]. – Минск: БГУ, 2006. – 208 с.
86. Огнев'юк В. О. Криза-момент істини для університетської освіти / В. О. Огнев'юк // Вища школа. – 2009. – №. 11. – С. 5-16.
87. Опыт организации образовательного пространства / Е. М. Авраамова и др. // Образовательные порталы России. – М.: Технопечать, 2004. – Вып. 1. – Режим доступа: <http://www.eidos.techno.ru/list/serv.htm>.
88. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х.Ортега-и-Гассет; пер. с исп. М.Н. Голубевой; ред. перевода А.М. Корбут; под общ. ред. М.А. Гусаковского. – Мн.: БГУ, 2005. – 104 с.
89. Ортега-и-Гассет Х. Місія Університету / Хосе Ортега-и-Гассет // Ідея Університету: Антологія [упоряд.: М.Зарубицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська]; відп. ред. М.Зарубицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 67 -107.
90. Освіта і культура в контексті Болонського процесу, міжнародна студентська науково-практична конференція. Матеріали Міжнародної студентської науково-практичної конференції «Освіта і культура в контексті Болонського процесу», 25-27 жовтня 2005 р., м. Миколаїв, Україна / Миколаївський державний аграрний університет. – Миколаїв (Україна), 2005. – 128 с.
91. Павицька С. Освіта в контексті формування віртуальної культури особистості / С. Ю. Павицька // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії . – 04/2008 . – N35 . – С. 207-215.
92. Панченко Л.М. Цінності освіти в контексті глобалізації / Л.М. Панченко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.

- Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – № 15 (28). – С. 158-163
93. Педагогічні пошуки в галузі мистецької освіти в Україні на межі третього тисячоліття: традиції, сучасність, перспективи: зб. тезів за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (Луганськ, 4-6 квітня 2001р.) / відп. ред. О. М. Мамченко ; Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв, Луганський коледж культури і мистецтв. – Луганськ: [б.в.], 2001. – 226 с.
94. Переосмысливая образование. Образование как всеобщее благо?: доклад ЮНЕСКО. – 2015. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555r.pdf>
95. Платон. Бенкет / Платон; [пер з др.-гр. У. Головач]. – Львів: Видавництво «УКУ», 2005. – 480 с.
96. Плеханов Е. А. Приоритеты и ценности современного образования / Е. А. Плеханов // Открытая русская электронная библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oreLrsLru/nettext/russian/plehanov/prioity.htm>. – Загл. с экрана.
97. Покровский Н. Е. Трансформация университетов в условиях глобального рынка // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2004. – Т. 7. – №. 4. – С. 152-161.
98. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 1 / К. Поппер. – К. : Основи, 1994. – 444 с.
99. Поппер К. Эволюционная эпистемология / К. Поппер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.keldysh.ru/pages/mrburweb/philosophy/popper.html
100. Про систему дистанційного навчання "Віртуальний Університет". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vu.net.ua>

101. Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі, міжнародна науково-практична конференція (2000 ; Ірпінь). Тези доповідей міжнародної науково-практичної та науково-методичної-конференції "Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі", м. Ірпінь, травень 2000 року / відповідальний редактор П. В. Мельник; Державна податкова адміністрація України. – Ірпінь: [б.в.], 2000. – 363 с.
102. Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці: тези доповідей III міжнародної науково-практичної та науково-методичної конференції / Державна податкова адміністрація України, Академія державної податкової служби України, Київський національний економічний університет, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інверситет"; головний редактор П. В. Мельник. – Ірпінь : [б.в.], 2002. – 538 с.
103. Пролеєв С. Репресивність освіти: вимушена необхідність чи владні зазіхання соціуму? / С. Пролеєв // Філософія освіти. – № 1 (6). – 2007. – С. 17–27.
104. Рамський Ю. С. Інформаційне суспільство. Інформатизація освіти // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць.– К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова.–Випуск. – 2003. – Т. 7. – С. 16-28.
105. Реале Д. Западная философия от истоков до наших дней / Реале Джованни, Антисери Дарио [пер. с итал. С.Мальцева]. — СПб.: Петрополис, 1997. – 354 с.
106. Розов Н. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии / Н. Розов. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1998. – 292 с.
107. Рябова Т. К вопросу о роли эпистемологии в формировании современных концепций непрерывного образования / Т. Рябова // Царскосельские чтения. – 2010. – № 14. – С. 59-63

108. Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf>
109. Сбруєва А. А. Тенденції трансформації місії університету: порівняльно-педагогічний аналіз / А. А. Сбруєва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 6 (50). – С. 448-461.
110. Свириденко Д.Б. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д.Б. Свириденко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 279 с.
111. Свириденко Д.Б. Глобализация пространства высшего образования как фактор актуализации феномена академической мобильности / Д.Б. Свириденко // Вестник СПбГУКИ . – №1 (22). – 2015. – С.159-162.
112. Свириденко Д.Б. Футурологічні аспекти модернізації в галузі вищої освіти України / Д.Б. Свириденко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. – Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2014. – № 11 (304) – С.64-69.
113. Свириденко Д.Б. Мультикультуралізм як основа міжособистісної комунікації в процесах академічної мобільності / Д.Б. Свириденко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К.: Міленіум, 2014. – № 3. – С.13-17.
114. Свириденко Д.Б. Футурологічні аспекти модернізації в галузі вищої освіти України / Д.Б. Свириденко // Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія. – Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2014. – № 11 (304) – С.64-69.
115. Скалацький В. М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз) / В.М. Скалацький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dissert.com.ua/contents/7365.html>.

116. Слюсаренко О. Ціннісний аспект місії топ-університетів / О. Слюсаренко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2013. – №. 10. – С. 63-70.
117. Смирнов А.И. Информационная цивилизация и Россия: вызовы и возможности/ Смирнов А.И. — М.: Издательский дом «Парад», 2005. – 392 с.
118. Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи. I Всеукраїнська конференція молодих вчених та студентів, 21 березня 2013 р.: тези доповідей / Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, Кафедра загальної та соціальної педагогіки, Кафедра прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов. - Д. : [б. в.], 2013. – 176 с.
119. Сучасні проблеми і досягнення в галузі радіотехніки, телекомунікацій та інформаційних технологій: тези доповідей Міжнародної науково-практичної та науково-методичної конференції, м. Запоріжжя, 13-15 квітня 2006 року / Запорізький національний технічний університет, ВАТ "Укртелеком", НТТ РЕЗ України, КП НВК "Іскра", ДП "Радіоприлад", ВАТ "Хартрон-Консат", ДП "Запорізький обласний радіотелевізійний передавальний центр" ; загальний редактор Д. М. Піза. – Запоріжжя : [б.в.], 2006. – 236 с.
120. Тези доповідей першої Міжнародної науково-практичної конференції "Методи та засоби кодування, захисту й ущільнення інформації", м. Вінниця, Україна, 15-17 травня 2007 року / Вінницький національний технічний університет, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Інститут кібернетики НАНУ, Півд. Федер. ун-т (Росія) ; відп. ред. В. А. Лужецький. – Вінниця: ВНТУ, 2007. – 141 с.
121. Тези доповідей Третьої Міжнародної науково-практичної конференції "Методи та засоби кодування, захисту й ущільнення інформації", м.

- Вінниця, Україна, 20-22 квітня 2011 року. Тезиси докладов Третьей Международной научно-практической конференции "Методы и средства кодирования, защиты и сжатия информации", г. Винница, Украина, 20-22 апреля 2011 года / Вінницький національний технічний університет [та ін.]; [відпідальний редактор В.А. Лужецький]. – Вінниця: Вінницький національний технічний університет, 2011. – 230 с.
122. Терепиций С. О. Сучасні освітні ландшафти / С. О. Терепиций. – К.: «Фенікс», 2016. – 309 с.
123. Терепиций С. О. Філософська парадигма сучасних освітніх ландшафтів: дис... д-ра філос. наук: 09.00.10 / Терепиций Сергій Олександрович; НПУ ім. М. Драгоманова. – К., 2016. – 379 с. – Режим доступу:http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.16/dis_Terepyshchyi_final3.pdf
124. Терепиций С.О. Генезис аксіологічних полюсів ландшафту освіти: між естетизмом еллінізму та утилітаризмом сучасності / С.О. Терепиций // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис . – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – №4 (20). – С. 115-121.
125. Терепиций С.О. Тенденції розвитку освітніх ландшафтів в епоху індустріального суспільства / С.О. Терепиций // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип. 45 (частина II). – С. 139-150.
126. Трыков В. П. Концепция высшего образования Жана-Франсуа Лиотара как теоретическая модель современной высшей школы / В. П. Трыков // «ЗПУ: Гуманитарные науки: теория и методология». – 2012. – № 3. – С.45–50.
127. Україна у вимірі економіки знань / за ред. акад. НАН України В. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
128. Университетское образование: приглашение к размышлению / В.А. Садовничий [и др.]. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. – 352 с.

129. Университеты на пороге третьего тысячелетия. «Ломоносов-94»: Доклады и тезисы выступлений. Секции, семинары, круглые столы: материалы Международного конгресса «Университеты на пороге третьего тысячелетия: проблемы единства и многообразия» (Ломоносов-94). Москва, 17-19 октября 1994 г. / ред. О. В. Долженко [и др.]. – М.: [б.и.], 1995. – 188 с.
130. Фадеев В. Соціокультурні тренди та українські перспективи / В. Фадеев. – К.: Стилос, 2009. – 194 с.
131. Федорченко Ю. Про моніторинг процедур оцінювання та забезпечення якості освіти / Ю. Федорченко // Освітня політика. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/910-pro-monitoring-protsedur-otsinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-osviti>
132. Філософія, освіта та освіченість: історія і сучасність: тези Міжнар. наук. конф. "XXIII Читання, присвячені пам'яті засновника Львівсько-Варшавської філософської школи К. Твардовського", 11-12 лют. 2011 р. / Львівська філософська спілка "COGITO" [та ін.]. - Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2011. - 168 с.
133. Френей М. Образовательная задача университета: очерк целепологаний / М.Френей // Университетское образование: Рефераты. Переводы. Статьи / сост. И.В. Карапетянц; науч. ред. Ю.Л. Троицкий; Российский гос. гуманитарный ун-т. Управление международных связей. – М.: РГГУ, 2001. – С. 26-40.
134. Фрийхоф В. Европейский университет начала Нового времени: паттерны (реферат) / В. Фрийхоф // Alma Mater. – М.: РУДН, 1999. – №3. – С. 41-46.
135. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – М.: Гуманитарная Академия, 2004. – 416 с.
136. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Фукуяма Френсис. – [Пер. з англ. В.Дмитрука]. – Львів: Кальварія, 2005. — 380 с.

137. Фундаментальна освіта і формування гуманітарно-технічної еліти: тези доповідей міжнародної науково-методичної конференції, 7-10 жовтня 2009 р. / НАН України, АПН України, Харківська обласна державна адміністрація, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Фіз.-техн. інститут низьких температур НАН України, ННЦ "ХФТІ" НАН України ; голова ред. кол. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ. – Х.: НТУ "ХПІ", 2009. – 148 с.
138. Хабермас Ю. Постнациональная констелляция и будущее демократии / Ю. Хабермас // Логос. – 2003. – № 4–5 (39). – С. 105–152.
139. Хижняк Л. Державна освітня політика в умовах глобалізації. Пошуки оптимальної моделі / Л. Хижняк // Державне будівництво. – 2007. – № 1 (2). – С. 37–43.
140. Хома О. І. Сон розуму в сутінках освіти [Електронний ресурс] / О. І. Хома // Критика. – № 4. – 2001. – Режим доступу: <http://www.krytyka.kiev.ua/articles/s4-4-2001.html>
141. Хуторской А. В. Виртуальное образование и русский космизм / А.В. Хуторской [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eidos.ru/journal/1999/0120.htm>.
142. Хуторской А. О виртуальном образовании / А.Хуторской // Дистанционное и виртуальное обучение: Дайджест рос. и зарубеж. прессы. – 2000. – № 1. – С. 25-27.
143. Цветков В.Я. Когнитивные аспекты построения виртуальных образовательных моделей / В.Я. Цветков // Перспективы науки и образования – 2013. – №3. – С. 38 - 46.
144. Шапиро Д. И. Человек и виртуальный мир. Когнитивные, креативные и прикладные проблемы /Д. И. Шапиро. – М.: УРСС, 2000. – 224 с.
145. Шевелева С. Открытая модель образования (синергетический поход) / С. Шевелева. – М. : Магистр, 1997. – 47 с.
146. Шуневич Б. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки : автореф. дис... д-ра пед. наук:

- 13.00.01 / Б.І. Шуневич / Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2008. – 36 с.
147. Шутов В. 21 век – что нас ждет. Историческая футурология / В. Шутов. – М.: Ижица, 2003. – С. 156.
148. Ясперс К. Місія Університету / Карл Ясперс // Ідея Університету: Антологія [упоряд.: М.Зарубицька, Н.Бабалик, З.Рибчинська]; відп. ред. М.Зарубицька. – Львів: Літопис, 2002. – С. 111 - 165.
149. Bates A. W. Technology, Open Learning and Distance Education / A. W. Bates. – New York, 1995. – 266 p.
150. Becker G. S. Human capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education / G. S. Becker. – Ch. : University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
151. Carnoy M. Globalization and educational reform: what planners need to know / M. Carnoy. – Paris: UNESCO, 1999. – 99 p.
152. Charles D. R. Universities and Engagement with Cities, Regions and Local Communities / D. R. Charles // Rebalancing the Social and Economic. Learning, Partnership and Place / C. Duke, M. Osborne, B. Wilson (eds.). – NIACE, 2005. – P. 148–150.
153. Depover C. Developing countries in the e-learning era / C. Depover, F. Orivel. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002180/218002e.pdf>
154. Education in China. Ministry of Education of the People's Republic of China. – Beijing, 2005. – P. 4–6.
155. Edwards K. Virtual Versus Classical Universities: Liberal Arts and Humanities / Kenneth Edwards // Higher Education in Europe. – 2001. – Vol. 26. – No. 4. – pp. 603-607.
156. Gibbons M. The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies / M. Gibbons et al. – London: SAGE Publications, 1994. – P. 76–80.

157. Giroux H.A. Border Pedagogy for Libetration: Dialogues on Transforming Education / H.A. Giroux // *Social Text*. — 1991. — No.28. — P. 51— 67.
158. Guri-Rosenblit S. Virtual Universities: Current Models and Future Trends / Sarah Guri-Rosenblit // *Higher Education in Europe*. — 2001. — Vol. 26. — No. 4. — pp. 487-499.
159. Hallak J. Education and globalization / J. Hallak // *ИЕП Newsletter*. — 1998. — Vol. XVI. — № 2. — P. 1–6.
160. Hauser B. Practising virtual action learning at university / Bernhard Hauser // *Action Learning: Research and Practice*. — 2010. — Vol.7. — No.2.— P. 229-235.
161. Healy Jane. Endangered Minds: Why Our Children Don't Think / Jane Healy. — New York: Simon and Schuster, Touchstone, 1990. — 450 p.
162. Kirtman L. Online Versus In-Class Courses: An Examination of Differences in Learning Outcomes // *Issues in Teacher Education*. — 2009. — Vol. 18, № 2. — P. 103-115.
163. Kochubej N. Synergistic concepts in nonlinear contexts: network, management, education / N.Kochubej. — Saarbruecken: Palmarium Akademik Publishing, 2013. — 260 с.
164. Lakhno V. D., Sultanov V. B. On the Possibility of Electronic DNA Nanobiochips. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://skms.impb.psn.ru/articles/art07_06_e.pdf
165. Marcuse H. Das Problem der geschichtlichen Wirklichkeit: Wilhelm Dilthey. — «Die Gesellschaft», 1970, Bd. VIII, H. 4. — S. 350-367.
166. Marginson S. Globalisation and higher education / S. Marginson, M. Van der Wende – G.: OECD Press, 2006. — 74 p.
167. Michael S. O. Financing Higher Education In A Global Market / S. O. Michael, M. A. Kretovics. — New York: Algora Publishing, 2005. — 328 с.

168. Moore M. G., Kearsley G. Distance education: a systems view. – Belmont, CA, 1996. – 384 p.
169. Musselin C. Universities and Pricing on Higher Education Markets / Christine Musselin // Changing Educational Landscapes (Editor D. Mattheou); – Athens: Springer, 2010. – P. 75–90.
170. Nielsen S. The Effect of Lexicographical Information Costs on Dictionary Making and Use. / S. Nielsen. — 2008. — 400 p.
171. Olds K. Globalizing Higher Education and Research for the Knowledge Economy [Internet-resource] / K. Olds, S. Robertson // Coursera, 2014. – Mode of Access: <https://www.coursera.org/course/globalhighered>
172. Peters M. A. The Pedagogy of the Open Society / M. A. Peters. – Boston: Sense Publishers, 2012. – P. 7–8.
173. QS 2011/2012: международный рейтинг университетов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.education-medelle.com/articles/qs-20112012-mezhdunarodnij-rejting-universitetov.html>
174. Raschke C. A. The Digital Revolution and the Conning of the Postmodern University / C. A. Raschke. – NY.: Routledge Falme, 2003. – 129 p.
175. Reddick A. The Making of Johnson's Dictionary 1746-1773 / A. Reddick. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1990. – 680 p.
176. Rethinking What a «Traditional» College Education Entails: Five Misconceptions About the Online Learning Experience – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.huffingtonpost.com/tracy-lorenz/rethinking-what-a-traditi_b_5571263.html
177. Ruiz M. J. Implications of the New Social Characteristics of Knowledge Production / Maria J. García Ruiz // Changing Educational Landscapes (Editor D. Mattheou). – Athens: Springer, 2010. – P. 43–58.
178. Sahlberg P. Teaching and Globalization / P. Sahlberg // Managing Global Transitions. – 2004. – Volume 2 (1). – P. 65–83.

179. Smith A. *The Ethnic Origins of Nation* / Anthony Smith. – Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1987. – 312 p.
180. Svyrydenko D. Globalization as a factor of academic mobility processes expanding / D. Svyrydenko // *Philosophy and Cosmology* – Kyiv, 2015. – Vol.14 – P. 223-235.
181. Svyrydenko D. Higher education in the face of XXI century challenges / D. Svyrydenko // *Philosophy and Cosmology* – Kyiv: ISPC, 2014. – Vol.12 – pp. 258-263.
182. Svyrydenko D. Mobility Turn in Contemporary Society as an Educational Challenge / D. Svyrydenko // *Future Human Image*. – Vol. 3 (6). – 2016. – pp. 102-108.
183. UNESCO Documents in Education. Education for all: status and trends. 1993. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unesco.org/education/pdf/27_111.pdf
184. UNESCO The International Standard Classification of Education (ISCED). 1997. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm
185. Van Vught F. *Diversity and Differentiation in Higher Education* / F. van Vught // *Mapping the Higher Education Landscape*. – Twente: Springer, 2009. – P. 1–17.
186. Wiewel W. *Global Universities and Urban Development* / W. Wiewel, D. Perry, N. Terpstra. – New York: Lincoln Institute Press, 2008. – 361 p.
187. World University Rankings 2015-2016 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2016/world-ranking#!/page/0/length/100/sort_by/rank_label/sort_order/asc/cols/rank_only
188. Yerevan Communiqué [Electronic source] / Ministerial Conference and Fourth Bologna Policy Forum. – 2015. – Mode of access: <http://bologna-yerevan2015.ehea.info/files/YerevanCommuniqueFinal.pdf>

189. Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape: a quarter of a century of EU cooperation for youth policy and practice / European Commission. Directorate-General for Education and Culture. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 254 p.
190. Yuhui Z. China: Its Distance Higher-Education System / Zhao Yuhui // Prospects. – 1988 – Vol. 18(2). – P. 217-228.